

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Tereza Konečná

Správa Pražského hradu a turistický ruch 1990-2003

The Prague Castle Administration and tourism 1990-2003

Praha 2017

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.

Poděkování:

V první řadě bych ráda poděkovala svému školiteli panu doc. PhDr. Jiřímu Šoušovi, CSc., za cenné rady a připomínky, jeho odborné vedení, za jeho laskavý přístup a poskytnutý čas ke konzultacím. Za cenné připomínky, doporučení a poskytnuté informace bych chtěla poděkovat Ing. arch. Ivo Koukolovi, Ing. arch. Zdeňku Lukešovi, PhDr. Ivoně Raimanové a PhDr. Františku Kadlecovi. Za ochotu a přípravu archivního materiálu PhDr. Jakubu Doležalovi a Mgr. Tomáši Zubcovi. Děkuji rodině, příteli a kolegyním za jejich podporu a pevné nervy po celou dobu studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 21. srpna 2017

.....

Tereza Konečná

Klíčová slova:

Česká republika, Pražský hrad, Kancelář prezidenta republiky, Správa Pražského hradu, turistický ruch

Key Words:

The Czech Republic, The Prague Castle, The Office of the President of the Czech Republic, Prague Castle Administration, tourism

Abstrakt:

Pražský hrad je nejvýznamnější českou národní kulturní památkou. K péči o Pražský hrad byla po vzniku samostatné Československé republiky zřízena Kancelář prezidenta republiky, která se starala nejenom o otázky stavební a památkové péče, ale také o oblast turistického ruchu, jež souvisela s postupným otevíráním Pražského hradu veřejnosti. K zásadní proměně správy Kanceláře prezidenta republiky došlo po demokratických změnách české společnosti na přelomu 80. a 90. let 20. století. Rok 1990 je proto významným mezníkem ve správě Hradu. Po nástupu Václava Havla do prezidentské funkce se postupně konstituovala samostatná instituce Správa Pražského hradu, jež funguje až do dnešních dnů. Jejím stěžejním posláním je i prezentace Hradu veřejnosti a jeho využití k podpoře turistického ruchu jako důležitého segmentu národního hospodářství.

Bakalářská práce nejprve nastiňuje rozvoj a význam turistického ruchu od vzniku první Československé republiky až do revolučního roku 1989. V následující části je představováno konstituování Kanceláře prezidenta republiky s akcentem na složky, jež se zaměřily na otázky stavební a památkové péče a především na otázky turistického ruchu v průběhu let 1919-1989. Samotné jádro práce představuje analýza geneze a vývoje Správy Pražského hradu v kontextu s rozvojem turistického ruchu.

Abstract:

The Prague Castle is the most significant Czech national and cultural landmark. After establishment of the separate Czechoslovakia, Office of the President of the Republic was established to maintain the castle, it took care about conservation but also about tourism related to gradual opening of the castle to the public. Essential transformation of the administration of the Office of the President of the Republic happened after democratic changes of Czech society at the turn of 80. and 90. of 20. century. Because of that year 1990 is an important milestone in the administration of the castle. After Václav Havel has become president of the republic institution the Prague Castle Administration was gradually being constituted and it is still working today. Its main purpose is presentation of the castle to public and its utilization in support of tourism as an important segment of national economy.

This Bachelor thesis first outlines development and significance of tourism since establishment of Czechoslovakia until the revolutionary year 1989. In the following part constitution of the Office of the President is being presented, with accent focusing on the issues of conservation and primarily at issues of tourism between the years 1919-1989. Core of the thesis represents analysis of establishment and evolution of the Prague Castle Administration in the context of development of tourism.

Obsah

1	Úvod.....	9
2	Pojednání o pramenech a literatuře	11
3	Turistický ruch v českých zemích 20. století.....	15
3.1	Pojmy cestovní ruch a cestování.....	15
3.2	Organizace a význam cestovního ruchu	17
3.2.1	Meziválečné období.....	17
3.2.2	Protektorát Čechy a Morava.....	24
3.2.3	Od konce 2. světové války do roku 1989	28
3.3	Pasová politika a předpisy	34
3.3.1	Od roku 1918 až po únorový převrat roku 1948	34
3.3.2	Od únorového převratu 1948 do konce 60. let 20. století.....	38
3.3.3	Od 70. let až do počátku 90. let 20. století	42
3.4	Devizové krytí zahraničních cest občanů Československa od počátku první Československé republiky	44
4	Pražský hrad a jeho správa se zaměřením na turistický ruch 1919-1989 (nástin historického kontextu).....	49
4.1	Praha a Pražský hrad – průvodcovská činnost, okružní výletní jízdy	49
4.1.1	Okružní výletní jízdy Prahou.....	49
4.1.2	Průvodcovská činnost	51
4.2	Pražský hrad a jeho správa památek.....	51
4.3	Zaměření Pražského hradu na turistický ruch od roku 1919 do konce 60. let	54
4.3.1	Tržby, ceny vstupného a otevírací doba.....	54
		58
4.3.2	Průvodcovská služba.....	59
4.4	Pražský hrad a jeho zaměření na turistický ruch v 70. a 80. letech 20. století	59
5	Geneze a vývoj Správy Pražského hradu a její význam v oblasti turistického ruchu 1990-2003.....	63
5.1	Nástin vývoje cestovního ruchu České republiky v letech 1990-2003.....	63
5.2	Otevírání Pražského hradu veřejnosti na počátku 90. let.....	65
5.3	Vznik Správy Pražského hradu jako samostatné příspěvkové organizace ..	66
5.3.1	Organizace a hospodaření Odboru rozvoje Pražského hradu KPR (srpen-listopad 1992).....	66
5.3.2	Organizace a hospodaření Odboru rozvoje Pražského hradu, později Správy Pražského hradu (prosinec 1992 – prosinec 1993).....	68
5.4	Vývoj Správy Pražského hradu a její význam v oblasti turistického ruchu v letech 1994-2003	74

5.4.1	Organizační struktura, vlastní hospodaření a provoz	74
5.4.2	Památková péče a využití vybraných objektů a prostor Pražského hradu	88
5.4.3	Návštěvníkový provoz a služby, kulturní a společenské akce, ediční program.....	95
6	Závěr.....	121
	Seznam pramenů a literatury	123
	Seznam zkratk.....	130
	Seznam grafů a tabulek v textu	132
	Seznam příloh	133
	Přílohy	136

1 Úvod

Předkládaná práce pojednává o vývoji turistického ruchu se zaměřením na Pražský hrad od počátku devadesátých let, jež byla prvními roky znovu nabyté občanské svobody a volnosti pohybu za hranice Česko-Slovenské a později České republiky, až do roku 2003, který přinesl konec funkčního období Václava Havla jako prezidenta České republiky. Pražský hrad procházel od počátku devadesátých let procesem otevírání se veřejnosti, který probíhal prostřednictvím širokého spektra činností, z nichž byla také nutná podpora hradního turistického ruchu.

Vzhledem k náročnosti činností spojených s obnovou a oživením Hradu, jak po stránce časové a pracovní, tak i po stránce finanční se postupem času ukazovalo jako optimální založení vlastní příspěvkové organizace ke Kanceláři prezidenta republiky. Založená příspěvková organizace Správa Pražského hradu byla od jejího vzniku v roce 1993 institucí, jež se snažila zvelebit areál Pražského hradu a zvýšit tím jeho návštěvnost.

Téma práce jsem si zvolila především proto, že jsem pět let byla součástí hradního turistického ruchu jako zaměstnankyně Oddělení pokladních a informačních služeb Odboru turistického ruchu Správy Pražského hradu. Považuji za důležité, aby každý pracovník věděl, v jaké instituci pracuje, ale ještě významnější je znát původ a historii té, které instituce.

Cílem práce je představit fungování Správy Pražského hradu jako samostatné příspěvkové organizace a skutečnosti, které se udály, než se takovou institucí stala. Bylo nutné zřídit organizaci, která by si sama na svou činnost vydělala finanční prostředky. Správa Pražského hradu je institucí, která se starala nejen o servis a záležitosti spojené s výkonem ústavních funkcí prezidenta, ale rovněž podporovala hradní kulturní život a především turistický ruch, který přinášel a stále přináší nemalé finanční prostředky pro její fungování a památkovou péči. Práce by měla přispět k rozšíření obzorů v oblasti turistického ruchu, který se na Hradě odehrával, zároveň přiblížit vývoj Správy Pražského hradu a případně inspirovat ke změnám či přehodnocení určitých procesů v dnešním a budoucím fungování této organizace.

Před zahájením vlastní práce byl nejprve stanoven postup a v první fázi bylo zjištěno, kde jsou prameny k tématu práce uloženy a v jakém rozsahu jsou k dispozici. Archivní prameny a literatura byly sepsány a nashromážděny, stanovila se předběžná osnova práce a přistoupilo se k samotnému studiu pramenů a literatury. V průběhu

tohoto procesu probíhaly konzultace s pracovníky Archivu Pražského hradu a Archivu Kanceláře prezidenta republiky, které vedly k důležitým poznatkům ohledně dalších zdrojů v podobě oral history pro samotné jádro práce. Oral history byla prováděna prostřednictvím rozhovorů s bývalými či ještě současnými pracovníky Kanceláře prezidenta republiky, potažmo Správy Pražského hradu ze sledovaného období. Tyto rozhovory přinesly zisk dalších údajů.

Nebylo možné věnovat se jednotlivým kapitolám o historickém kontextu cestovního ruchu a Pražského hradu do hloubky, jelikož téma je široké a obsáhlé. Bylo nutné zvolit pouze nástin historického vývoje turistického ruchu v českých zemích s akcentem na Pražský hrad. Důležitým aspektem bylo vytvoření uceleného pohledu na danou problematiku cestovního ruchu. Historický kontext vývoje turistického ruchu českých zemí a konkrétněji Pražského hradu jsou interpretovány na základě několika metod. Pro představení této oblasti byla využita především metoda přímá, která byla z části doplněna nepřímou metodou. Nepřímá metoda byla použita tam, kde byla potřeba usoudit z menšího množství pramenů nějaký obecný výstup. Dále byla v této práci aplikována metoda progresivní při zachycování staršího historického období až po dobu nejnovější. Další metodou byla také strukturní analýza. Tabulka a grafy, které se vyskytují v této práci, jsou důkazem užití metody kvantitativní.

Struktura práce je členěna do šesti kapitol, včetně úvodu a závěru. Řada z šesti kapitol je rozdělena na podkapitoly. První kapitolou je samotný úvod, ve kterém jsou představeny cíle, postupy, metody a struktura práce. Druhá kapitola obsahuje nejdůležitější prameny a literaturu použité při zpracování práce. Třetí a čtvrtá kapitola se zabývá nástinem historického kontextu, kde se třetí kapitola věnuje obecnému vývoji a významu turistického ruchu v českých zemích ve 20. století. Čtvrtá kapitola se zabývá konkrétnější oblastí organizace Pražského hradu a rozvojem turistického ruchu od vzniku první Československé republiky a instituce Kanceláře prezidenta republiky až po „revoluční“ rok 1989. Pátá kapitola pojednává o postupném otevírání Pražského hradu veřejnosti, o vzniku Správy Pražského hradu a jejím významu v rámci pořádání kulturních akcí a rozvoje a péče turistického ruchu na Hradě. Zakočení práce představuje závěr, který je následován seznamem pramenů, literatury a příloh.

2 Pojednání o pramenech a literatuře

Během přípravy a posléze při zpracování bakalářského atestačního textu bylo čerpáno z řady zdrojů. Byly zejména použity dobové prameny a odborná literatura. Hlavní téma práce je založeno na zkoumání retrospektivních tištěných pramenů, kterými byly výroční zprávy Správy Pražského hradu dostupné v Příruční knihovně Archivu Pražského hradu a jejich část rovněž na oficiálních webových stránkách Hradu. Výroční zprávy vypovídají o hospodaření a organizaci Správy Pražského hradu těsně po jejím vzniku (1993) až do roku 2003. Zprávy byly studnicí informací pro základní orientaci v tématu a podrobnosti výkonu činností, které SPH vycházely ze zřizovací listiny. Dalšími prameny byly Programové čtvrtletníky Pražský hrad, které pojednávaly především o návštěvnickém provozu a kulturních akcích pořádaných přímo v areálu Hradu.

Nástin historického kontextu s akcentem na Hrad si vyžádal dlouhodobé studium pramenů aktové povahy v archivech Pražského hradu – Archivu Kanceláře prezidenta republiky a Archivu Pražského hradu. Nejdůležitějšími fondy Archivu Pražského hradu byly Stavební správa Pražského hradu 1919 – 1948 a Hospodářská správa Pražského hradu 1918 – 1948, kde byla nalezena řada písemností k prohlídkám a exkurzím na Pražském hradě, průvodcovské službě, celkovým přehledům příjmů Pražského hradu včetně tržeb ze vstupného a k dalším organizačním procesům v oblasti turistického ruchu. Vedle těchto dvou fondů bylo v Archivu Pražského hradu ještě čerpáno ze Sbírký plakátů (1908) 1945-2010, která posloužila jako zdroj ilustračních obrazových materiálů pro přílohovou část práce. Dalším nepostradatelným archivem byl Archiv Kanceláře prezidenta republiky a v něm zejména nezpracovaný fond KPR - protokol 400 000, který doplňoval časový úsek 1948-1989. Jednalo se například o návštěvní řády, organizaci návštěvnického provozu, průvodcovské služby a dalších činnosti spojené s turistickým ruchem.

Za nutné považuji uvést ještě jeden typ významných dobových pramenů, kterými byly prameny normativní povahy - tzn. zákony a normy nižší právní síly, které upravovaly cestovní ruch, organizační strukturu cestovního ruchu, volný čas občanů Československa či oblast cestovních dokladů pro výjezdy do zahraničí.

Z dobové literatury je nutné zmínit především publikaci Jaroslava Koseho „*Hospodářský význam cestovního ruchu*“¹ z roku 1941, která podává ucelený pohled na aspekty cestovního ruchu a jeho význam především pro národní hospodářství. Autor analyzuje nejenom území českých zemí, ale srovnává toto teritorium s cizími státy jako je Švýcarsko, Francie či Velká Británie. Další podobnou knihou byla „*Politika cestovního ruchu*“² od Josefa Charváta z roku 1945, která rozebírá cestovní ruch v Československu, politické aspekty a nastavení určité politiky organizace jeho různých součástí. Obě dobové publikace byly důležitými zdroji pro část práce pojednávající o aspektech turistického ruchu v českých zemích dvacátého století. Objasňují třicátá léta minulého století a částečně situaci během druhé světové války.

Vzhledem k problematice cestovního ruchu považuji za důležité zmínit odborné historické práce Jana Štemberka, a to především „*Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*“.³ Tato odborná publikace čtenáři seznamuje s aspekty a rozvojem cestovního ruchu v období mezi dvěma světovými válkami na československém území. V bakalářské práci byla použita především pro obecný historický kontext turistického ruchu. Jan Štemberk ve spolupráci s dalšími autory publikoval kolektivní monografii „*Kapitoly z dějin cestovního ruchu*“,⁴ z níž byly přínosné především části pojednávající o cestovním ruchu od období první Československé republiky až po rok 1989. Jednalo se především o kapitoly přibližující činnost průvodce, okružní výletní jízdy Prahou a odborovou rekreaci. Publikace je čtivou a poutavou literaturou zachycující různou problematiku a odvětví cestovního ruchu a přináší čtenáři široké spektrum zajímavostí a nových poznatků.

Problematikou cestovního ruchu se zabývá také Antonín Franke v publikaci „*Rukověť cestovního ruchu*“,⁵ jež je soustředěna na období komunistického režimu a především na sedmdesátá a osmdesátá léta s lehkým nástinem vývoje v letech předcházejících. Tato práce byla stěžejním zdrojem pro již zmíněné období. Kniha byla napsána v polovině 80. let a tak se dá předpokládat, že mapovala tehdejší dobu. Pro oblast pasových předpisů a problematiku devizových příslibů byly stěžejní dvě

¹ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941

² Josef Charvát, *Politika cestovního ruchu*, Praha, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, 1945

³ Jan Štemberk, *Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009

⁴ Jan Štemberk a kol., *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012

⁵ Antonín Franke a kol., *Rukověť cestovního ruchu*, Praha, Merkur, 1984

publikace od Jana Rychlíka, kterými jsou „*Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*“⁶ a „*Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*“.⁷ Devizové přísliby úzce souvisí s předpisy upravující cestovní doklady a s nimi spojené cestování. Jan Rychlík jako jediný autor vydal knihy informující o dané problematice.

Nepostradatelnou součástí pojednání o literatuře musí být zmínka o statích časopisu „*Cestování včera a dnes*“ vycházejícího v letech 2004-2009.⁸ Jeho články byly stěžejním zdrojem pro nastín historického kontextu cestovního ruchu. Bylo čerpáno z několika ročníků a statí, které nebyly přímo použity pro zpracování bakalářské práce, dokreslily celkový obraz obecných kapitol.

Oral history probíhala prostřednictvím rozhovorů s bývalým pracovníkem Správy Pražského hradu Ing. arch. Ivo Koukolem, který byl ředitelem Správy Pražského hradu od jejího vzniku až do konce devadesátých let. Tento rozhovor zahrnoval především zaměření na Správu Pražského hradu, její organizaci, správu a turistický ruch. Další rozhovor se uskutečnil s Ing. arch. Zdeňkem Lukešem, který působil v kulturní sekci Kanceláře prezidenta republiky a posléze v památkovém odboru téže instituce. Nových informací z tohoto rozhovoru vzešlo mnoho a všechny se týkaly především kulturní a turistické činnosti a památkové péče Hradu. Rozhovor zahrnující pojednání o výstavách konaných na Pražském hradě hned zkraje 90. let poskytla PhDr. Ivona Raimanová, která působila v Kanceláři prezidenta republiky jako konzultant prezidenta republiky a vedoucí výstavního programu Pražského hradu. Poslední čtvrtý rozhovor přinesl mnoho poznatků o organizaci turistického ruchu na Hradě. Tyto informace byly živě vylíčeny PhDr. Františkem Kadlecem, vedoucím oddělení informační a průvodcovské služby, posléze ředitelem odboru turistického ruchu. Všechny čtyři rozhovory osvětlily celé sledované období hlavního tématu práce, byly více než přínosné a plně zajímavostí.

Na závěr bych ráda uvedla další významný zdroj, kterým byla „*Beseda na téma: Pražský hrad za Václava Havla 1990-1992*“ ze dne 14. 1. 2015.⁹ Příspěvky bývalých

⁶ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007

⁷ Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013

⁸ *Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu*, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2004-2009

⁹ *Beseda na téma: Pražský hrad za Václava Havla 1990-1992*, Knihovna Václava Havla, 14. 1. 2015

spolupracovníků Václava Havla dotvořily obraz a dovysvětlily určité mechanismy procesu otevírání Pražského hradu veřejnosti.

3 Turistický ruch v českých zemích 20. století

3.1 Pojmy cestovní ruch a cestování

Cestovní ruch se během meziválečného období potýkal s řadou terminologických nepřesností a pro užívané pojmy neexistovaly ucelené, jednotné a ustálené definice. Běžným termínem pro oblast cestovního ruchu v této době byl „cizinecký ruch“. Cizinecký ruch byl však používán zpravidla v souvislosti s „příjezdovým cestovním ruchem“. V tomto případě se však nejednalo pouze o „příjezdový cestovní ruch“, kdy na území Československa přijel návštěvník ze zahraničí, však tohoto termínu se užívalo i pokud v rámci Československa odjel občan na místo, kde „nebyl doma“.¹⁰ Druh cizineckého ruchu byl konkretizován přidáváním přídavných jmen. Ve druhé polovině 20. let se objevuje označení turistický ruch, který vyznačoval cesty po tuzemsku. Teprve během 30. let 20. století se začínal objevovat pojem „cestovní ruch“, nicméně stále se vedle tohoto pojmu používal i pojem „cizinecký ruch“.¹¹ Používání dvou pojmů vedle sebe vedlo k neustálenosti i v legislativě.¹²

Další záležitostí, která s sebou nesla řadu nepřesností a problémů bylo stanovení definice pojmu „cestovní ruch“. Vymezování pojmu „cestovní ruch“ bylo v meziválečném období nejednotné a neujasněné. Do návrhu zákona ministerstva obchodu, průmyslu a živností o cestovním ruchu v roce 1936 byla zakomponována určitá definice cestovního ruchu, která říkala, že „*každý pohyb a pobyt osob mimo jejich stálé bydliště za účelem osvěžení, ozdravení, poučení nebo společenského styku*“.¹³ Tato definice, však opomíjela různé motivy cestování, ať už soukromého charakteru, nebo cestování za prací či obchodní nebo úřední cesty. Jedním z velmi zdařilých pokusů o vymezení definice cestovního ruchu byl přístup italského profesora Angella

¹⁰ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 14

¹¹ Jaroslav Kose, Hospodářský význam cestovního ruchu, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 4

¹² Bořivoj V. Černý, Základy poznání cestovního ruchu, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, Praha, 1945, s. 10

¹³ Jaroslav Kose, Hospodářský význam cestovního ruchu, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 5; Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 15; Jan Štemberk, K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová a kolektiv, Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 278

Mariottiho, prvního generálního ředitele italské národní rady ENIT¹⁴. Profesor Mariotti rozdělil cestovní ruch do jednotlivých kategorií podle toho, jaké složky cestovní ruch zahrnoval. Jednalo se o následující kategorie: 1) za účelem poznání zemí (památných míst a přírodních kuriozit), 2) sportovní (automobilismus, letectví, jízda na koni, alpinismus), 3) kulturní (studijní cesty, vědecká bádání), 4) náboženská (církvní slavnosti), 5) umělecká (hudební festivaly a koncerty), 6) obchodní (výstavy, veletrhy, obchodní mise), 7) hygienická (lččení v lázních).¹⁵ Však ani tento výčet motivů cestovního ruchu není úplný.¹⁶

Bořivoj V. Černý ve své knize „Základy poznání cestovního ruchu“ z roku 1945 reflektuje různé definice cestovního ruchu a také názory teoretiků cestovního ruchu z tuzemska i ze zahraničí.¹⁷ Všechna zjištění, která z reflektované problematiky vyplývala, pak shrnul do prosté definice „*cestovním ruchem rozumíme pohyb a pobyt hostů*“.¹⁸ Černý shrnul „cestovní ruch“ takto: „*náplň pojmu „cestovní ruch“ tvoří soubor skutečností, událostí a vztahů, způsobených tím, že lidé opouštějí své stálé bydliště a odebírají se k přechodnému pobytu na jiném místě své volby, zpravidla nevedeni úmysly výdělečnými. Opouštějí-li své bydliště a vracejí-li se do něho, vzniká p o h y b – technickým jeho provedením je cesta – pěší, soukromým či veřejným dopravním prostředkem. Když skončí jedna cesta a než nastane jiná cesta (další nebo zpáteční), je zde p o b y t, setrvání osoby na novém místě; nikoli na místě dosavadního či budoucího trvalého usazení. Osoba, která na nové místo přijde s úmyslem, zdržeti se tam jen dočasně či spíše bez úmyslu zůstatí tam trvale, je tam h o s t e m, protože je v místě pokládána za nikoli tamní.*“¹⁹ Autor uvádí, že host vyznačuje přechodnost a skutečnost, že se „host“ nezdržuje v daném místě natrvalo.

Pokud hovoříme o cestovním ruchu, nesmíme zapomenout ani na pojmy, které doprovázejí dělení cestovního ruchu. V takovém případě hovoříme o domácím cestovním ruchu, případně také vnitřním cestovním ruchu, ale zároveň i o aktivním a pasivním cestovním ruchu. U domácího či jiným slovem vnitřního cestovního ruchu

¹⁴ ENIT je zkratka pro Ente Nazionale per le Industrie Turistiche, v českém překladu se jednalo o Národní radu pro cestovní ruch.

¹⁵ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 16

¹⁶ Jaroslav Kose, Hospodářský význam cestovního ruchu, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 5

¹⁷ Bořivoj V. Černý, Základy poznání cestovního ruchu, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, Praha, 1945

¹⁸ Tamtéž, s. 15

¹⁹ Tamtéž, s. 13

se jedná o cestovní ruch, který se uskutečňuje československými občany v tuzemsku. Aktivní a pasivní cestovní ruch je spojen se zahraničím, a jinými slovy je můžeme také nazvat jako příjezdový či výjezdový cestovní ruch. Aktivní jinými slovy příjezdový cestovní ruch zahrnuje veškeré turisty přijíždějící na naše území z ciziny. Pasivní, případně příjezdový cestovní ruch se soustřeďuje na cesty československých občanů do zahraničí.

Cestovní ruch je samozřejmě propojen s dalším pojmem, který se nesmí opomenout a tím je pojem „cestování“. Tyto dva pojmy byly často zaměňovány. Cestování může být definováno jako „pohyb v prostoru“,²⁰ může tak být součástí cestovního ruchu jako vlastní cesta.

3.2 Organizace a význam cestovního ruchu

Cestovní ruch rámcově působí jako dynamický činitel na oživení hospodářství a přispívá do státní pokladny. Na hospodářském významu turistického ruchu se podílí řada subjektů, například se jedná o cestovní kanceláře, dopravní podniky, hostinské, hoteliéry, a nebo třeba lázeňské podniky.²¹ Pokud si turistický ruch rozdělíme na domácí cestovní ruch a cizinecký cestovní ruch, tak lze zároveň rozdělit hospodářský význam obou kategorií. Obě uvedené kategorie cestovního ruchu ovlivňují národní hospodářství, avšak každá z nich trochu jiným způsobem. U cizineckého cestovního ruchu je ještě nutné zaměřit se na rozdíl mezi pasivním a aktivním cestovním ruchem. Velkou úlohu při rozvoji cestovního ruchu hrál i samotný stát, který ovlivňoval politiku cestovního ruchu, podporoval péči o cestovní ruch a přispíval na jeho rozvoj finančními prostředky.

3.2.1 Meziválečné období

Vznik první Československé republiky ovlivnil řadu hospodářských odvětví a jedním z nich bylo i odvětví cestovního ruchu.²² Stát ovlivňoval politiku cestovního ruchu v mnoha ohledech a právě nově se ustavující Československo mělo po válce řadu

²⁰ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 16

²¹ Josef Charvát, Politika cestovního ruchu, Praha, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, 1945, s. 7-8

²² Ivan Jakubec – Jan Štemberk, Cestovní ruch v meziválečné ČSR. Nástin problému, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2006, ročník 3, č. 2, s. 91

úkolů pro rozvoj cestovního ruchu. Cestovní ruch musel mít státem vytvořené vhodné hospodářské a právní podmínky pro své fungování a zároveň musela být státem podporována i další odvětví, která s ním souvisela. Všechny uvedené aspekty sloužily k rozvoji cestovního ruchu a tehdy byly dohromady nazývány jako cizinecká péče státu.²³ Dalším úkolem, který stát měl na poli cestovního ruchu, byla propagace cestovního ruchu u nás a hlavně v zahraničí. Kromě podpory cestovního ruchu působil Československý stát jako podnikatelský subjekt.²⁴ Konkrétně stát podnikal v oblasti lázeňství, nicméně spíše na Slovensku než na území českých zemí. Stát však dominoval i v oblasti dopravy, kde Československé státní dráhy zajišťovaly většinový druh dopravy.

Prvním problémem v rámci cestovního ruchu, který musel stát hned po válce vyřešit, byl nedostatek odpovídající ubytovací kapacity pro aktivní cestovní ruch. V prvních letech samostatnosti Československa vznikl Československý cizinecký úřad, který byl zprvu podřízen přímo prezidiu ministerské rady a později přešel do kompetencí ministerstva průmyslu, obchodu a živností.²⁵ Zpočátku měl Cizinecký úřad dbát hlavně o kvalitu péče pro přijíždějící návštěvníky (především šlo o oficiální státní hosty) a později se zaměřoval i na činnost propagace Československa v zahraničí. Cizinecký úřad působil v oblasti cizineckého ruchu pouze do roku 1921, kdy byl zrušen a jeho agenda přešla na oddělení E ministerstva průmyslu, obchodu a živností.²⁶

Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností však nebylo jedinou institucí, která byla zainteresována v cestovním ruchu. Cestovní ruch byl oblastí, která zahrnovala zájmy mnoho ústředních institucí (například v oblasti lázeňství se jednalo o ministerstvo veřejného zdravotnictví, nebo například povoláním ministerstvem v oblasti dopravní bylo ministerstvo železnic). Meziválečné období bylo známé neujasněností a nejednotností pravomocí v rámci cestovního ruchu a po celé vymezené období se opakovaně objevovaly požadavky na sjednocení cestovního ruchu. Podporu,

²³ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 20

²⁴ Josef Charvát, Politika cestovního ruchu, Praha, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, 1945, s. 63-82

²⁵ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 22

²⁶ Tamtéž, s. 23

propagaci a péči o cestovní ruch mělo ve svých kompetencích ministerstvo obchodu,²⁷ které pro tuto agendu zřídilo samostatné oddělení pro záležitosti cizineckého, turistického a lázeňského ruchu.

Po celá dvacátá léta 20. století chyběl pro rozvoj cestovního ruchu jednotný program a význam tohoto odvětví si ministerstvo obchodu začalo uvědomovat až v polovině třicátých let. Právě v polovině 30. let se rok od roku začala zvyšovat rozpočtová kapitola cestovního ruchu, avšak stále se jednalo o nižší částky, které se nemohly jiným evropským státům vyrovnat. Rozpočtová kapitola měla podporovat jak příjezdový cestovní ruch, tak cestovní ruch vnitřní, ale částky na podporu konkrétního typu cestovního ruchu se samozřejmě lišily. Peněžní podpora neplynula pouze od ministerstva obchodu, ale také od různých dalších resortů, do kterých spadala konkrétní odvětví cestovního ruchu (například lázně, železnice,...).²⁸

Na politice a rozvoji cestovního ruchu se podílely i regionální a místní orgány veřejné správy, které finančně podporovaly lokální aktivity cestovního ruchu. Měly za cíl zlepšování podmínek pro rozvoj cestovního ruchu na úrovni okresů a obcí, dále chtěly zpřístupnit různé turistické zajímavosti a především měly za cíl zvýšit návštěvnost jejich regionů.

Podíl na fungování cestovního ruchu měly i různé nestátní organizace, které měly především za cíl povznesení cizineckého ruchu. Jednalo se o různé spolky, které na poli cestovního ruchu působily již před ustavením první Československé republiky. V roce 1920 vznikl nový orgán, kterým bylo Ústředí zemských cizineckých svazů (od roku 1929 Československé ústředí cizineckého ruchu), pod které spadaly jednotlivé Zemské cizinecké svazy. Na vzniku tohoto nového orgánu se podílelo vedle jednotlivých svazů i ministerstvo železnic a ministerstvo průmyslu, obchodu a živností. Hlavními úkoly Ústředí byla koordinace činnosti jednotlivých svazů v rámci propagace státu a také zajištění spolupráce se státem.²⁹

Na počátku 30. let již přejmenované Ústředí sdružovalo například Český cizinecký svaz, Svaz hoteliérů a velkorestauratérů RČS v Praze a také třeba Klub

²⁷ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 35-39

²⁸ Josef Charvát, *Politika cestovního ruchu*, Praha, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, 1945, s. 63-72

²⁹ Jan Štemberk, *Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 27

československých turistů.³⁰ Československé ústředí cizineckého ruchu tak kromě Ústředního svazu československých lázní a minerálních zřídels sdužovalo hlavní subjekty cestovního ruchu. Na počátku 30. let byla hlavní náplní práce Československého ústředí cizineckého ruchu informační služba, propagace a rozvoj cestovního ruchu. Činnost ústředí byla finančně podporována z prostředků ministerstva obchodu a další finanční podporou byly příspěvky jednotlivých členů ústředí. Od počátku 30. let se ústředí potýkalo s nedostatkem financí, jelikož se snížila státní podpora ze strany ministerstva.

Československé ústředí cizineckého ruchu sdužovalo zemské cizinecké svazy a právě ty byly dalšími důležitými státními organizacemi, které působily v oblasti cestovního ruchu. Pod zemské cizinecké svazy pro oblast českých zemí patřily Svaz pro povznesení návštěvy cizinců v RČS se sídlem v Praze a Český zemský svaz pro povznesení návštěvy cizinců na Moravě a ve Slezsku se sídlem v Brně. Hlavní náplní obou svazů byla podpora cestovního ruchu, rozvoj a zvýšení příjezdového cizineckého ruchu. Na území českých zemí působily vedle národnostně českých organizací i organizace, které byly národnostně německé.³¹

Spolkový život českých zemí byl bohatý a přínos spolků pro rozvoj cestovního ruchu závisel na finanční podpoře a délce činnosti spolků. Cizinecké svazy byly financovány ze státních prostředků ministerstvem obchodu a z fondů význačných turistických center. Peněžní podpora okrašlovacích spolků a odborů Klubu československých turistů plynula od jednotlivých okresů a obcí.

V meziválečném období narůstal ekonomický, kulturní i politický význam cestovního ruchu, a proto ministerstvo průmyslu, obchodu a živností začalo vypracovávat novou zákonnou úpravu pro podporu a péči o cestovní ruch. Práce na návrzích nové zákonné úpravy probíhaly již od druhé poloviny 20. let, přerušeny byly hospodářskou krizí. Návrh ministerstva obchodu z roku 1936, však nebyl až do vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava přijat.³²

Ministerstvo obchodu, průmyslu a živností začalo během 30. let pracovat na návrhu centralizace cizinecké péče a učinilo pokusy o zřízení národní cestovní

³⁰ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 28

³¹ Tamtéž, s. 29-31

³² Jan Štemberk, K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová a kolektiv, Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 277-278

kanceláře. Vypracovávání zákonné úpravy jednotné ústřední organizace subjektů cestovního ruchu probíhalo již během 30. let 20. století, nicméně ještě za první republiky československé panoval odpor proti centralistickému pojetí cestovního ruchu.³³

Důležitým aspektem cestovního ruchu byly podmínky pro jeho všeobecný rozvoj. Podmínky pro rozvoj cestovního ruchu tvořil jak host, tak region, ve kterém se cestovní ruch uskutečňoval. Na straně turisty faktorem ovlivňující rozvoj cestovního ruchu byl turistův tzv. fond volného času a samozřejmě dalším významným faktorem byla výše finančních prostředků, které mohl turista využívat pro své cestování. Na druhé straně pak region musel vytvořit určité zázemí pro turistický ruch, kde bylo nutné budovat ubytovací a stravovací zařízení, podporovat dopravní infrastrukturu a pečovat o turistické zajímavosti a památky. Další důležitou součástí rozvoje cestovního ruchu byla propagace jednotlivých navštěvovaných míst, regionů a také propagace Československa v zahraničí. Nutno podotknout, že vedle ovlivnitelných faktorů pro rozvoj cestovního ruchu existoval i faktor neovlivnitelný. Tímto faktorem bylo počasí, které mělo velký vliv na samotné cestování, a tudíž i na rozvoj cestovního ruchu.

Jednou z podmínek pro rozvoj cestovního ruchu byl tzv. fond volného času na straně návštěvníka. Prvním přínosem pro rozšíření fondu volného času, potažmo pro rozvoj cestovního ruchu, bylo zákonné vyhlášení nedělního klidu pro osoby v pracovním poměru. Dalším významným přínosem bylo také zavedení osmihodinové pracovní doby zákonem z roku 1918.³⁴ Osmihodinová pracovní doba i nedělní klid, ale také například státní svátky byly významnými faktory, které přispívaly k delším turistickým výletům. Zavedení plošné placené dovolené pro zaměstnance provedl až zákon v roce 1925, který zaručoval zaměstnanecký nárok na placenou dovolenou, ale nevztahoval se na zemědělské a sezónní dělníky.³⁵ Dostupné finanční prostředky pro cestování byly další významnou kategorií ovlivňující cestovní ruch. Výše osobních příjmů byla rozličná pro jednotlivé profese, odvětví i společenské vrstvy a od toho se také odvíjelo jejich podílení se na cestování, potažmo na rozvoji cestovního ruchu.

³³ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 31; Jan Štemberk, *K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch*, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová a kolektiv, *Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení*, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 278

³⁴ Zákon č. 91/1918 Sb. zákonů a nařízení, o osmihodinové pracovní době

³⁵ Zákon č. 67/1925 Sb. zákonů a nařízení, kterým se zavádí placená dovolená pro zaměstnance

Československo nabízelo jak přírodní krásy, tak kulturní architektonické památky a bylo nutné se o ně starat. Na ochranu kulturních pamětihodností vznikl Státní památkový ústav, který měl chránit významné movité i nemovité památky. Vedle této státní instituce se i různé nestátní spolky snažily pečovat o řadu památných objektů a snažily se je zpřístupnit veřejnosti. Státní instituce na ochranu přírody neexistovala a strach z devastace přírody v důsledku turismu se zatím vyskytoval poskrovnu. Nicméně se o oblast ochrany a zvelebování přírody a turistických cest zajímala celá řada turistických spolků. Například Klub československých turistů pracoval na značení turistických cest a vytvoření jakési souvislé sítě značek s orientačními tabulkami pro lepší přehlednost a orientaci na turistických trasách.³⁶

Atraktivitu přírodních krás a kulturních památek bylo nutné propagovat, a právě propagace byla jedním z dalších důležitých faktorů pro rozvoj cestovního ruchu. Propagace představovala nástroj ke zviditelnění a prezentaci nové Československé republiky, ale také jejích jednotlivých turisticky atraktivních regionů a míst. Na propagaci se podílel samotný stát, nově vytvořené propagační podniky se státní účastí především v rámci kompetencí ministerstva zahraničních věcí nebo ministerstva průmyslu, obchodu a živností a dále se na propagaci podílely různé „cizinecké“ spolky, lázeňské podniky a další. Mezi nově vytvořené propagační podniky patřily například ČEDOK³⁷ a nakladatelství Orbis. Během meziválečného období se hledaly vhodné cesty samotné propagace, ale i organizace propagační činnosti. Propagace narážela nejen na problém organizační, ale i na nedostatek financí na podporu jí samotné. Propagační činnost probíhala prostřednictvím specializovaných informačních kanceláří a nabídkou map, plakátů a různých letáků a brožur.

Nesmíme však opomenout zmínit i propagaci opačnou, a to propagaci zahraničních států v ČSR. Propagace ciziny probíhala prostřednictvím československého tisku, kde byla představována jednotlivá zahraniční rekreační střediska. U cestovních kanceláří si mohl zájemce požádat o brožurku k destinaci, která se mu zamlouvala. Nutno podotknout, že zpracování propagačních letáků a brožur zahraničních zemí bylo na vyšší úrovni než u propagačních materiálů tuzemska.³⁸

³⁶ Klára Horalíková, Z dějin turistického značkování, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2004, ročník 1, č. 1, s. 26-27

³⁷ ČEDOK je zkratkou pro Československou dopravní a cestovní kancelář.

³⁸ Jaroslav Kose, Hospodářský význam cestovního ruchu, Praha, Česká společnost národohospodářská, Imprensa, 1941, s. 35

Dostatek kvalitních ubytovacích a stravovacích zařízení byl významnou podmínkou pro rozvoj cestovního ruchu. Československo se však na počátku meziválečného období potýkalo s nízkou kapacitou těchto zařízení. Některé hotely byly předražené, a tudíž pro většinu turistů finančně nedosažitelné, jiné hotely byly zase bez dostatečné kvality a některá ubytovací zařízení, vystupující jako hotely, vůbec svou kvalitou tomuto typu ubytovacího zařízení neodpovídala. Jednotlivé kategorie ubytovacích zařízení včetně podmínek a standardů každé kategorie byly stanoveny až v roce 1939. Československo i různé spolky si uvědomovaly významnost ubytovacích a stravovacích zařízení pro rozvoj cestovního ruchu a snažilo se po celé meziválečné období zvyšovat kvalitu a počet podniků.

Důležitým faktorem pro rozvoj cestovního ruchu byla doprava, jelikož turisté se chtěli v rámci svých cest dopravit na místo určení, v co nejkratším možném čase a za co nejmenší možnou cenu. Během meziválečného období dominovala v dopravě železnice.³⁹ Československé dráhy začaly v první polovině dvacátých let 20. století zavádět tzv. slevovou politiku. Jednalo se o různé turistické slevy poskytované při cestách do státních lázní, návštěvníkům veletrhů, hromadným zájezdům zahraničních studentů či členům turistických spolků. Vedle pravidelných spojů byly zaváděny i sezónní a výletní vlaky, které vyjížděly například v zimním období jako vlaky lyžařské.⁴⁰

Od poloviny 20. let s nástupem automobilismu začala mít železniční doprava konkurenta na silnicích. Rozvíjející se automobilismus umožňoval využití motorových vozidel jak v hromadné dopravě, tak v dopravě individuální. Na poli veřejné automobilové dopravy vystupovaly Československá pošta a Československé dráhy, co se týče ČSD tak tam měla autobusová doprava vhodně doplňovat železniční dopravu. Československé poště pak bylo přiznáno přednostní právo na provozování autobusových linek. V rámci autobusové dopravy fungovala zájezdová i linková doprava, nicméně ČSD i pošta měly zájem spíše o zájezdovou než pravidelnou linkovou

³⁹ Ivan Jakubec – Jan Štemberk, Cestovní ruch v meziválečné ČSR. Nástin problému, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2006, ročník 3, č. 3, s. 92

⁴⁰ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou, s. 124

autobusovou dopravu. Na zájezdové dopravě měla určitý podíl například i cestovní kancelář ČEDOK, která organizovala výlety jak pro domácí, tak zahraniční turisty.⁴¹

Individuální autoturistika za hranice Československa byla ovlivněna především formalitami, které musel cestující splnit, aby mohl vyjet za hranice svým automobilem.⁴² V první řadě si musel obstarat mezinárodní jízdní dokumenty, což bylo časově i finančně dosti náročné. Dalšími překážkami bylo složení cla při vstupu do jiného státu a také automobil podléhal přímé dani, kterou cestující musel zaplatit při vstupu do jiného státu. Odstraňování výše uvedených překážek individuální autoturistiky bylo spojeno s druhou polovinou 30. let.⁴³

Cestovní ruch v meziválečné republice představoval nepřehlédnutelné hospodářské odvětví státu. Stát nahlížel na cestovní ruch hlavně ekonomicky, a to tak, že chtěl domácím cestovním ruchem jako protiváhou výjezdového cestovního ruchu udržet československé občany doma, protože výjezdový cestovní ruch bral jako odlévání peněz ze státu. Příjezdový cestovní ruch byl důležitou ekonomickou kategorií pro příliv cizích měn do Československa a zajištění cizích valut a deviz pro československé národní hospodářství. Ekonomický význam cestovního ruchu za první republiky významně převyšoval význam politický a sociální.

3.2.2 Protektorát Čechy a Morava

Období let 1939-1945 bylo pro cestovní ruch obdobím útlumu. Mnichovská dohoda s sebou přinesla odtržení pohraničí a změnu hranic, což znamenalo, že mnoho subjektů cestovního ruchu zůstalo za hranicemi. Probíhající válka a s ní spojený nedostatek finančních prostředků, zboží a surovin přinesly pro oblast cestovního ruchu svou daň také.

Domácí cestovní ruch přispíval k rovnováze výroby a spotřeby a pro rentabilitu podniků byl vnitřní cestovní ruch⁴⁴ jistou základnou. V letech 1939-1944 se změnila a uzavřely hranice a tato uzavěra způsobila, že se projevil význam domácího cestovního ruchu a péče o cestovní ruch se začala orientovat na nové oblasti cestovního ruchu

⁴¹ Jan Štemberk, Několik poznámek k autobusové turistice v meziválečné ČSR, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2004, ročník 1, č. 1, s. 18,20

⁴² Jan Štemberk, Přes hranice automobilem. Formality nutné pro překročení státních hranic automobilem v meziválečném období, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2004, ročník 1, č. 3, s. 13-24

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ „Vnitřní cestovní ruch“ je jiné označení pro cestovní ruch domácí.

na území protektorátu. Význam vnitřního cestovního ruchu v tomto období vzrůstal a podniky cestovního ruchu tak fungovaly i za doby Protektorátu Čechy a Morava.⁴⁵ Cizinecký ruch, ať už pasivní či aktivní byl ochromen změnou a uzavřením hranic a specifiky válečné doby, takže během války prakticky nefungoval.

Institucemi, spravujícími problematiku cestovního ruchu v období protektorátu byly ministerstvo obchodu a ministerstvo sociální a zdravotní správy. Ministerstvo průmyslu a obchodu zřídilo zvláštní oddělení pro cizinecký ruch a hotelový inspektorát a ministerstvo sociální a zdravotní správy se na cestovním ruchu podílelo svým lázeňským oddělením a inspektorátem pro přírodní léčivé zdroje.⁴⁶ Dalšími ústředními institucemi, které přispěly k rozvoji cestovního ruchu, byly ministerstvo veřejných prací, ministerstvo dopravy a ministerstvo zemědělství. Ministerstvo financí hrálo nemalou roli v tomto odvětví, jelikož daně z turistického ruchu přinášely značné částky do státní pokladny. Manipulace a nakládání s devizami byla zahrnuta do kompetence Národní banky pro Čechy a Moravu, která spravovala obchod a hospodaření s devizami.

V prvních letech protektorátu převážil tlak na vytvoření centrálních institucí jednotlivých hospodářských odvětví, a tak vedle dvou Ústředních svazů pro obchod a pro dopravu vznikl pro sféru služeb ještě třetí, a to Ústřední svaz pro cizinecký ruch.⁴⁷ Základním pilířem pro vytváření hospodářských svazů bylo vládní nařízení č. 168/1939 Sb. zákonů a nařízení ze dne 23. června 1939 a samotný Ústřední svaz pro cizinecký ruch v Čechách a na Moravě byl zřízen nařízením ministra obchodu.⁴⁸

Ústřední svaz se dále dělil na dvě hospodářské skupiny – skupina hostinských živností a skupina lázní a sportovních míst.⁴⁹ Hospodářská skupina hostinských živností se dále dělila na odborné skupiny, a to hostinskou a hotelovou.⁵⁰ Skupina lázní se členila dále na lázně léčivé, lázně očištné, sportovní výdělečné podniky a v poslední

⁴⁵ Josef Charvát, *Politika cestovního ruchu*, Praha, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, 1945, s. 15

⁴⁶ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impressa, 1941, s. 24

⁴⁷ Jan Štemberk, *K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch*, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová a kolektiv, *Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení*, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 278

⁴⁸ Nařízení ministra obchodu č. 386/1940 Sb. zákonů a nařízení

⁴⁹ Jan Štemberk, *K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch*, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová a kolektiv, *Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení*, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 279

⁵⁰ Tamtéž, s. 280

řadě na zřídla.⁵¹ Vnitřní organizace ÚSCR se skládala z předsednictva (předseda a dva místopředsedové), které jmenoval na dva roky ministr obchodu, který dále jmenoval také předsednictva samotných hospodářských skupin ÚSCR.⁵² Poradním orgánem ústředního svazu byl tzv. presidiální výbor. Svaz byl až do roku 1942 podřízen IV. sekci ministerstva průmyslu, obchodu a živností a po zrušení ministerstva obchodu, průmyslu a živností byl ÚSCR přesunut do působnosti ministerstva školství a lidové osvěty až do roku 1945.

Cestovní ruch zahrnoval mnoho odvětví, které bylo nutné pro aktivní, pasivní i domácí turistický ruch nutné spravovat a podporovat. Jedním z nich bylo odvětví hostinských a výčepnických živností. Majitelé hostinských a výčepnických živností měli podle vládního nařízení z roku 1939⁵³ určité povinnosti, které měly docílit, aby měl návštěvník zařízené, zdravotně nezávadné, čisté, pohodlné a bezpečné ubytovací zařízení a aby veškeré jídlo a nápoje byly dobré úrovně. Již zmíněné vládní nařízení zároveň udávalo povinnost kontroly těchto zařízení a tuto kontrolu měly vykonávat okresní úřady. Okresní úřady občasně kontrolovaly zařízení, a pokud shledali, že došlo k porušení nějakých povinností vyplývajících z právního předpisu, mohly nařídit sjednání nápravy.⁵⁴

Podniky hostinských živností byly rozříděny do různých kategorií podle podmínek, komfortu a náročností služeb pro zákazníka. Vládní nařízení z roku 1938⁵⁵ upravovalo čtyři skupiny podniků hostinských živností, a to skupiny A-D, kdy skupina A byla ta nejkomfortnější a nejpohodlnější skupina hotelů, které bylo možno nazývat Royal, Palace i Majestic. Skupina B byly podniky skromnějšího charakteru, u kterých však musel být zachován určitý komfort. U podniků skupiny C bylo nutno očekávat nižší nároky – menší prostor, menší rozsah nabízených služeb a o dost menší komfort. Do skupiny D byly zařazeny tzv. ubytovací hostince, které především navštěvovali zákazníci, kteří si ubytování vyšší třídy nemohli z finančních důvodů dovolit.⁵⁶

⁵¹ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 32

⁵² Tamtéž

⁵³ Vládní nařízení č. 23/1939 Sb. zákonů a nařízení, o opatřeních v oboru hostinských a výčepnických živností, zejména na podporu cestovního a sportovního ruchu

⁵⁴ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 24

⁵⁵ Vládní nařízení č. 194/1938 Sb. zákonů a nařízení, o omezení cestování do ciziny

⁵⁶ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 25

Od roku 1939 probíhaly různé podnětné akce, které měly za cíl zlepšení podmínek hotelů s důrazem na kvalitu, ale hlavním cílem byla skutečná ochrana návštěvníků, kdy mělo být pro návštěvníka zjevné při výběru zařízení, jakou skutečnou kvalitu podnik má. Ministr obchodu Jaroslav Kratochvíl měl za to, že právě spokojenost hosta je největším propagátorem cestovního ruchu, a tím tedy i hospodářským činitelem, který přináší velké množství hospodářského výnosu z cestovního ruchu.⁵⁷

Společenstva hoteliérů a hostinských tvořila nejnižší organizační jednotku a od roku 1918 tato společenstva tvořila zemské jednoty. Spojením zemských jednot se utvořil Ústřední svaz zemských jednot společenstev hostinských a výčepníků. Od roku 1940 zřízením Ústředního svazu pro cizinecký ruch⁵⁸ vznikla nová organizace, v jejímž rámci byl Ústřední svaz zemských jednot pověřen funkcí hospodářské skupiny hostinských živností. Vládní nařízení č. 448/1941 Sb. zákonů a nařízení rušilo ke konci roku 1941 nejnižší organizační jednotku, kterou byla společenstva. Působnost společenstev přešla na ÚSCR a konkrétně pak na již zmíněnou hospodářskou skupinu hostinských živností.⁵⁹

Jak již bylo nastíněno výše, tato hospodářská skupina se dále dělila na odborné skupiny, ale také na zemské skupiny v Praze a v Brně a pokračovaly v působnosti zemských společenstevních jednot. Až do konce druhé světové války byla postupně omezována činnost zemských skupin, však po osvobození Československa zemská skupina v Brně se svou činností zapojila do obnovy hostinského a hotelového podnikání. Zemská skupina zanikla až v souvislosti s přechodem ze zemského zřízení ke krajskému v roce 1948.

Dalšími významnými podniky cizineckého ruchu byly lázně, které spravovalo oddělení ministerstva zdravotní a sociální správy a Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřídél. Podobně jako tomu bylo u ústředního svazu zemských jednot společenstev hostinských a výčepníků, tak i u oblasti lázní byl Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřídél pověřen výkonem funkce příslušné odborné skupiny Ústředního svazu pro cizinecký ruch. Do hospodářské skupiny Ústředního svazu pro cizinecký ruch pro oblast lázní patřili lázně léčivé a lázně

⁵⁷ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impressa, 1941, s. 28

⁵⁸ Jan Štemberk, *K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch*, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová a kolektiv, *Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení*, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 278

⁵⁹ Tamtéž, s. 281

očistné, sportovní výdělečné podniky a zřídla.⁶⁰ Technickou kontrolu a ochranu pramenů prováděl inspektorát pro přírodní léčivé zdroje zavedený na počátku 40. let 20. století. Rozvoj cestovního ruchu v oblasti lázeňské přispíval i drobným zemědělcům, kteří by nebyli schopni posílat své přebytky do vzdálených měst, a tak je dodávali lázeňským podnikům.

Stát i soukromé podniky se v tomto období orientovaly hlavně na zdokonalení organizace a zkvalitnění nabízených služeb cestovního ruchu. Hodně podniků se během války přeorientovalo na provozování domácího cestovního ruchu.⁶¹

3.2.3 Od konce 2. světové války do roku 1989

Poválečná situace nepůsobila příznivě na rozvoj cestovního ruchu. V prvních letech bezprostředně po válce se vláda soustřeďovala hlavně na fungování obnovené republiky. Po válce hned v roce 1945 vzniká Revoluční odborové hnutí podporující pracující-odboráře, které pro ně hned od počátku pořádalo rekreační pobyty na území Československa. Pasivní i aktivní cestovní ruch byl pozastaven již v době války a po válce nebyl prozatím obnoven. Prakticky až do roku 1956 panovala izolace československých občanů od zahraničí.

Pro oblast cestovního ruchu byl důležitý rok 1963, kdy stát přistoupil k novým opatřením v řízení cestovního ruchu, ke zjednodušení cestovních formalit ve stycích se zahraničím a dalším rozšířením v této oblasti. Začaly se vytvářet příznivé podmínky pro cestování prostřednictvím komerčních a společenských organizací a také pro cestování bez prostřednictví těchto organizací. K rozvoji československého zahraničního cestovního ruchu přispělo i uzavírání mezinárodních dohod se socialistickými státy o vzájemném bezvízovém styku (například s Maďarskou lidovou republikou, Německou demokratickou republikou či s Polskou lidovou republikou).⁶² Od roku 1964 se začal posilovat rozsah zahraničního cestovního ruchu i s nesocialistickými zeměmi.

⁶⁰ Jaroslav Kose, *Hospodářský význam cestovního ruchu*, Praha, Česká společnost národohospodářská, Impresa, 1941, s. 29; Jan Štemberk, *K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch*, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová a kolektiv, *Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení*, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 279, 281

⁶¹ Josef Charvát, *Politika cestovního ruchu*, Praha, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, 1945, s. 14-15

⁶² Ladislav Šípek – František Drožen, *Nástin politiky cestovního ruchu v Československu od 40. let do 80. let 20. století*, in: Jan Štemberk a kol., *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 46

V 50. letech a počátkem 60. letech převažoval sociální aspekt cestovního ruchu a teprve až posléze začal být cestovní ruch brán jako ekonomicky významný subjekt národního hospodářství pro udržování rovnováhy v celkové bilanci příjmů a výdajů. Ekonomický význam zahraničního cestovního ruchu nabýval na důležitosti od poloviny 60. let, jelikož získávání devizových zdrojů přispívalo k pozitivním výsledkům zahraničního obchodu a zároveň devizové zdroje byly pro stát zdrojem pohotových platebních prostředků. Aktivní cestovní ruch byl v polovině 70. let uvolňován hlavně z důvodu státní potřeby volně směnitelných měn nesocialistických zemí.

Organizační struktura cestovního ruchu prošla od konce čtyřicátých let 20. století řadou změn. Musíme v první řadě zmínit, co se po válce stalo s Ústředním svazem pro cizinecký ruch, který svou činnost započal na počátku 40. let. Vládní nařízení z roku 1946⁶³ stanovilo, že ÚSCR mohl prozatímně ve své činnosti pokračovat, ale musela být provedena v rámci Svazu demokratizace jeho organizace. Nakonec byl po dlouhých jednáních a na základě rozdílných názorů na jeho činnost ÚSCR zrušen.⁶⁴ Na jeho místo nastoupil v roce 1948 Ústřední svaz obchodu, pohostinství a dopravy, který v podstatě sdružoval více hospodářských odvětví dohromady.⁶⁵ Ministerstvo dopravy převzalo řízení cestovního ruchu v roce 1952 a o čtyři roky později byla péče o mezinárodní cizinecký ruch převedena na ministerstvo zahraničního obchodu. Dalším orgánem pro oblast cestovního ruchu byl od roku 1958 Koordinační výbor pro otázky cestovního ruchu, který se skládal ze zástupců dotčených ministerstev, orgánů a organizací, pověřených péčí o cestovní ruch.⁶⁶

Jak již bylo zmíněno, stát přistoupil v roce 1963 k novým důležitým opatřením v oblasti cestovního ruchu a samozřejmě se tato nová opatření odrazila i v rámci organizační struktury jeho řídicích orgánů. Na úrovni České socialistické republiky byl zákonem z roku 1963 ustaven Vládní výbor pro cestovní ruch jako ústřední orgán vlády pro organizaci, řízení a zabezpečování domácího i zahraničního cestovního ruchu, ve kterém byl předsedou ministr obchodu ČSR.⁶⁷ Tím samým zákonem byly

⁶³ Vládní nařízení č. 110/1946 Sb. zákonů a nařízení, o zrušení nebo změně rozhodnutí správních úřadů z doby nesvobody a o úřadech zřízených v době nesvobody

⁶⁴ Jan Štemberk, K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová a kolektiv, Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 285-286

⁶⁵ Zákon č. 213/1948 Sb. zákonů a nařízení, o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů

⁶⁶ Ladislav Šípek – František Drožen, Nástin politiky cestovního ruchu v Československu od 40. let do 80. let 20. století, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 52

⁶⁷ Zákon č. 104/1963 Sb., o zřízení a pravomoci Vládního výboru pro cestovní ruch

ustanoveny Krajské komise pro cestovní ruch, které zřizovaly Krajské národní výbory. Krajské národní výbory také rozhodovaly o tom, kde případně okresní, městské či místní národní výbory zřizovaly obdobné komise pro cestovní ruch. Tyto komise pro cestovní ruch působily jako územní orgány.

Působnost národních výborů v rámci cestovního ruchu byla upravena především zákonem z roku 1967 o národních výborech.⁶⁸ V rámci organizační struktury národních výborů se oblastí cestovního ruchu zabývaly odborné útvary, komise pléna národních výborů a dále také pracovní komise cestovního ruchu rad národních výborů. Hlavním úkolem národních výborů v oblasti cestovního ruchu bylo uspokojování potřeb občanů, a nebo rozvíjení kulturního a společenského života.

Na úrovni česko-slovenské federace je nutné zmínit federální Vládní výbor pro zahraniční cestovní ruch, který byl ustaven v roce 1971. Tento Vládní výbor zabezpečoval jednotnou státní politiku pro celé území Československa v rámci styků se zahraničím.⁶⁹ Na počátku 80. let byl tento výbor zrušen a jeho působnost přešla na Federální ministerstvo zahraničního obchodu. Federální MZO bylo od té doby ústřední orgán státní správy pro poskytování služeb v rámci zahraničního cestovního ruchu. Federální MZO navrhovalo vládě obchodně politické zásady pro provádění zahraničního cestovního ruchu. Zřizovalo československé zastoupení cestovního ruchu v zahraničí, dále pak udělovalo a odnímalo oprávnění cestovním kancelářím.⁷⁰

Dalšími subjekty činné v cestovním ruchu byly cestovní kanceláře, hostinská a ubytovací zařízení. Znárodněním cestovních kancelářů, některých hostinských a výčepnických podniků a ubytovacích zařízení v roce 1948 došlo ke zřízení různých národních podniků.⁷¹ Vybrané hotely, kavárenská zařízení a restaurace sdružovaly národní podniky Československé hotely. Při ministerstvu vnitřního obchodu byla ustavena v roce 1951 Hlavní správa hotelů a nádražních restaurací, která pečovala o provoz veřejného stravování a ubytování. Od roku 1958 byla působnost Hlavní správy hotelů a nádražních restaurací převedena do přímého řízení národních výborů.

Znárodněná cestovní kancelář ČEDOK zprostředkovávala služby cestovního ruchu a v roce 1954 se z ní stala specializovaná kancelář na poskytování služeb v rámci

⁶⁸ Zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech

⁶⁹ Ladislav Šípek – František Drozen, Nástin politiky cestovního ruchu v Československu od 40. let do 80. let 20. století, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 53

⁷⁰ Antonín Franke a kol., Rukověť cestovního ruchu, Praha, Merkur, 1984, s. 87

⁷¹ Zákon č. 122/1948 Sb., o organizaci a znárodnění cestovních kancelářů; Zákon č. 124/1948 Sb., o znárodnění některých hostinských a výčepnických podniků a ubytovacích zařízení

zahraničního cestovního ruchu. ČEDOK podléhal ministerstvu dopravy a po roce 1956 spadal pod ministerstvo zahraničního obchodu. V rámci vnitřního cestovního ruchu byly v roce 1954 zřízeny cestovní kancelář Turista a cestovní odbor Ústředního výboru Československého svazu mládeže. Od roku 1960 fungovala na poli domácího cestovního ruchu družstevní cestovní kancelář Rekrea.⁷² V témže roce byly z působnosti ČEDOKu vyňaty hotelové a restaurační závody a začaly se postupně formovat jako samostatné podniky. Od roku 1963 v souvislosti s novou politikou pro rozvoj cestovního ruchu došlo k rozšiřování nabízených služeb. Cestovní kancelář Rekrea byla rozšířena o služby pro zahraniční cestovní ruch.

Vznikaly další různé organizace jako Cestovní kancelář mládeže, která byla cestovní kancelář ÚV ČSM, která fungovala jako hospodářské zařízení turistiky pro mladé. Provozovala různé zájezdy na sportovní akce, nebo třeba organizovala účast tuzemských studentů na zahraničních „budovatelských táborech“.⁷³ V polovině 60. let vznikl Sportturist, který se zaměřoval na poskytování služeb v rámci tělovýchovy a sportu. Další kancelář byl Autoturist, který fungoval také na principu hospodářského zařízení, v tomto případě pro Ústřední výbor Svazu pro spolupráci s armádou ČSSR, a speciálně poskytoval služby motoristům.⁷⁴ V roce 1966 vznikla Balnea, která se zaměřovala na lázeňské léčebné zájezdy.

V roce 1964 byla vytvořena Ústřední správa pro cestovní kanceláře, která byla podřízena ministerstvu vnitřního obchodu a sloužila jako centrální organizace státního obchodu pro poskytování služeb cestovního ruchu. Pod Ústřední správu patřily podniky řízené dosud Sdružením pro cestovní ruch, ČEDOK a sít' vybraných kancelář Cestovní informační služby, působící v rámci městských nebo místních národních výborů.⁷⁵ Cestovní kanceláře ČEDOK, Autoturist a Cestovní kancelář mládeže měly celostátní působnost a kanceláře Rekrea, Sportturist a Balnea měly působnosti pro ČSR. Těchto šest kancelář spolu se třemi slovenskými kancelářemi⁷⁶ Tatratour, Slovakoturist a Slovakoterma tvořily na počátku 70. let ucelenou komerční zprostředkovatelskou síť.

⁷² Jiří Knapík a kol., Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967 – svazek II. P-Ž, Praha, Academia, 2011, s. 772

⁷³ Jiří Knapík a kol., Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967 – svazek I. A-O, Praha, Academia, 2011, s. 189

⁷⁴ Antonín Franke a kol., Rukověť cestovního ruchu, Praha, Merkur, 1984, s. 96

⁷⁵ Ladislav Šípek – František Drozen, Nástin politiky cestovního ruchu v Československu od 40. let do 80. let 20. století, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 55

⁷⁶ Antonín Franke a kol., Rukověť cestovního ruchu, Praha, Merkur, 1984, s. 97

Kompletace právních úprav v oblasti vnitřního obchodu a cestovního ruchu zprostředkoval až zákon České národní rady z roku 1981⁷⁷, který podrobně upravoval vnitřní obchod včetně pravidel pro činnosti cestovního ruchu. Ústředním orgánem státní správy bylo ministerstvo vnitřního obchodu a zákon ČNR, dále potvrdil národní výbory jako orgány vykonávající státní správu a vymezil úkoly podle jejich stupně.

Cestovní ruch byl v této době dělen podle určitých kritérií. Za prvé se dělil podle vztahu trvalého bydliště účastníka cestovního ruchu k místu přechodného pobytu na domácí cestovní ruch, pasivní zahraniční cestovní ruch a aktivní zahraniční cestovní ruch. Za druhé se členil podle délky účasti, a to na dlouhodobý a krátkodobý. Pokud se jednalo o dlouhodobý cestovní ruch, tak doba pobytu mimo trvalé bydliště byla delší než tři dny, u krátkodobého cestovního ruchu se jednalo především o krátkodobé výlety. Za třetí se dělil podle způsobu zajišťování účasti na neorganizovaný cestovní ruch a organizovaný cestovní ruch. Organizovaný cestovní ruch zprostředkovávala některá z organizací, která mohla organizovat účast na cestovním ruchu. Na rozdíl od toho neorganizovaný cestovní ruch byl v působnosti jednotlivce, rodiny nebo skupiny bez profesionální účasti.⁷⁸

Posledním dělením cestovního ruchu je dělení podle vztahu společnosti k jednotlivým formám cestovního ruchu. Tady byl cestovní ruch rozdělen na vázaný cestovní ruch, volný cestovní ruch a cestovní ruch ve sféře osobní péče jeho účastníků. Do první zmíněné formy cestovního ruchu se řadily rekreace Revolučního odborového hnutí.⁷⁹ Principem odborových rekreací byl výběr pracujících, takže to byla v podstatě dovolená za odměnu za vynikající pracovní výsledky. Postupně byly realizovány tři typy odborářské rekreace, a to pionýrská rekreace dětí zaměstnanců, rodinná rekreace zaměstnanců a jejich rodinných příslušníků (závodní rekreace) a také výběrová rekreace ROH v některých zvláštních zotavovnách.⁸⁰ Vázaný cestovní ruch se od ostatních lišil tím, že část úhrady výloh rekreace šla ze státních zdrojů. Pod tuto formu cestovního ruchu patřila ještě lázeňská léčebná péče, kterou zajišťovala organizace Československých lázní a zříděl.

⁷⁷ Zákon č. 127/1981 Sb., zákon České národní rady o vnitřním obchodě

⁷⁸ Antonín Franke a kol., Rukověť cestovního ruchu, Praha, Merkur, 1984, s. 32-33

⁷⁹ Jiří Knapík a kol., Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967 – svazek II. P-Ž, Praha, Academia, 2011, s. 773

⁸⁰ Ladislav Šípek – František Drozen, Nástin politiky cestovního ruchu v Československu od 40. let do 80. let 20. století, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 49; Marie Durmanová – Renata Wohlgemuthová, Odborové rekreace v československém cestovním ruchu, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 132-146

Základním kamenem pro volný cestovní ruch byly komerční ubytovací zařízení, která nebyla využívána jen k rekreacím, ale také k pořádání kongresů, konferencí, pro služební cesty, a nebo pro organizované skupinové zájezdy cestovních kanceláří. Třetí kategorií v rámci dělení cestovního ruchu byla sféra osobní péče účastníků cestovního ruchu, ve které se jednalo o cestovní ruch, který nebyl zprostředkován žádnou organizací, a účastníci cestovního ruchu nevyužívali veřejných ubytovacích zařízení. Jednalo se především o rekreační pobyty na venkově u příbuzných či známých, rekreační pobyty ve vlastních chatách, chalupách nebo jiných domácích a mohlo se také jednat o pobyt ve stanu či karavanu. V tomto výčtu se nesmí opomenout ani celodenní výlet z místa bydliště s návratem zpět do místa bydliště.⁸¹

V období komunistického režimu u nás došlo k tzv. rajonizace cestovního ruchu. Rajonizace cestovního ruchu byla zadána ke zpracování Koordinačním výborem pro otázky cestovního ruchu v roce 1959. Území Československa bylo podrobně analyzováno ze všech možných aspektů a oblastí,⁸² které byly posléze uznány jako vhodné pro cestovní ruch, byly členěny podle svých kvalit do konkrétních kategorií.⁸³ Rajonizace byla základem pro využívání území v oblasti plánovacích prací pro cestovní ruch a rekreaci.⁸⁴

Limitujícími faktory pro rozvoj cestovního ruchu byly samozřejmě volný čas účastníků cestovního ruchu a také rozvoj motorismu a doprovázející rekonstrukce silniční sítě a počínající výstavba sítě dálniční. V polovině 50. let byla pracovní doba zkrácena na 46 hodin týdně s tím, že kratší pracovní den měl připadat na sobotu. Do té doby platil prvorepublikový týdenní rozsah 48 hodin.⁸⁵ Takto nastavený šestidenní pracovní týden zůstal zachován až do poloviny 60. let, kdy v roce 1966 došlo ke zkrácení pracovní doby na 44 hodin týdně.⁸⁶ Základní kámen pětidenního pracovního týdne byl položen vyhláškou č. 63 v roce 1968, která umožňovala zkrácení pracovní

⁸¹ Antonín Franke a kol., Rukověť cestovního ruchu, Praha, Merkur, 1984, s. 61-62

⁸² Václav Dohnal, ed. aj., Rajonizace cestovního ruchu ČSR, Praha, Merkur, 1985, s. 6

⁸³ Tamtéž, s. 19-22

⁸⁴ Tamtéž, s. 5; Ladislav Šípek – František Drozen, Nástin politiky cestovního ruchu v Československu od 40. let do 80. let 20. století, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 66

⁸⁵ Zákon č. 45/1956 Sb., o zkrácení pracovní doby

⁸⁶ Jan Štemberk, Volný čas jako faktor limitující rozvoj cestovního ruchu: Nástin právního vývoje v českých zemích, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2005, ročník II., č. 3, s. 53

doby na 42,5 hodin týdně a mohla být rozložena do pěti pracovních dnů.⁸⁷ Dalším faktorem pro rozšíření volného času byla dovolená na zotavenou.

Vládní nařízení z roku 1945⁸⁸ představovalo první přechodnou právní úpravu dovolené na zotavenou. Zaměstnancům byla dovolená stanovena na 14 dní s dvouměsíční čekací lhůtou a o týden se prodlužovala horníkům, zaměstnancům po pětiletém pracovním poměru a u zaměstnanců starších 50 let.⁸⁹ Zákonem z roku 1947 proběhla další menší úprava dovolené na zotavenou, přičemž obecná délka placené dovolené zůstala zachována v rozsahu čtrnácti dní.⁹⁰ Zaměstnancům po pěti letech pracovního poměru, zaměstnancům starších 50 let a mladším 18 let se placená dovolená zvyšovala na tři týdny a po odpracování 15 let na čtyři týdny s tím, že čekací doba byla šest měsíců. Jedinou změnou bylo v polovině 60. let zkrácení čekací doby na pět měsíců, jinak se až do první poloviny 80. let žádné zásadní změny v rámci délky a nároku placené dovolené neudály.⁹¹ První polovina 80. let přinesla prodloužení placené dovolené, kdy se základní délka pro zaměstnance prodloužila na tři týdny při čekací době 5 měsíců. Zaměstnanci po patnácti letech pracovního poměru se dovolená na zotavenou prodloužila na čtyři týdny.⁹² V tomto rozsahu zůstala dovolená na zotavenou v platnosti až do konce 90. let 20. století.

Cestovní ruch v tomto období ovlivňovaly samozřejmě také pasová politika, politika devizových příslibů a právní předpisy je upravující. O této problematice bude podrobněji pojednáno v následující kapitole.

3.3 Pasová politika a předpisy

3.3.1 Od roku 1918 až po únorový převrat roku 1948

Vznik Československé republiky v roce 1918 s sebou přinesl i řadu komplikací, které se týkaly turistického styku, jelikož se vznikem republiky se vytvořily nové státní hranice. Z počátku fungování republiky byly ponechány v platnosti všechny rakouské a uherské předpisy týkající se cestovního ruchu. Oproti situaci před rokem 1918 bylo

⁸⁷ Vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí č. 63/1968 Sb., o zásadách zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem

⁸⁸ Vládní nařízení č. 23/1945 Sb., o placené dovolené pro zaměstnance

⁸⁹ Jan Štemberk, Volný čas jako faktor limitující rozvoj cestovního ruchu: Nástin právního vývoje v českých zemích, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2005, ročník II., č. 3, s. 57

⁹⁰ Zákon č. 82/1947 Sb., o přechodné úpravě placené dovolené na zotavenou

⁹¹ Zákoník práce č. 65/1965 Sb.

⁹² Zákon č. 111/1984 Sb., o prodloužení základní výměry dovolené na zotavenou a o doplnění § 5 zákoníku práce

vydávání cestovních dokladů zpřísněno, nicméně toto zostření bylo bráno pouze jako prozatímní opatření na přechodnou dobu. Jakmile se situace v nově ustanovené republice ustálila, tak se turistický styk včetně vydávání cestovních dokladů znovu uvolnily.

Vládní nařízení č. 215/1921 Sb.⁹³ oživilo volné cestování do ciziny, avšak povinnost disponovat cestovním pasem, pokud chtěl cestující vycestovat do zahraničí, zůstala.⁹⁴ Pokud měl občan dluh na daních či veřejných dávkách, tak mu nebylo umožněno vycestovat do doby, dokud neučinil nápravu. Dalším případem, kdy nebyl vydán cestovní pas občanovi, byl ten, kdy ještě nevykonal vojenskou službu. Zprvu otázka cestování nebyla řešena komplexně zákonem, ale pouze interními směnicemi u konkrétních typů cest (jako příklad můžeme uvést cestování vojáků nebo třeba vydávání pasů a následné povolování cest do Sovětského svazu). Celá problematika cestovního ruchu byla upravena novým zákonem o cestovních pasech, který vešel v platnost až v roce 1928.

Nový zákon o cestovních pasech č. 55/1928 Sb.⁹⁵ stanovil, že cestovní pasy nadále vydávaly okresní nebo státně-policejní úřady a v určitých zákonem vymezených případech zemské úřady.⁹⁶ Pas byl platný maximálně po dobu 5 let. Pokud bylo občanovi odepřeno vydání pasu a chtěl se odvolat, tak mohl podat odvolání k zemským úřadům v první instanci a v druhé instanci k ministerstvu vnitra. V případě, že se jednalo o vydání pasů osobám, které měly diplomatický statut nebo byly pověřeny úředním posláním, tak oprávněnou institucí ve vydávání pasů bylo ministerstvo zahraničních věcí.⁹⁷ Jakmile žil československý občan v zahraničí, tak se musel v oblasti vydávání cestovních dokladů obrátit na československý zastupitelský úřad. Všeobecně se dá říct, že občan měl na pas právní nárok, byť bylo zákonem vymezeno, v jakých případech může úřad vydání pasu odmítnout nebo už vydaný pas odebrat z užívání (důvodem k odebrání či k odepření vydání pasu bylo například trestní stíhání, ohrožení důležitého státního zájmu a další).

⁹³ Vládní nařízení č. 215/1921 Sb.

⁹⁴ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 12

⁹⁵ Zákon č. 55/1928 Sb. zákonů a nařízení, o cestovních pasech

⁹⁶ Jan Štemberk, *Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 172

⁹⁷ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 13-14

Zákon č. 55/1928 Sb.⁹⁸ dále stanovoval určitá omezení v rámci cestovního styku se Sovětským svazem. V případě, že chtěl československý občan vycestovat do SSSR, musel si podat zvláštní žádost a vysvětlit účel cesty. Standardní pas vydávaný za účelem vycestování z republiky nebyl platný pro cestu do SSSR, tato skutečnost byla také vyznačena na jeho první straně.⁹⁹ Až po navázání diplomatických styků se Sovětským svazem v roce 1934 bylo omezení platnosti pasů postupně rušeno.¹⁰⁰ Operativně byl omezen turistický styk se Španělskem v roce 1936 po vypuknutí španělské občanské války.

Na území Československa existoval ještě tzv. malý pohraniční styk, který v době meziválečné fungoval se všemi sousedními státy.¹⁰¹ Malý pohraniční styk se týkal překračování hranic pro osoby bydlící v pohraničním pásmu širokém cca 15-20 kilometrů. Jednalo se o povolení pohraničního styku prostřednictvím zvláštního průkazu, který občanovi vydal obecní nebo okresní úřad.¹⁰² Po získání takového povolení mohl občan překračovat československé hranice prostřednictvím konkrétních hraničních přechodů a v případě československých hranic s Německem mohl občan hranice překračovat kdekoliv. Na hranici s Polskem se vedle těchto obvyklých propustek pro malý pohraniční styk, mohlo využít i tzv. turistických legitimací, na které mohl turista překračovat hranici kdekoliv v turistických oblastech. Žádost o vydání takové legitimace mohl podat jakýkoliv občan bez ohledu na to, zda bydlel či nebydlel v pohraničních oblastech.

Protektorát Čechy a Morava přinesl oproti předešlému stavu podstatné změny v oblasti cestovního ruchu. Cestování občanů mezi českými zeměmi a Slovenskem bylo upraveno tak, že cestující přicházející na území protektorátu musel mít platný cestovní pas a vstupní povolení od německého velitelství v Malackách nebo od generálního konzulátu v Bratislavě. Pasovou kontrolu na hranici Protektorátu Čechy a Morava se Slovenskem prováděla německá pohraniční policie.

Pasové předpisy Německé říše se vztahovaly na občany protektorátu. Po prvotní prozatímní situaci bylo vydávání pasů odejmuto z kompetence autonomních

⁹⁸ Zákon č. 55/1928 Sb. zákonů a nařízení, o cestovních pasech

⁹⁹ Jan Rychlík, Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 16

¹⁰⁰ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou v Praze, 2009, s. 173

¹⁰¹ Tamtéž, s. 174

¹⁰² Jan Rychlík, Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 17

protektorátních orgánů a tuto problematiku dostaly do své kompetence úřady vrchních zemských radů (Oberlandratů). Po vypuknutí druhé světové války však bylo v podstatě nemožné pro občana protektorátu získat pas, a tak vycestování z protektorátu bylo pro protektorátního občana velice obtížné. Cestování mezi říší a Protektorátem bylo také ve velké míře omezeno, jelikož pro překročení protektorátní hranice s Německou říší bylo nutno disponovat pasem a propustkou. Malý pohraniční styk stále fungoval, nicméně byl také podmíněn vydáváním propustek, a ty byly protektorátním občanům prakticky vydávány jen z důvodů pracovních.¹⁰³ Ani zavedení celní unie s Německem v roce 1940 cestovní styk neusnadnilo.

Předpokládalo se, že po skončení druhé světové války a obnovení Československa se obnoví i svoboda pasivního i aktivního cestovního ruchu. Po válce prozatím stále platil zákon o cestovních pasech č. 55/1928 Sb. na celém území ČSR, nicméně hranice otevřeny nebyly a pasy byly vydávány pouze pro cesty s potřebným účelem a volné cestování bylo omezeno.¹⁰⁴ Podobná situace panovala po první světové válce, ale lišila se tím, že po stabilizaci první Československé republiky se volnost a svoboda cestovního styku obnovila. Po roce 1945 se vláda držela zásady, že „...cesty do ciziny měly být povolovány jen tehdy, když to státní či veřejný zájem vyžadoval nebo když to bylo odůvodněno humanitními důvody hodnými zvláštního zřetele či politickými hledisky“¹⁰⁵ a tato zásada v podstatě platila až do sametové revoluce v roce 1989.

Cestovní pas k soukromé cestě bylo možné vydat pouze v mimořádných případech, které cestující odůvodnil. Tuto problematiku stejně jako problematiku služebních cest do zahraničí upravovala dočasná pasová instrukce MV z roku 1946. Služební cesty do zahraničí byly povolovány na základě předloženého doporučení ústředního úřadu, státní správy, profesního sdružení či vedení organizace.¹⁰⁶ Malý pohraniční styk byl obnoven na hranici s Polskem, Maďarskem a částečně s Rakouskem.

Zásadním zlomem v rámci cestovního styku bylo období bezprostředně po komunistickém převratu v roce 1948, neboť se zásadně změnil pohled státních orgánů na turistický styk se zahraničím.

¹⁰³ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 25

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 26

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 27

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 28

3.3.2 Od únorového převratu 1948 do konce 60. let 20. století

Únorový převrat v roce 1948 s sebou přinesl řadu změn, avšak pro oblast pasivního cestovního ruchu neznamenal nic převratného. Pro cestování do ciziny byla zpřísněna kritéria pro vydávání cestovních pasů a byla zavedena jednorázová výjezdní povolení. Tato povolení musel mít každý, kdo chtěl z republiky vycestovat do zahraničí. Paradoxem bylo, že zákon o cestovních pasech žádný typ takového povolení neznal, takže ani vydání takového povolení nemohl oficiálně dovolit.

Po únorovém převratu se prakticky zastavilo veškeré vydávání cestovních pasů i propustek pro malý pohraniční styk, přestože to nebylo podloženo zákonnou úpravou. Dosud platící zákon o cestovních pasech z roku 1928¹⁰⁷ byl formálně zrušen a začal se chystat návrh nového zákona o cestovních pasech. Od únorového převratu až do roku 1956 panovala snaha o izolaci československých občanů od zahraničních států.

V roce 1949 byl schválen nový zákon o cestovních pasech a konkrétnější předpisy k této problematice byly vydány ministerstvem vnitra v březnu téhož roku.¹⁰⁸ Cestovní pasy mělo vydávat na základě žádosti a k ní přiloženého dokladu o účelu cesty ministerstvo vnitra nebo jím pověřené úřady. Pro malý pohraniční styk s Polskem a Maďarskem stále platily propustky a hromadným výjezdům měly být vydávány hromadné zájezdní soupisky. Nová zákonná úprava cestovního styku měla snížit aktivní i pasivní cestovní ruch. Soukromé individuální výjezdy za účelem turistiky nebyly povolovány vůbec a organizované zájezdy byly zásadně omezeny a výlučně povolovány pro oficiální reprezentační akce.¹⁰⁹

Na začátku 50. let dostal pasový systém konečnou podobu a vládním nařízením z prosince 1951 přešla pasová agenda na ministerstvo zahraničních věcí.¹¹⁰ Vyhláška ministerstva zahraničních věcí z roku 1951 upravovala podrobnosti vydávání pasů.¹¹¹ Prakticky žádné soukromé cesty nebyly povolovány, u služebních cest musely být striktně dodrženy podmínky pro vydávání a následnému odevzdávání pasů.

V polovině 50. let se začala měnit politika cestovního ruchu tak, že cesty do ostatních lidově demokratických zemí začaly být povolovány. Od roku 1956

¹⁰⁷ Zákon č. 55/1928 Sb. zákonů a nařízení, o cestovních pasech

¹⁰⁸ Zákon č. 53/1949 Sb., o cestovních pasech

¹⁰⁹ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 36

¹¹⁰ Vládní nařízení č. 125/1951 Sb., kterým se působnost ve věcech cestovních pasů přenáší na ministerstvo zahraničních věcí

¹¹¹ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 40

pozvolna rostl počet soukromých cest do ostatních lidově demokratických zemí. Různé mezistátní dohody o pohraničním turistickém styku postupně uvolňovaly cestování do zahraničí, například díky československo-polské dohodě o pohraničním turistickém styku ve Vysokých Tatrách.¹¹² V tomto časovém období začaly být povolovány i soukromé cesty k návštěvě příbuzných v ostatních lidově demokratických zemích. V tomto období nebyl vydáván pas k cestám do evropských socialistických států, ale byla připojena zvláštní cestovní příloha k občanskému průkazu. Organizované zájezdy prostřednictvím cestovní kanceláře ČEDOK měly být naplňovány prostřednictvím hromadných zájezdních soupisek.

Od roku 1963 cestovní kanceláře ČEDOK¹¹³ a Turista pořádaly hromadné zájezdy občanů do socialistických zemí, které uskutečňovaly prostřednictvím hromadných zájezdních soupisek, a tak přijímání žádostí žadatelů bylo soustředěno právě v těchto cestovních kancelářích. V témže roce byla vydána prozatímní směrnice pro povolování soukromých cest do ciziny a z ciziny a počet cest za rok neměl být v zásadě omezen a měly být povolovány za účelem návštěvy určitého spektra příbuzných. Další možností soukromého vycestování, kterou uváděla stejná směrnice, měly být léčebné cesty nebo například cesty za účelem vypořádání majetkových či rodinných záležitostí. Pokud se na občana, který chtěl vyjet do ciziny, nevztahovala ani jedna z výše uvedených možností, pak mohl vycestovat do zahraničí pouze v rámci organizovaného zájezdu cestovními kanceláři. Působnost ve věcech cestovních dokladů s výjimkou určitých výslovně vymezených druhů pasů, přešla z kompetence ministerstva zahraničních věcí zpátky na ministerstvo vnitra, a to vládním nařízením č. 66/1963 Sb.¹¹⁴

Nové vládní usnesení z 21. prosince 1963 č. 1076/1963¹¹⁵ způsobila v oblasti cestování mnoho zásadních změn. Jedna ze zásadních změn byla ta, že výjezdy do ostatních socialistických zemí měly být postupně povolovány, samozřejmě pokud občan splňoval veškeré podmínky, za jakých by mu cesta byla povolena. Pro cesty na Západ byly stanoveny určité podmínky, které určovaly, jak se bude postupovat v případech hromadných zájezdů a soukromých cest. Cestovní kancelář ČEDOK byla oprávněna organizovat hromadné zájezdy na Západ, ale na základě vouchery mohla

¹¹² Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 14

¹¹³ Antonín Franke a kol., *Rukověť cestovního ruchu*, Praha, Merkur, 1984, s. 96

¹¹⁴ Vládní nařízení č. 66/1963 Sb., o úpravě působnosti ve věcech cestovních pasů

¹¹⁵ Vládní usnesení č. 1076/1963 Sb.

zorganizovat i soukromou cestu jednotlivce. Soukromé cesty byly povolovány pouze k návštěvě širšího okruhu příbuzných.¹¹⁶

Od roku 1963 se začaly upravovat cestovní styky s cizími zeměmi,¹¹⁷ kdy první takovou zemí bylo Maďarsko. V rámci československo-maďarských cestovních vztahů se od roku 1964 nastavil bezvízový styk a nastala možnost volného výjezdu do této země. Pro cestu do Maďarska si tedy od roku 1964 občan musel zažádat o vydání cestovní přílohy k občanskému průkazu a musel splnit podmínky k vydání takové přílohy, pak následně mohl vyjet do Maďarska. Cesta do této země již nemusela být zdůvodňována a nebyla podmíněna návštěvou příbuzných. Podobný vztah byl nastaven od roku 1965 i s Bulharskem.

V roce 1965 zároveň vyšel nový zákon o cestovních dokladech¹¹⁸, ve kterém jednou ze zásadnějších věcí bylo vypuštění věty, která říkala, že občan nemá právní nárok na vydání cestovního dokladu. Výčtem v zákoně bylo vymezeno komu a v kterých případech může být odepřeno vydání cestovního dokladu. Problematiku výjezdních doložek začala v roce 1965 upravovat vyhláška ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí č. 64 Sb.¹¹⁹ Pro problematiku výjezdních doložek platily stejné zásady vydávání jako pro cestovní doklady. Od roku 1966 se ponechávaly cestovní pasy v držení občana po celou dobu jeho platnosti.

Vedle nového zákona o cestovních dokladech¹²⁰ vyšel ještě další nový zákon o pobytu cizinců, který pak prováděla vyhláška ministerstva vnitra.¹²¹ Zákon se týkal příjezdového cestovního ruchu¹²² a nová politika se chtěla zaměřit na rozvoj této oblasti cizineckého ruchu. Nastavilo se plno usnadnění pro cizince, kteří přicestovali ze zemí, se kterými byla zrušena vízová povinnost. Jestliže na území Československa trvale žil cizinec, který neměl československé občanství, si již nemusel opatřovat výjezdní a návratné vízum před vycestováním z republiky. Pohyb těchto cizích osob byl v podstatě svobodným, minimálně co se týkalo výjezdu do jejich domoviny mimo území ČSSR.

¹¹⁶ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 65

¹¹⁷ Antonín Franke a kol., *Rukověť cestovního ruchu*, Praha, Merkur, 1984, s. 12

¹¹⁸ Zákon č. 63/1965 Sb., o cestovních dokladech

¹¹⁹ Vyhláška ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí č. 64/1965 Sb., kterou se vydávají prováděcí předpisy k zákonu o cestovních dokladech

¹²⁰ Zákon č. 68/1965 Sb., o pobytu cizinců na území Československé socialistické republiky

¹²¹ Vyhláška ministerstva vnitra č. 69/1965 Sb., kterou se vydávají podrobnější předpisy o pobytu cizinců na území Československé socialistické republiky

¹²² Jiným výrazem pro příjezdový cestovní ruch bývá také aktivní cestovní ruch.

V půlce 60. let začalo postupné uvolňování vycestování do zahraničí, například co se týkalo cest do států Rady vzájemné hospodářské pomoci, tak stačilo, aby si občan zažádal pouze o zvláštní přílohu k občanskému průkazu. Uvolnění výjezdu do zahraničí Československou republikou však ještě neznamenalo, že cizí socialistický stát umožní plně volný vstup na své území. Tato problematika se lišila stát od státu a závisela na cizinecké politice toho kterého státu.¹²³ K cestám do Jugoslávie se v této době přistupovalo podobně jako k cestám do kapitalistických zemí s tím, že v případě Jugoslávie byly možné určité menší úlevy v cestování. Proč se přistupovalo k Jugoslávii tímto způsobem? Jugoslávie měla volnější hranice s Rakouskem a Itálií a jugoslávským občanům nebylo omezováno právo na cestování mimo území jejich domovského státu. Jugoslávie se tak stala tranzitem pro útoky československých občanů na Západ, takže ČSSR více prověřovala žádosti československých občanů o cesty do Jugoslávie.

Od roku 1967 byl dále uvolněn styk s Německou demokratickou republikou a v roce 1968 bylo uvolněno cestování do Rumunska. Občan ČSSR mohl vykonat soukromou nebo individuální turistickou cestu do Sovětského svazu jen po předložení pozvání ověřeného úředně sovětskou cizineckou policií, a nebo po předložení předem zakoupeného poukazu na služby. Jak již bylo řečeno, s Bulharskem a Maďarskem probíhal v podstatě volný cestovní styk bez omezení.

První návrh nového zákona o cestovních dokladech byl vypracováván na počátku roku 1968 a byly v něm patrné uvolňovací tendence v rámci cestování do zahraničí i naopak. Naneštěstí na podzim roku 1968 díky normalizaci byly uvolňovací tendence naprosto potlačeny a cestovní styk byl naopak zpřísněn. V rámci cestování na konci 60. let přibývalo více a více důvodů, kvůli kterým mohlo být odepřeno vydání cestovního dokladu. Právě od podzimu 1968 byl diskutován další návrh nového zákona o cestovních dokladech zakotvující zpřísnující opatření, nicméně ministerstvo vnitra doporučilo odklad vydání nového předpisu, který měl původně platit už od roku 1970.

Ač se nepodařilo přijmout návrh nového zákona o cestovních dokladech, tak i přesto v roce 1969 přijala vláda řadu jiných opatření v rámci cestovního ruchu, například do konce roku 1969 měly být všechny dosud vydané služební výjezdní doložky u osob nacházejících se v cizině zrušeny nebo výjezdní doložky k soukromým cestám měly ztratit platnost dnem zveřejnění vyhlášky o platnosti výjezdních

¹²³ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 68

doložek.¹²⁴ Výjezdy do ostatních socialistických států s výjimkou Jugoslávie nebylo zpřísnováno, ale soukromé cesty do kapitalistických zemí a Jugoslávie byly omezeny ve velkém měřítku. „... na základě usnesení vlády ČSSR č. 266/1969 z 8. října 1969 měly být soukromé cesty na Západ napříště povolovány jen jednou do roka v době dovolené zaměstnance.“¹²⁵ Další omezení, se kterým musel občan počítat, pokud chtěl vycestovat do kapitalistické ciziny, byly podmínky, za jakých může občan vycestovat. Cesty na Západ měly být povolovány pouze jako organizované zájezdy cestovních kanceláří, dále k návštěvám blízkých příbuzných a také cesty na základě kladně potvrzeného příslibového řízení Státní banky československé. Dá se říct, že hranice na Západ byly v té době v podstatě uzavřeny, jelikož bylo nemožné získat výjezdní doložku a počet devizových příslibů, které vydávala SBČS byl omezený.

Tyto zásady pro vydávání cestovních pasů a výjezdů do ciziny byly upraveny vládním nařízením č. 114/1969 Sb.¹²⁶ a které také uvádělo důvody k odepření vydání cestovního pasu či k jeho odebrání. Podrobnosti vydávání cestovních dokladů a dalších záležitostí s tím spojených byly shrnuty do společné vyhlášky ministerstva vnitra a zahraničních věcí pod č. 44/1970 Sb.¹²⁷ a tato vyhláška zároveň nahradila starší vyhlášku č. 64/1965 Sb.

3.3.3 Od 70. let až do počátku 90. let 20. století

Na začátku sedmdesátých let v důsledku ostrých normalizačních zásahů bylo v podstatě nemožné vyjet do tzv. kapitalistické ciziny. Veškerý cestovní styk byl okleštěn a zpřísněn. Silné omezování cestování probíhalo nejen u individuálních turistických a soukromých cest, ale také u hromadné turistiky organizované cestovními kancelářemi. Organizované zájezdy byly v podstatě určeny pro podnikové kolektivy, byly drahé a bylo jich nabízeno poskrovnu.

Vedle státního podniku ČEDOK existovaly ještě specializované kanceláře jako například Cestovní kancelář mládeže nebo třeba Sportturist.¹²⁸ Léčebné zájezdy

¹²⁴ Vyhláška federálního ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí č. 115/1969 Sb., kterou se upravuje platnost výjezdních doložek

¹²⁵ Jan Rychlík, Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 18

¹²⁶ Vládní nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno

¹²⁷ Vyhláška ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí č. 44/1970 Sb., kterou se provádí zákon o cestovních dokladech

¹²⁸ Antonín Franke a kol., Rukověť cestovního ruchu, Praha, Merkur, 1984, s. 96-97

organizovaly cestovní kanceláře Balnea a Slovakotherma,¹²⁹ ale oproti poznávacím zájezdům se mohli hlásit i jednotlivci, avšak za předpokladu, že mají doporučení od svého ošetřujícího lékaře. Kombinované zájezdy do socialistických a kapitalistických zemí nebyly povoleny a výjimku z tohoto zákazu tvořily pouze hromadné turistické cesty sovětskými loděmi po Černém moři a Středomoří. Celou problematiku cestovních dokladů a omezování cestování upravovalo vládní usnesení č. 271/1972 Sb.¹³⁰

V roce 1979 byla federální vláda nucena znovu jednat o oblasti cestování, jelikož cestovní kanceláře měly problém při obsazování svých organizovaných zájezdů jen podnikovými kolektivy. Z těchto ekonomických důvodů byla vláda nucena zmírnit podmínky pro organizovanou turistiku.¹³¹

Československo se během 80. let připojilo k politice přestavby, která s sebou přinesla všeobecné mezinárodní uvolnění. Toto uvolnění se odrazilo i v uvolnění cestování, a tak se postupně od roku 1987 začalo s úpravami dosavadních právních předpisů upravující problematiku cestovního ruchu. Předpisy byly liberalizovány po vzoru systému cestovního ruchu, který již delší dobu fungoval v Polsku a Maďarsku. Reformní změny byly mířeny především na zvýšení počtu příjezdů turistů ze Západu, aby Československá republika získala vyšší příjem ve volně směnitelné měně.¹³²

V letech 1988 a 1989 začal být cestovní ruch ještě více liberalizován. Postupně se začalo připravovat celoplošné rušení výjezdních doložek a prověření občana mělo proběhnout jen při žádosti o cestovní pas. Občan, kterému byl vydán cestovní pas, měl mít možnost volně cestovat do zahraničí bez rozdílů. V roce 1989 pak byly zrušeny veškeré služební výjezdní doložky. Celkové uvolnění cestování mělo proběhnout během léta 1990, nicméně nástup sametové revoluce v listopadu 1989 byl rychlejší. Z toho vyplývá, že rušení výjezdních doložek bylo úspěšeno a celoplošné zrušení doložek proběhlo ještě ke konci roku 1989. Právní předpisy v oblasti cestování prozatím zůstaly stejné jako za předešlého režimu, ale cestovní styk s cizinou byl prakticky volný.

Nový zákon o cestovních dokladech a cestování mimo území republiky, který zavedl velmi radikální změny v cestovním ruchu, byl vydán až v roce 1991.¹³³

¹²⁹ Antonín Franke a kol., *Rukověť cestovního ruchu*, Praha, Merkur, 1984, s. 96-97

¹³⁰ Vládní usnesení č. 271/1972 Sb.

¹³¹ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 95

¹³² Tamtéž, s. 125

¹³³ Zákon č. 216/1991 Sb., o cestovních dokladech

Zákon upravoval veškeré zásady pro vydávání cestovních pasů s tím, že jediná situace, při které mohl být odebrán nebo nebyl vydán cestovní pas, bylo trestní stíhání nebo nařízení výkonu rozhodnutí pro neplnění vyživovací povinnosti a finančních závazků či nevykonání uloženého trestu odnětí svobody.¹³⁴ Státním zájmem bylo, aby občan mohl volně a svobodně vycestovat mimo území České a Slovenské federativní republiky. Občan měl na svobodné vycestování do zahraničí i na svobodný návrat zpět do domoviny právo.¹³⁵

3.4 Devizové krytí zahraničních cest občanů Československa od počátku první Československé republiky

Cestovní ruch byl v mnoha etapách svého vývoje ovlivňován tzv. vázaným devizovým hospodářstvím.¹³⁶ Záměrem vázaného devizového hospodářství zpravidla bylo mít dostatek volných deviz na nákup potřebných surovin a zboží anebo zabránit úniku kapitálu do zahraničí. Cestujícímu tak mohla vzniknout určitá komplikace v uhrazení nákladů pobytu v cizině.¹³⁷ Již první světová válka přinesla řadu omezení v obchodování s devizami a po vzniku první Československé republiky zůstávala tato omezení dále v platnosti.

Vázané hospodářství bylo ve dvacátých letech 20. století ještě více utužováno zákony a vládními nařízeními.¹³⁸ Postupné uvolňování hospodářství začalo od roku 1927 a obchod s devizami se stal zásadně volným rok poté. Zpočátku 30. let se obchod s devizami opět zpřísnil v důsledku světové hospodářské krize. Od roku 1932 mohl

¹³⁴ § 17 Zákona č. 216/1991 Sb., o cestovních dokladech

¹³⁵ Jan Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 133

¹³⁶ „...vázané devizové hospodářství znamená, že obchodovat s nezpracovanými drahými kovy, cizími platidly (valutami) a platebními dokumenty znějícími na cizí měnu (devizami) je oprávněn jedině stát prostřednictvím své ústřední banky nebo devizových bank, tj. bank kterým ústřední banka obchodování s devizami výslovně povolí.“ in: Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 8

¹³⁷ „Devizový tuzemec, tedy fyzická osoba bydlící v tuzemsku či právnická osoba mající zde sídlo, je povinen všechny valuty a devizy odprodat devizové bance; pokud potřebuje devizy ke krytí svého pobytu v zahraničí, musí požádat devizovou banku, aby mu je prodala. Jen se svolením devizové banky může devizový tuzemec vyvážet domácí měnu, valuty či devizy do zahraničí a platit ve prospěch devizového cizozemce, tj. osoby mající trvalé bydliště či sídlo v zahraničí.“ in: Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 8

¹³⁸ Vázané devizové hospodářství bylo ve 20. letech 20. století utužováno zákonem o ochraně československé měny (Zákon č. 7/1924 Sb.), k tomuto zákonu vydaným prováděcím nařízením, tzv. devizovým řádem (Vládní nařízení č. 46/1924 Sb.) a dále nově zřízenou Národní bankou československou (od 1. dubna 1926).

cestující vyvážet bez jakéhokoliv povolení pouze takový obnos československých korun měsíčně, jaký mu byl stanoven limitem v opatření Národní banky Československé.¹³⁹

Další opatření NBČS upravovalo zaznamenávání prodeje valut a deviz do zvláštního výkazu o prodaných valutách a devizách, který byl zakomponován jako součást cestovního pasu.¹⁴⁰ Předložení platného cestovního pasu cestujícího se všemi vízy bylo nutností při zakupování jízdních dokladů mimo území Československé republiky.¹⁴¹ Opatření upravující devizový styk neomezovala cestovní ruch, nicméně nutno podotknout, že znepríjemňovala cestujícím život. Všechna tato opatření byla ekonomického rázu a jejich záměrem nebylo zásadní omezení cestování československých občanů do ciziny. Cestovní ruch na našem území záměrně omezily až německé úřady v období Protektorátu Čechy a Morava.

Vázané devizové hospodářství bylo utuženo a potvrzeno za obnovující se republiky, a to zákonem z dubna 1946.¹⁴² Dalším opatřením, které upravovalo problematiku devizového krytí, bylo opatření NBČS z května 1946.¹⁴³ Československý občan směl vyvézt pouze 500 československých korun měsíčně a jakýkoliv vyšší obnos deviz mohl vyvézt pouze se souhlasem NBČS. Na vývoz deviz prostřednictvím malého pohraničního styku se vztahovala suma 50 Kčs na osobu. Volné cestování do ciziny nebylo prozatím obnoveno s odůvodněním, že není dostatek deviz.

Únorový převrat nepřinesl žádné zásadní změny pro oblast devizového krytí, protože právní úprava se jím vůbec nezabývala. Legislativní úprava pro oblast cestovního ruchu se začala měnit až v roce 1949. Zákonem č. 53/1949 Sb. z 23. února 1949¹⁴⁴ se stanovilo, že občan nemá na vydání cestovního pasu právní nárok. Soukromé cesty do zahraničí neměly být až na výjimky povolovány vůbec. Služební cesty byly placeny z devizových rezerv NBČS.¹⁴⁵ V roce 1953 byl vydán nový devizový zákon,¹⁴⁶ který problematiku devizového krytí cest podrobněji neřešil, avšak uváděl, že vývoz deviz či prodej deviz cizinci mohlo být povoleno jen se souhlasem Státní banky československé.

¹³⁹ Opatření NBČS uveřejněné vyhláškou ministra financí pod č. 57/1932 Sb.

¹⁴⁰ Opatření NBČS uveřejněné vyhláškou ministra financí pod č. 41/1932 Sb.

¹⁴¹ Opatření NBČS uveřejněné vyhláškou ministra financí pod č. 97/1937 Sb.

¹⁴² Zákon č. 92/1946 Sb., o vázaném devizovém hospodářství (devizový zákon)

¹⁴³ Opatření NBČS uveřejněné vyhláškou ministra financí pod č. 94/1946 Sb.

¹⁴⁴ Zákon č. 53/1949 Sb., o cestovních pasech

¹⁴⁵ Do roku 1950 se stále ještě jednalo o Národní banku československou a v roce 1950 byla nově založena Státní banka československá (SČBS).

¹⁴⁶ Devizový zákon č. 107/1953 Sb.

Od poloviny 50. let rostl počet různých dohod s ostatními lidově demokratickými republikami, a tak se soukromý cestovní styk do vybraných zemí začal uvolňovat. Pokud se občanovi v takovém případě soukromá cesta za hranice povolila, tak mu Státní banka československá prodala určitý obnos valut či deviz.¹⁴⁷ Novela devizového zákona¹⁴⁸ proběhla v roce 1958 a byla k ní vydána vyhláška ministra financí ještě téhož roku.¹⁴⁹ Vyhláška ministra financí upravovala povolený vyvážený obnos československých korun a stanovovala jej na 200 Kčs a v rámci pohraničního styku na 10 Kčs. V obou případech musel československý občan celý obnos dovézt zpět do Československa.¹⁵⁰

Další postupné uvolňování v oblasti pasivního cestovního ruchu probíhalo v první polovině 60. let,¹⁵¹ kdy mělo být zcela povoleno cestování do ostatních socialistických států a cesty do kapitalistických států měly být povolovány v rámci organizované turistiky cestovními kanceláři a také k návštěvě „širokého spektra“ příbuzných. V roce 1963 se změnila povolená vyvážená částka vyhláškou¹⁵² a občan tak mohl vyvézt 300 Kčs, pokud stejný obnos přivezl zpět. Pro země Rady vzájemné hospodářské pomoci bylo od roku 1963 povoleno vyměnit určitý obnos korun československých za místní měnu té, které země, do které turista vycestoval.¹⁵³ Vydání cestovních dokladů pro vycestování na Západ bylo podmíněno doložením devizového krytí, tato podmínka byla ustanovena v zákoně o cestovních dokladech z roku 1965. Jednou z možností devizového krytí soukromých cest na Západ byl devizový příslib, o který mohl občan požádat u SBČS. Pokud občan devizový příslib nezískal, mohl stále ještě získat cestovní doklad a výjezdní doložku na základě pozvání fyzické osoby a stále měl právo na prodej malého kapesného na cestu.¹⁵⁴

„Normalizace“ přinesla hned na počátku 70. let nový devizový zákon č. 142/1970 Sb.¹⁵⁵, který znamenal pro oblast cestování změny. Na jedné straně každý

¹⁴⁷ Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 14

¹⁴⁸ Zákon č. 64/1958 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 107/1953 Sb., o devizovém hospodářství

¹⁴⁹ Vyhláška ministra financí č. 191/1958 ú. l.

¹⁵⁰ § 1 Vyhlášky ministra financí č. 191/1958 ú. l.

¹⁵¹ Jan Hálek, ed., *Ve znamení „bdělosti a ostražitosti“: zahraniční styky a emigrace pracovníků ČSAV v dobových dokumentech (1953-1971)*, Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011, s. 13

¹⁵² Vyhláška ministerstva financí a ministerstva zahraničního obchodu č. 6/1963 Sb., k zákonu o devizovém hospodářství

¹⁵³ Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 14

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 16

¹⁵⁵ Devizový zákon č. 142/1970 Sb.

československý občan, který chtěl vycestovat do zahraničí z republiky, musel dostat souhlas devizové banky k vývozu deviz či valut. Československý občan si tedy musel nakoupit devizové prostředky u československé devizové banky a teprve pak je mohl vyvézt ze země do zahraničí. Státní banka československá měla předem stanovený maximální limit možného obnosu na osobu a den, pokud však měl turista předem zajištěné služby v cizině přes cestovní kancelář nebo měl objednaný organizovaný zájezd s CK, tak se mu denní devizový limit zkrátil dle rozsahu již zaplacených služeb. Na druhé straně zahraniční turisté, kteří měli v plánu přicestovat do Československa, mohli vyvážet prostředky v zahraniční měně volně, pokud je předtím přivezli.

Cestování do kapitalistických zemí či Jugoslávie bylo stále závislé na získání devizového příslibu, na kterém záviselo vydání cestovních dokladů a výjezdních doložek. Československý občan si musel podat žádost o devizový příslib ve lhůtě, která byla předem vyhlášována. Tato žádost musela obsahovat požadovanou částku v cizí měně, dále pak v ní musel být uveden stát, do kterého chce žadatel vycestovat a celá žádost musela být potvrzena zaměstnavatelem. Maximální povolenou délkou pobytu bývalo zpravidla 20 dní a žadatel si mohl podat jednu žádost ročně. Pokud byla žádost o devizový příslib vyřízena kladně, tak žadatel dostal potvrzenou žádost s obnosem, který mu banka slíbila prodat.¹⁵⁶ Platnost devizového příslibu bývala zpravidla tři měsíce. U právního nároku na devizový příslib a způsobu vyřizování žádostí je nutno podotknout, že právní nárok na příslib neměl nikdo a způsob vyřizování žádostí byl regulován interními směrnici SBČS. Řízení o devizovém příslibu se vztahovalo nejen na občany Československa, ale i na cizince trvale bydlící na území Československa. U obou typů žadatelů mělo být v rámci příslibového řízení postupováno bez rozdílu.¹⁵⁷

Dalším krokem po kladně vyřízené žádosti o devizový příslib byla žádost o vydání výjezdní doložky k cestovnímu pasu, pokud občan již cestovním pasem disponoval. Pokud občan cestovní pas neměl, tak si musel vedle výjezdní doložky zažádat i o samotný cestovní pas. Žádost o výjezdní doložku se s dalšími potřebnými doklady podávala na pasovém úřadě.¹⁵⁸ Pokud byla občanovi kladně vyřízena žádost o vydání výjezdní doložky, tak mohl přistoupit k samotnému nákupu devizového krytí na základě potvrzeného devizového příslibu, předloženého cestovního pasu a výjezdní

¹⁵⁶ Jan Rychlík, Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 21

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 40

¹⁵⁸ Pasový úřad bylo lidové označení pro okresní oddělení pasů a víz ministerstva vnitra.

doložky. Oprávněná banka (SBČS) prodala cestujícímu obnos měny uvedený v potvrzeném devizovém příslibu dle platného kurzu s připočítáním 75% přírážky a 125% správního poplatku na rozvoj cestovního ruchu.¹⁵⁹

Během 70. a 80. let se různě měnila kritéria při posuzování žádostí o devizový příslib, například se jednalo o posouzení podle posledního vycestování žadatele nebo například v roce 1979 byla při rozhodování brána v úvahu třídně-politická kritéria.¹⁶⁰ Ve skutečnosti se nejednalo o jakási třídně-politická kritéria, ale vyloženě o protekční záležitost.

Ke konci 80. let se začal připravovat návrh nové ústavy, ve kterém bylo přímo zahrnuto právo občana opustit území republiky a kdykoliv se opět vrátit, z toho vyplývala příprava zrušení výjezdních doložek.¹⁶¹ Těsně před sametovou revolucí v roce 1989 byly zrušeny výjezdní doložky pro cesty služební a zrušení výjezdních doložek pro cesty soukromého charakteru bylo posunuto na léto 1990, avšak listopadové události v roce 1989 uspíšily celkové zrušení doložek s platností již od počátku prosince 1989.

Nový devizový zákon č. 162/1989 Sb.¹⁶² přinesl zásadní změnu v oblasti cestování, jak je řečeno v publikaci Jana Rychlíka: „...podle § 19 byla devizová banka povinna prodat za československou měnu devizovému tuzemci devizové prostředky za účelem placení výloh spojených se zahraniční cestou v rozsahu stanoveném předpisy SBČS.“¹⁶³ Banka již tedy neměla právo sama rozhodovat o tom, kdo může a nemůže dostat devizové prostředky pro zahraniční cestu a tudíž ani neměla právo sama rozhodovat o tom, kdo v konečném výsledku vycestuje a kdo ne. Oproti původnímu socialistickému stanovení maximálního limitu možného obnosu na osobu na den stanovila SBČS nákup minimálního kapesného ve volně směnitelné měně v určité výši na osobu. Devizové předpisy se pro turistický ruch postupně více a více uvolňovaly až v druhé polovině 90. let došlo k možnosti úplného volného vývozu a dovozu cizí i domácí měny a zároveň s tím spojeného volného nákupu a prodeje devizových prostředků.

¹⁵⁹ Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 22

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 30

¹⁶¹ Tamtéž, s. 52

¹⁶² Devizový zákon č. 162/1989 Sb.

¹⁶³ Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2013, s. 53

4 Pražský hrad a jeho správa se zaměřením na turistický ruch 1919-1989 (nástin historického kontextu)

4.1 Praha a Pražský hrad – průvodcovská činnost, okružní výletní jízdy

Na úvod nástinu historického kontextu Pražského hradu je důležité říci několik informací k výkonu průvodcovské činnosti na území Prahy a okružním výletním jízdám Prahou. Obě zmíněné činnosti souvisely s Pražským hradem, jelikož průvodci fungovali i na Hradě a okružní výletní jízdy Prahou se uskutečňovaly v okolí Hradu jednoho z architektonických skvostů Prahy.

4.1.1 Okružní výletní jízdy Prahou

Potřebu zavádění okružních jízd vyvolávaly především rostoucí počty turistů a jejich snaha navštívit nejdůležitější objekty navštívené destinace.¹⁶⁴ Dominantní postavení v oblasti okružních jízd si až do druhé poloviny dvacátých let udržovaly Elektrické podniky hlavního města Prahy. Návrh na pořádání tohoto typu jízd vzešel od předsedy pražského Cizineckého svazu Karla Píka.¹⁶⁵ Cílem bylo usnadnění orientace v Praze cizímu návštěvníkovi, exkurz nejatraktivnějších míst a zpestření návštěvního programu. Zahájena byla forma okružních výletních jízd tramvajemi, které byly speciálně upraveny, měly určitou trasu a vyškolený personál. Průvodce jízdy se musel podrobit zkoušce a musel umět čtyři cizí jazyky.¹⁶⁶ Tramvaje měly úspěch, avšak zahraniční turisté se ptali po autokarech a autobusech, které byli operativnější. Návštěvník si autokarem prohlédl město i památky zvenčí, byl informován o zajímavostech a sám se rozhodl, zda objekt navštíví. Okružní jízdy autokary a autobusy byly dražší než tramvajemi, ale byl o ně takový zájem, že okružní jízdy tramvajemi byly zastaveny.¹⁶⁷ Autokary přinesly zvýšení kvality služeb, možnost vypravovat ucelené jazykové skupiny. Dochází k rozvoji marketingového značení autokarů (barva, název města). Okružní jízdy Prahou v autokarech nenabízely jen dopravní podnik, ale také cestovní kanceláře, které potřebovaly koncesi. Např. Čedok získal koncesi na provozování vyhlídkových jízd 10. března 1927, jízdné bylo stanoveno 35 Kč na osobu.¹⁶⁸ V roce 1930 došlo k rozdělení okružní jízdy na dvě

¹⁶⁴ Jan Löbl – Jan Štemberk, Okružní výletní jízdy, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 189

¹⁶⁵ Tamtéž

¹⁶⁶ Tamtéž

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 192

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 194

akce, kdy každá byla s jinou tematikou. Šlo o potřebu udržet turisty v Praze delší dobu a podat jim atraktivní program rozdělený do historických etap vývoje Prahy.¹⁶⁹ Trasy si plánovaly společnosti, které provozovaly pravidelné i nepravidelné autobusové linky samy včetně místa nástupních a výstupních stanic. V pražské dopravě tento stav působil zmatek a byla vydaná vyhláška, kdy veškeré trasy současné i plánované včetně zastávek musely být schváleny magistrátem města Prahy. Vyhláška se vztahovala i na okružní jízdy a lístky pro ně mohly být prodávány mimo pobočky společností pouze v autokarech.¹⁷⁰

Došlo k dohodě mezi dopravním podnikem a cestovními kanceláři o unifikaci programu okružních jízd. Platnost dohody byla od ledna 1938 a program měl dvě části, byl závazný a prodával se jako celek za 65 Kč. V případě jiných lokalit či výletu za Prahu si turista mohl doobjednat individuální jízdu.

Pražský Cizinecký svaz ve spolupráci s Čedokem uskutečnil akci „Tři dny v Praze“. Přes zahraniční cestovní kanceláře prodával kupóny zajišťující majiteli stravu, ubytování a slevy na kulturní akce. S touto akcí se obrátil pražský Cizinecký svaz i na dopravní podnik a ten nabídku přijal. Turisté si tedy mohli vybrat, s kým okružní jízdu absolvují, kupony měly jednotné značení autokar Praha.¹⁷¹ Jedná se o ukázkou spolupráce konkurenčních společností.

Pražský dopravní podnik organizoval okružní jízdy až do roku 1939, kdy z důvodu válečných omezení byla zrušena autobusová doprava. Ukázalo se, že zájem o prohlídky trvá. Byly tedy od 1. června 1940 znovuzavedeny jízdy tramvajemi. Okružní sezónní jízdy Prahou se konaly pravidelně v letech 1940-1945 a udržely se až do roku 1947, v témže roce byly znovu zavedeny okružní jízdy autokary.¹⁷² Později byly okružní jízdy provozovány na objednávku. K obnovení okružních jízd došlo po roce 1948, kdy vzhledem k nové dělbě práce získal monopol na okružní jízdy zestátněný podnik Čedok.¹⁷³

¹⁶⁹ Jan Löbl – Jan Štemberk, Okružní výletní jízdy, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 196

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 197

¹⁷¹ Tamtéž, s. 198

¹⁷² Tamtéž, s. 199

¹⁷³ Tamtéž, s. 200

4.1.2 Průvodcovská činnost

Po vzniku Československé republiky se ve 20. letech otevřela diskuse o rozvoji průvodcovské činnosti, která byla zařazena mezi živnosti koncesované. Kvalita průvodcovských služeb nebyla valná a množily se stížnosti především na znalosti historické. V odborné veřejnosti zaznívaly jednoznačné hlasy nutnosti proškolení průvodců, kteří své znalosti obhájí zkouškou. Cizinecké svazy začaly organizovat kurzy pro průvodce, kteří na základě osvědčení z kurzu mohli požádat o koncesi. Absolvent byl vybaven legitimací a odznakem.¹⁷⁴ Legislativní úprava činnosti průvodců se dostala do popředí zájmu znovu, když započala příprava nového zákona o cestovním ruchu. Příprava probíhala v průběhu 30. let, ale k přijetí zákona nedošlo.¹⁷⁵

4.2 Pražský hrad a jeho správa památek

Vznik samostatného československého státu v roce 1918 přinesl řadu nových skutečností, se kterými se postupně musel vypořádat. Sídlem nově zvoleného prezidenta se stal Pražský hrad a hlavním městem republiky Praha. Dá se říci, že v této době započala Hradu nová perspektivní éra.¹⁷⁶ Do této doby Hrad nebyl zásadněji využíván, nicméně jako majetek státu a dominanta města měl význačné postavení. Prezident chtěl vytvořit z Pražského hradu reprezentativní sídlo hlavy demokratické země, chtěl navázat na tradici českých králů a navrátit monumentálnímu objektu první místo mezi sídly v zemi.¹⁷⁷ V meziválečném období se dařilo pozvednout Hrad jako symbol československé státnosti a naděje národa, význam a renomé Hradu sílily díky reprezentaci státu a přijímání zahraničních představitelů, zastupitelského sboru a dalších významných osobností z různých sfér (církvní hodnostáři, umělci a další).¹⁷⁸ S důležitostí hlavy státu bylo nutné zřídit Kancelář prezidenta republiky jako instituci, která by jí pomáhala při výkonu jejích ústavních funkcí a starala se o hradní areál.

Zpustlé zahrady a špatný stav budov se začal po vzniku republiky razantně měnit k lepšímu. Rekonstrukce hradního areálu začaly místnostmi Nového paláce a jedním

¹⁷⁴ Jan Štemberk, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s Vysokou školou ekonomickou, s. 83-84

¹⁷⁵ Jan Štemberk, Vývoj činnosti průvodce cestovního ruchu v první polovině 20. století, in: Jan Štemberk a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov, Vysoká škola obchodní v Praze, 2012, s. 187

¹⁷⁶ Zdeněk Pousta, Pražský hrad v letech 1900-1939, in: Pražský hrad ve fotografii /1900-1939, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2006, s. 8

¹⁷⁷ Michal Šula, Stavební vývoj Pražského hradu v letech 1900-1939, in: Pražský hrad ve fotografii /1900-1939, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2006, s. 10

¹⁷⁸ Zdeněk Pousta, Pražský hrad v letech 1900-1939, in: Pražský hrad ve fotografii /1900-1939, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2006, s. 9

z úplně prvních stavebních projektů bylo vytvoření prezidentského bytu a obnova reprezentačních prostor.¹⁷⁹ Vhodným architektem se ukázal slovinský architekt Josip Plečnik, který působil ve funkci hradního architekta v letech 1920-1934. Některé důležité úřady nově vzniklé republiky byly prozatím umístěny v areálu Hradu, například v západním křídle sídlilo ministerstvo zahraničních věcí.¹⁸⁰

Josip Plečnik pracoval během svého působení na Hradě na řadě projektů, například změnil stávající podobu všech čtyř hradních nádvoří, vybudoval sloupovou síň v západním křídle Nového paláce a vtiskl novou tvář třem hradním zahradám (Rajské zahradě, zahradě Na Valech a zahradě Na Baště). Plečnik si přizval na pomoc své žáky architektky Otto Rothmayera a Františka Oktávce. V roce 1934 Plečnik opustil Československou republiku a vrátil se do rodné Lublaně a místo něho do funkce hradního architekta nastoupil Pavel Janák, kterému zůstal nápomocen Plečnikův žák Otto Rothmayer. Většinou pracovali paralelně a každý měl své vlastní projekty, architekt Janák se zabýval renovací reprezentačních prostor. Na návrh prezidenta Edvarda Beneše zrekonstruoval architekt Rothmayer Tereziánské křídlo Starého královského paláce. Období první Československé republiky mělo zásadní význam pro Pražský hrad z hlediska řady zrealizovaných velkých stavebních projektů, které změnilo jeho architektonický vzhled.¹⁸¹

Demokratický vývoj samostatného Československého státu byl přerušeno přijetím mnichovské dohody a abdikací prezidenta Edvarda Beneše. Německá okupace a obsazení Pražského hradu předznamenaly jeho další vývoj. Emil Hácha jako protektorátní prezident byl odstaven od veškeré politické moci a vlivu na veřejné dění. Přislíbená protektorátní autonomie byla postupně odbourávána. Protektorátní realitou se stalo zatýkání, zavírání do věznic a koncentračních táborů, popravy včetně perzekuce minoritních skupin obyvatelstva.¹⁸²

Cíleným terorem dával německý režim jednoznačně najevo snahu potlačit veškeré snahy českého odporu, aby mohl využít potencialu protektorátního hospodářství. Veškeré úsilí okupantů omezit předválečnou stavební činnost směřovalo k zamýšlené stavebně-architektonické proměně Pražského hradu a jeho zapojení

¹⁷⁹ Michal Šula, Stavební vývoj Pražského hradu v letech 1900-1939, in: Pražský hrad ve fotografii /1900-1939, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2006, s. 11

¹⁸⁰ Tamtéž

¹⁸¹ Tamtéž, s. 12-13

¹⁸² Pavel Zeman, Pražský hrad v letech 1939-1989, in: Pražský hrad ve fotografii /1939-1989, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2007, s. 8

do ideologicky-propagandistické symboliky Prahy jako „tradičního“ německého města v nacistické Třetí říši. Ovšem i v éře protektorátu zůstal Pražský hrad pro většinu české společnosti symbolem státnosti a národní tradice.¹⁸³ Německé propagandě se nepodařilo tento symbol vymazat a ani pokřivit.

Po válce a návratu prezidenta Edvarda Beneše v květnu 1945 nastalo znovu pozitivní období, které však bylo velmi krátké. Došlo znovu k rozvoji stavebních prací v hradním areálu, a to díky nástupci Josipa Plečnika architektovi Pavlu Janákovi.¹⁸⁴

Únor 1948 a nástup Klementa Gottwalda do funkce prezidenta přinesly nepříliš šťastné období historie Pražského hradu, které trvalo více než čtyřicet let.¹⁸⁵ Díky spojení prezidentské a politické funkce (např. vedoucího tajemníka KSČ) se za komunismu stal Pražský hrad reprezentativním místem a symbolizoval sídlo moci a utajování. Průběžná rekonstrukce areálu Pražského hradu kvalitativně klesala a navíc nešetrně zasahovala do historické a stavebně architektonické podstaty. Nový vítr na Pražský hrad vnesl až rok 1989 a volba Václava Havla prezidentem.¹⁸⁶

Válečná a poválečná doba byla charakteristická skrovným počtem zásadnějších architektonických proměn, které by se navenek projevíly. Rekonstrukce a renovace probíhaly, ale nebyly příliš viditelné. Největší změnou byla pravděpodobně úprava dlažby druhého nádvoří podle projektu architekta Jaroslava Fragnera.¹⁸⁷ Po válce byla velká část Královské zahrady uzavřena veřejnosti z důvodu výstavby zahradní rezidence československých prezidentů.¹⁸⁸ V rámci vnitřních prostor došlo v padesátých letech k úpravě Klínové chodby podle projektu architekta Otto Rothmayera, další významnou renovací prošly přístupové cesty a prostory Španělského sálu a Rudolfovy galerie. V témže období se uskutečnila oprava Královského letohrádku a jeho úprava na výstavní síň.

V polovině 60. let 20. století se přestavovaly bývalé Rudolfovy konírny na výstavní prostory Obrazárny Pražského hradu a v letech sedmdesátých proběhly úpravy prostoru mezi Matyášovou bránou a Španělským sálem. Období komunistického

¹⁸³ Pavel Zeman, Pražský hrad v letech 1939-1989, in: Pražský hrad ve fotografii /1939-1989, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2007, s. 8

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 9

¹⁸⁵ Tamtéž

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 10

¹⁸⁷ Michal Šula, Stavební vývoj Pražského hradu v letech 1939-1989, in: Pražský hrad ve fotografii /1939-1989, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2007, s. 11

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 13

režimu přineslo spíše zásahy do vnitřních prostor Hradu, ale venkovní vzhled areálu zůstal téměř nezměněn.¹⁸⁹

4.3 Zaměření Pražského hradu na turistický ruch od roku 1919 do konce 60. let

4.3.1 Tržby, ceny vstupného a otevírací doba

V roce 1923 byly celoroční prohlídky hradních historických místností a návštěva u medvědů v Horním Jelením příkopě jednu hodinu dopoledne a taktéž odpoledne. V dopoledních hodinách bylo rozmezí po celý rok stejné, a to mezi jedenáctou a dvanáctou hodinou. Odpolední časové rozmezí možných návštěv se lišilo podle měsíců. V měsících říjen-březen byla odpolední prohlídka od 15 do 16 hodin, pro období duben-září to bylo o hodinu později.¹⁹⁰ Z písemnosti z roku 1930 je patrné, že podobný systém fungoval skoro celá dvacátá léta.¹⁹¹

Z hradních historických místností byly k dispozici dvě části – Stará část a Nová část. Stará část zahrnovala Vladislavský sál, Sněmovní síň, Kancelář Říšské a Dvorní rady a letohrádek Belvedere. V rámci Nové části mohl návštěvník zhlédnout Španělský sál, Galerii a Hradní kapli. Turisté mohli navštívit rovněž Horní Jelení příkop, kde mohli vidět hradní medvědin. Ceny vstupenek (viz Tabulka 1) se dělily na plné a poloviční vstupné. Zpráva z roku 1927 upravovala vstupné poskytované se slevou či případný vstup zdarma. Vstup zdarma do všech historických prostor se povoloval: 1) obecným, měšťanským a středním školám v doprovodu vyučujícího z poněmčeného území; 2) školám organizovaným „Ústředím prázdninové péče“ bez rozdílu; 3) školám organizovaným ve „Sdružení pro povznesení památek“ bez rozdílu. Veškeré školy v doprovodu učitelů platily do všech místností vstup 50 haléřů na osobu. Vojsko mimo hromadné návštěvy zaplatilo 1 Kč na osobu, pokud se jednalo o hromadnou výpravu, muselo si podat zvláštní žádost o poskytnutí slevy. Politické korporace, spolky, sdružení a podobně zaplatily celé vstupné 2.50 Kč na osobu a sleva se udělovala pouze na základě předem podané žádosti.¹⁹² Oficiální hosté Kanceláře prezidenta republiky a ministerstva zahraničí, kteří byli ohlášení úřadem, měli vstup zdarma a bylo nutné je provést ihned.

¹⁸⁹ Michal Šula, Stavební vývoj Pražského hradu v letech 1939-1989, in: Pražský hrad ve fotografii /1939-1989, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2007, s. 14

¹⁹⁰ Archiv Pražského hradu, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 389-394, sg. XII/1 – XII/6, kart. 49

¹⁹¹ Tamtéž

¹⁹² Tamtéž

K 1. říjnu 1940 se změnil sazebník vstupného (viz Tabulka 1), který zahrnoval o polovinu vyšší vstupné než v letech předešlých. Během první poloviny čtyřicátých let měly uniformované skupiny kromě důstojníků vstupné s poloviční slevou, děti (neuveden věk) platily poloviční vstupné rovněž. Členové mládežnických organizací „Hitlerjugend“ a „Bund deutscher Mädel“ bez rozdílu věku a v uniformě mohli vstoupit do hradních prostor bezplatně.¹⁹³ Obecné a měšťanské školy (školou povinné) navštívili Hrad zdarma, pokud šlo o školy střední, tak mohli Starý hrad projít bezplatně a ostatní části s 50% slevou. Německé vysoké školy a jiné jim na roveň postavené ústavy měly poloviční vstupné.¹⁹⁴ Dokument z roku 1943 vypovídá, že v tomto roce byla otevírací doba historických místností stanovena dopoledne od 9 do 12 hodin a odpoledne od 14 do 17 hodin. Nelze s určitostí říci, zda byl v tomto časovém rozmezí otevřen Hrad již na počátku 40. let a rovněž po roce 1943.¹⁹⁵

K další změně vstupného došlo v roce 1948, kdy k současným přístupným historickým prostorám přibyla Výstavní síň pod Španělským sálem a Daliborka (výše vstupného viz Tabulka 1). K poslední proměně vstupného a navštěvovaných místností Hradu ve sledovaném období došlo v roce 1954, při níž se změnila nabídka otevřených návštěvnických objektů. Daliborka byla přístupná spolu se Zlatou uličkou, Stará a Nová část Hradu zůstala přístupná jako v předešlých letech a nově se mohl návštěvník dostat do Hrobky českých králů a Svatováclavské kaple, Baziliky sv. Jiří a Svatovítské klenotnice.¹⁹⁶ Otevírací doba byla od roku 1954 rozdělena na zimní a letní období a u některých objektů se lišila (viz Tabulka 2).

Od 1. března 1957 se zavedlo pro prohlídky Pražského hradu jednotné vstupné, které činilo 3 Kčs pro dospělého a 1.50 Kčs pro děti do 14 let, vojsko a studující. Jednotné vstupné zahrnovalo Vladislavský sál včetně Zemských desek a Tereziánského křídla, dále Baziliku sv. Jiří s Kostelem Všem svatých, Zlatou uličku s Daliborkou, Chrám sv. Víta včetně hrobky českých králů a Svatováclavské kaple s klenotnicí a v poslední řadě Španělský sál.¹⁹⁷ V roce 1959 přibyla mezi navštěvované objekty na přechodnou dobu Věž sv. Víta, nelze však určit jak dlouhá tato přechodná doba byla.

¹⁹³ APH, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 389-394, sg. XII/1 – XII/6, kart. 49

¹⁹⁴ Tamtéž

¹⁹⁵ Tamtéž

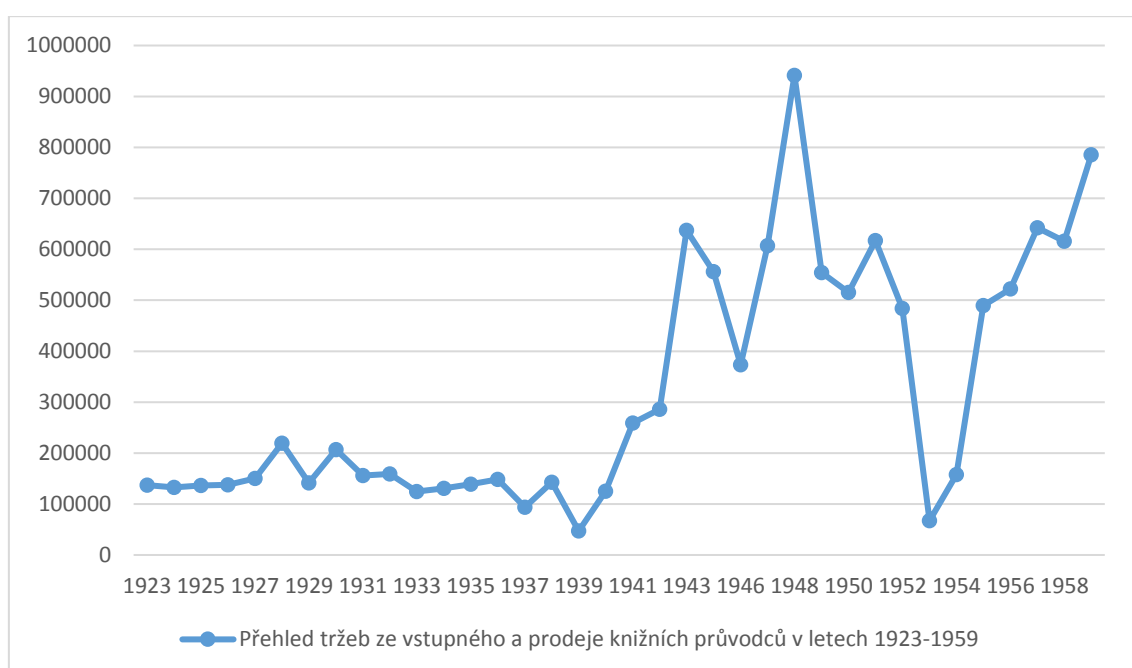
¹⁹⁶ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 304.108/54

¹⁹⁷ APH, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 389-394, sg. XII/1 – XII/6, kart. 49

V témže roce byl po tři měsíce otevřen i Letohrádek královny Anny též zvaný Belvedere či Belvédér.

Šedesátá léta nejsou zmapována, neboť bylo k dispozici pouze pár dokumentů z jejich počátku.¹⁹⁸ Z archivního materiálu lze pouze s určitostí říci, že se návštěvnost stále zvyšovala, návštěvnické a průvodcovské služby byly nadále poskytovány. V průběhu sledovaného období se udržoval vztah s cestovními kancelářemi ČEDOK, Star a Globus, nelze říci, zda kontinuálně či přerušovaně.

Graf 1 - Přehled tržeb ze vstupného a prodeje knižních průvodců v letech 1923-1959

Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 395-397, sg. XII/7 – XII/9, kart. 50

Graf 1 ukazuje vývoj tržeb ze vstupného v letech 1923-1959, k nimž jsou dostupné jejich celkové přehledy. Po vzniku Československé republiky se začal Hrad otevírat veřejnosti, tržby ze vstupného (viz Tabulka 1) byly závislé jak na ceně vstupného, tak na návštěvnosti. S ohledem na Graf 1 lze říci, že ne vždy zvýšení vstupného zákonitě navýšilo i celkovou tržbu za ten, který rok. Dalším faktorem ovlivňujícím růst tržeb byly události, které se uskutečnily ve sledovaném období, neboť ovlivnily frekvenci hradních návštěv. Neopomenutelným faktorem byla rovněž nabídka

¹⁹⁸ AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno)

přístupných objektů a prostor Hradu a doba, po kterou mohl turista tyto místnosti zhlédnout. Ve dvacátých letech byl hrad otevřený jednu hodinu dopoledne a jednu hodinu odpoledne, nicméně hodně písemností svědčí o tom, že to návštěvníkům nevyhovovalo a žádali rozšíření alespoň na dvě hodiny dopoledne a dvě hodiny odpoledne. Lze konstatovat, že v roce 1943 již byla prodloužena otevírací doba na tři hodiny dopoledne a tři hodiny odpoledne. Od roku 1954 fungoval Hrad na základě zimního a letního období, každé z období mělo trochu jinou otevírací dobu a v pondělí bylo na Hradě zavřeno bez rozdílu.

Tržby byly přístupné ve všech letech podle Grafu 1 kromě roku 1945, ke kterému nebyla k dispozici rozvaha ani celkový přehled. Tržby ze vstupného se skládaly z příjmů ze vstupného do historických místností, z prodeje tištěných průvodců a z blokových vstupenek pro cestovní kanceláře. V letech 1941-1946 se v celkových přehledech příjmů neobjevují informace o prodaných tištěných publikacích. Průvodci byly v malém a velkém provedení a oba typy průvodců byly dostupné ve čtyřech jazykových mutacích. Tištění průvodci existovali v českém, anglickém, německém a francouzském jazyce.¹⁹⁹ Vedle těchto průvodců se vyskytovala na Hradě ještě průvodcovská služba, kterou vykonávaly osoby s dostatečnou znalostí cizích jazyků.

¹⁹⁹ APH, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 395-397, sg. XII/7 – XII/9, kart. 50

Tabulka 1 - Výše vstupného v letech 1923-1959 (čtyři období)

Název objektu	Časové rozmezí ceny vstupného (Kčs)									
	1923-1940 (1. 10.)		1940 (1. 10.)-1947		1948-1953		1954-1959		1954-1959	
	Plné (dospělý)	Poloviční (děti)	Plné (dospělý)	Poloviční (děti)	Plné (dospělý)	Poloviční (děti)	Plné (dospělý)	Poloviční (děti)	Plné (dospělý)	Poloviční (děti)
Stará část Hradu (Vladislavská část)	1	0.50	2	1	2	1	0.40	0.20		
Nová část Hradu (Španělský sál a Galerie)	1	0.50	2	1	2	1	0.40	0.20		
Belvédér	0.50	0.30	1	0.50	x	x	x	x		
Výstavní síň pod Španělským sálem	x	x	x	x	3	1.50	x	x		
Daliborka (samotná)	x	x	x	x	1	0.50	x	x		
Zlatá ulička a Daliborka	x	x	x	x	x	x	0.40	0.20		
Svatovítská klenotnice	x	x	x	x	x	x	1.60	0.80		
Hrobka českých králů a Svatováclavská kaple	x	x	x	x	x	x	1	0.50		
Bazilika sv. Jirí	x	x	x	x	x	x	1	0.50		

Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 395-397, sg. XII/7 – XII/9, kart. 50

4.3.2 Průvodcovská služba

Po vzniku první Československé republiky převzala Kancelář prezidenta republiky pět zřízenců hradní správy z rakousko-uherských služeb, aby i nadále podávali výklad turistům. Hradní zřízenci vykonávali průvodcovskou službu v následujících historických místnostech – ve Španělském sále, Galerii, kapli sv. Kříže, Vladislavském sále, Sněmovně a síni Říšské rady. Magistrát hlavního města Prahy od roku 1922 vydával koncese tzv. průvodčím cizinců (též ciceronům) pro stanoviště na Pražském Hradě. Průvodci Elektrických podniků a cestovní kanceláře ČEDOK přiváděli výpravy turistů na Pražský Hrad a měli oprávnění podávat výklad pouze v exteriérech areálu Pražského Hradu. Tito zřízenci směli vstupovat do interiéru Pražského Hradu pouze jako soukromé osoby.²⁰⁰

Český zemský svaz ku povznesení návštěvy cizinců pořádal odborné přednášky pro hradní zřízence, které měly zlepšovat úroveň průvodců. První kvalifikovaný průvodce byl přijat až v roce 1927. Hosté z odborných kruhů byli doprovázeni přímo hradním stavitelem, architektem, archeologem či některým s konceptních úředníků Kanceláře prezidenta republiky.

Církevní objekty na Pražském Hradě (Chrám sv. Víta, Bazilika sv. Jiří a kostel Všech svatých) obsluhovali průvodčí z řad kostelníků, a to po celé období samostatného Československého státu až do poválečných let. Bazilika sv. Jiří spadala do služeb Náboženské matice.

Na konci 40. let se ujímá průvodcovských služeb v církevních prostorách Pražského Hradu Městský dům osvěty Ústředního národního výboru hl. m. Prahy. Městský dům osvěty zajišťoval průvodcovský výklad vlastními silami. Od listopadu 1954 byl výkon průvodcovské služby předán Kanceláři prezidenta republiky. V průběhu druhé poloviny 50. let docházelo k postupnému přebírání průvodcovské a pokladní služby ve výše uvedených církevních prostorách.²⁰¹

4.4 Pražský hrad a jeho zaměření na turistický ruch v 70. a 80. letech 20. století

V sedmdesátých letech se řešilo především doplnění stavu kustodů z důvodu rozšíření nabídky návštěvnických prostor. V první polovině sedmdesátých let se začalo uvažovat o zavedení elektronického průvodce, sdělovací systém elektronického typu měla připravit do ověřovacího provozu v roce 1975 firma TESLA Orava. Pořizovací

²⁰⁰ AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 402 808/93

²⁰¹ AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 304.108/54

náklady byly výhodné a elektronický průvodce měl nahradit lidský faktor. Z písemností nevyplývá, zda byl elektronický průvodce zaveden či ne. Vzhledem ke skutečnosti, že průvodcovská služba (lidský faktor) nadále fungovala, lze říci, že elektronický průvodce buď nebyl vůbec zaveden, a nebo fungoval pouze jeho vzorek k odzkoušení.

Ke konci 70. let se projednávalo zavedení orientačního systému Pražského hradu, jednalo se především o orientační panely, označení ulic a náměstí, označení informačního střediska a návštěvnický přístupných objektů (Klenotnici, Obrazárnu, hrobku českých králů, Starý palác, Prašnou věž, Baziliku sv. Jiří, Daliborku, Zlatou uličku, Rajskou zahradu a zahradu Na Valech).

Dostupné materiály z oblasti turistického ruchu na Pražském hradě pro 80. léta byly zaměřeny především na průvodcovskou službu. Hradní průvodci prováděli během celého sledovaného období a těšili se velkému zájmu turistů o jejich služby. V roce 1980 došlo k zavedení již výše zmíněného orientačního informačního systému na Pražském hradě.²⁰² Po celé sledované období komunikoval Hrad v rámci turistického ruchu s Pražskou informační službou a ČEDOKem. Dostupný návštěvní řád z roku 1981 upravuje návštěvnický provoz Kanceláře prezidenta republiky a konkrétní údaje otevírací doby.²⁰³ Návštěvní řád z roku 1981 platil beze změny až do roku 1990, ve kterém se připomínkovaly změny uvedeného řádu.²⁰⁴ Otevírací doba byla v podstatě stejná jako z roku 1954 s mírnou změnou otevírací či zavírací hodiny a návštěvnický provoz fungoval na zimní a letní období. Ceny vstupného nebyly z dostupných archivních materiálů patrné.

Graf 2 na následující straně reflektuje výši tržeb kontinuálně během první poloviny 80. let, křivka je narušena v letech 1986-1988, neboť údaje těchto let nebyly dostupné. Graf 2 navazuje na první polovinu 80. let až rokem 1989. Z číselných údajů vychází, že během 80. let měly tržby stoupající tendenci kromě let 1983 a 1985, kdy je patrný menší pokles. Pokud porovnáme Graf 2 a Graf 3, tak z numerických údajů vyplývá, že se během let 1986 a 1987 tržby zvedaly. Návštěvnost (viz Graf 3) v letech 1986-1987 byla vytvořena na základě dostupných počtů platících návštěvníků. Pokud se zvyšoval počet platících návštěvníků, musely se rovněž zvyšovat tržby ze vstupného. V písemnosti z roku 1990 je uvedeno, že v roce 1988 návštěvnost platících návštěvníků

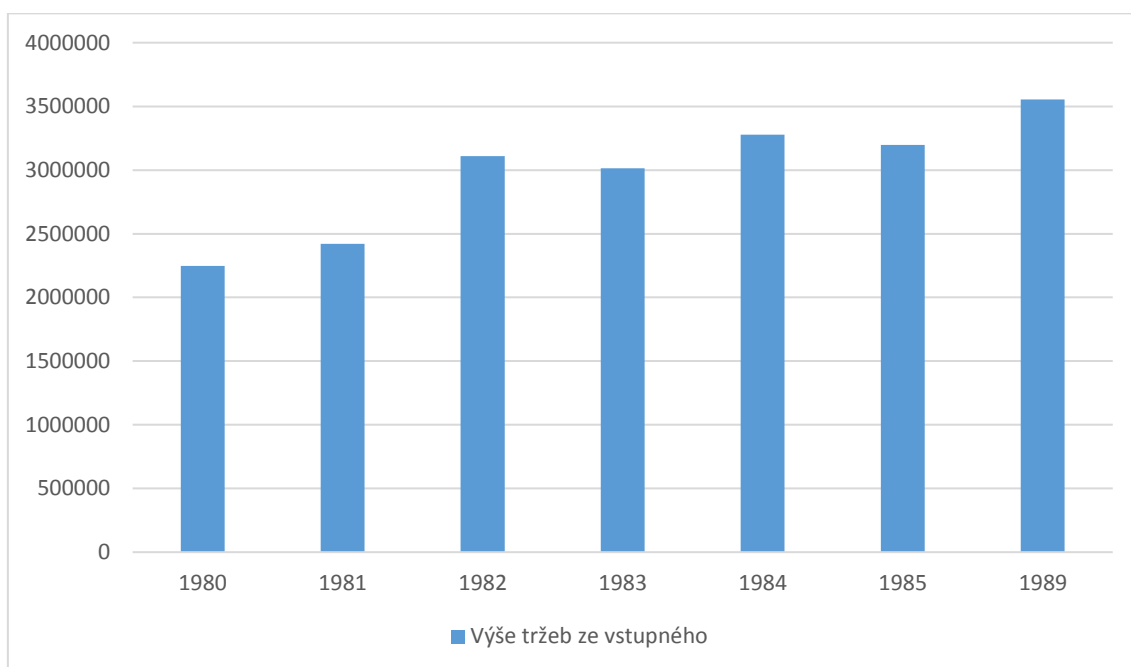
²⁰² AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 402.381/80

²⁰³ AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 401.323/81

²⁰⁴ AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 400.139/90

stoupala a klesla až v roce následujícím.²⁰⁵ Z toho vyplývá, že tržby musely mít rovněž v letech 1986-1988 stoupající tendenci a až v roce 1989 došlo ke změně.

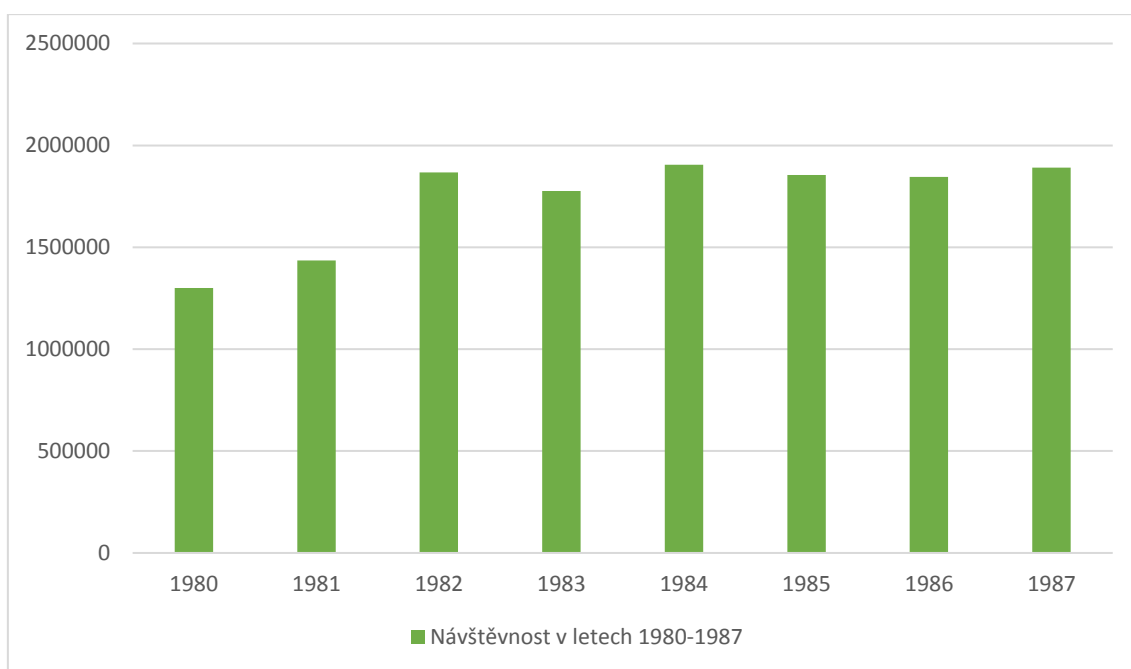
Graf 2 - Výše tržeb ze vstupného v první polovině 80. let a v roce 1989

Zdroj: AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 400.650/86, 402.270/90

²⁰⁵ AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 402.369/90

Graf 3 - Návštěvnost v letech 1980-1987 na základě platících návštěvníků

Zdroj: AKPR, fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno), č. j. 400.650/86, 400.746/87

5 Geneze a vývoj Správy Pražského hradu a její význam v oblasti turistického ruchu 1990-2003

5.1 Nástin vývoje cestovního ruchu České republiky v letech 1990-2003

V roce 1989 v důsledku politických, ekonomických a právních změn zaznamenal cestovní ruch postupné uvolňování. Hned zkraje devadesátých let můžeme hovořit o svobodě a volnosti pohybu mimo československé území. Cestovní ruch v této době zaznamenal postupně nárůst značného počtu zahraničních návštěvníků, jelikož se otevřely hranice na „Západ“. Československá později Česká republika se tedy stala součástí celosvětového cestovního ruchu.²⁰⁶

Příjezdový cestovní ruch zaznamenal výrazné změny ve spektru přijíždějících návštěvníků, jelikož oproti předešlému režimu začalo přijíždět široké spektrum turistů z celého světa. Česká republika byla považována za novou a neotřelou destinaci, tudíž po celá 90. léta byla zajímavou lokalitou pro zahraniční turisty. V letech 1993-1996 došlo k prudkému nárůstu přijíždějících návštěvníků, avšak od roku 1996 příjezdový cestovní ruch zaznamenal mírně klesající tendenci.²⁰⁷ V prvních letech nového století byl mezinárodní cestovní ruch globálně poznamenán různými negativními faktory (například různými teroristickými útoky, nemocemi a další).²⁰⁸ Tyto faktory ovlivňovaly vývoj cestovního ruchu tak, že byl od roku 2002 zaznamenán další mírný pokles. Nejčastějšími používanými druhy dopravy byla doprava silniční a do roku 2002 byla druhým nejužívanějším druhem dopravy železnice. Letecká doprava měla během 90. let stoupající tendenci a v roce 2003 překonala již zmíněnou železniční dopravu a stala se druhým nejpoužívanějším druhem dopravy.²⁰⁹

Svoboda a volnost pohybu za hranice Československa, později České republiky přinesly zásadní změny v životě našich občanů. Otevření hranic znamenalo prudký nárůst výjezdu občanů ČR do zahraničí ovšem s tím, že klesl zájem o východní

²⁰⁶ Jaromír Beránek, Vývoj cestovního ruchu České republiky v období let 1989-2005, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2007, ročník 4, č. 3, s. 98

²⁰⁷ Pavla Szewieczeková, Vývoj cestovního ruchu v České republice 1993-2004, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2007, ročník 4, č. 1, s. 16

²⁰⁸ Josef Říha, Cestovní ruch – součást moderního životního stylu, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2005, ročník 2, č. 1, s. 10

²⁰⁹ Pavla Szewieczeková, Vývoj cestovního ruchu v České republice 1993-2004, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2007, ročník 4, č. 1, s. 16-17

destinace (například Bulharsko nebo Maďarsko).²¹⁰ Čeští občané využívali pro své cesty do zahraničí nejčastěji dopravu silniční a dále dopravu leteckou. Domácí cestovní ruch zaznamenal po roce 1989 jistý pokles, který byl způsoben právě výše zmíněným otvíráním hranic na „Západ“ a svobodou pohybu mimo území státu. V novém století se však začal trend cestování po tuzemsku vracet. Dlouhou tradici v rámci domácího cestovního ruchu měl fenomén chataření a chalupářství a po roce 1989 se v něm i nadále pokračovalo, ač se na počátku 90. let předpokládalo, že se od tohoto fenoménu upustí.²¹¹

V období transformace v 90. letech byla většina znárodněných ubytovacích a stravovacích zařízení opět zprivatizována na zařízení komerčního charakteru. V tomto období transformace vykazovala tato zařízení nárůst svých kapacit nejenom privatizací, ale také novou výstavbou. Devadesátá léta také přinesla změny v oblasti lázeňství a systému lázeňské péče, kdy řada lázeňských objektů prošla modernizací a rozšiřováním nabízených služeb. V důsledku privatizace lázeňských zařízení došlo od roku 1993 k růstu počtu lázeňských návštěvníků.

Jak již bylo zmíněno výše, Česká republika patřila v 90. letech mezi nové a neobvyklé destinace. Nutno však podotknout, že toto postavení získala především díky Praze, která byla fenoménem středoevropského cestovního ruchu.²¹² Zahraniční turisté navštěvovali především Prahu a v podstatě až do roku 1997 příjezd zahraničních turistů do Prahy stoupal. Naopak tomu bylo však u domácích návštěvníků, u kterých Praha nepatřila mezi nejoblíbenější kraje. Nicméně ve výsledku Praha dominovala jako nejnavštěvovanější česká destinace.²¹³

Praha se pyšní nejvýznamnější českou památkou, která byla a stále je sídlem českých prezidentů a v roce 1992 byla zapsána na seznam Českého dědictví UNESCO (nezkráceně United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Tímto českých dědictvím je Pražský hrad.

²¹⁰ Jaromír Beránek, Vývoj cestovního ruchu České republiky v období let 1989-2005, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2007, ročník 4, č. 3, s. 118, 122

²¹¹ Tamtéž, s. 122

²¹² Tamtéž, s. 98

²¹³ Pavla Szewieczeková, Vývoj cestovního ruchu v České republice 1993-2004, in: Cestování včera a dnes: Časopis pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, Praha, Vysoká škola obchodní v Praze, 2007, ročník 4, č. 1, s. 36

5.2 Otevírání Pražského hradu veřejnosti na počátku 90. let

Otevírání Pražského hradu bylo chápáno nejen jako zpřístupňování nepřístupného, ale také jako schopnost otevřít se pravdě, dobru a krásným zážitkům a rovněž otevírání možností ke vzájemnému dialogu, naslouchání a vzniku důvěry ve společnosti, u čehož měl být Hrad vzorem.²¹⁴

Projekt pro obnovu a oživení Pražského hradu byl koncepcí nejen pro areál Pražského hradu, ale i přilehlých Hradčan. Hrad byl rozdělen do osmi zón a jednotlivé zóny byly postupně obnovovány, rekonstruovány a připravovány pro oživení Hradu kulturními akcemi.²¹⁵ Vzhledem k tomu, že některé ze stavebních úprav žádaly větší stavební zásahy, bylo nutné postupovat krok po kroku. Některé z vnitřních hradních prostor, které byly přístupné vybrané veřejnosti, byly v udržovaném stavu. Jedním z prvních zásahů do interiérů Hradu bylo uzpůsobení pro funkční využití těchto prostor pro fungování Kanceláře prezidenta republiky a k výkonu ústavních funkcí prezidenta. Bylo nutné obstarat vybavení prostor, ve kterých prezident vykonával svou funkci, ale také bylo nutné vybavit kanceláře jeho spolupracovníkům, kteří se podíleli na projektu otevírání Pražského hradu.

V období 1990-1992 se povedlo otevřít veřejnosti sedm zahrad z deseti a připravit již výše zmíněnou koncepci pro stavební opravy exteriérů i interiérů Pražského hradu. Jednou z dalších vizí bylo vytvoření širokého pásu severních zahrad, který by vedl od Letenských sadů přes Chotkovy sady, Královskou zahradu až na Bažantnici a dál. Tato myšlenka se bohužel nepodařila zrealizovat.²¹⁶

Otevírání se světu mělo probíhat rovněž prostřednictvím kulturních akcí, ať už koncertů, divadelních představení, nebo výstavních projektů. Tehdejší prezident Václav Havel chtěl, aby Hrad žil a pulzoval. Bylo nutné dohnat mezeru, ke které došlo během předešlého politického vývoje a oživit Hrad uměním, které tu po léta nebylo možno vidět. Konkrétní koncepce výstav neexistovala, ale byla určitá zevrubná myšlenka, jaké výstavy by na Hradě měly probíhat. Z úst prezidenta Václava Havla zaznělo přání, aby se hradní výstavní prostory otevřely exilovým českým umělcům a rovněž českým umělcům, kteří žili ve „vnitřním exilu“. Výstavy některých umělců se uskutečnily na návrh prezidenta, některé výstavy proběhly formou nabídky

²¹⁴ Miroslav Masák, Beseda na téma: Pražský hrad za Václava Havla 1990-1992, Knihovna Václava Havla, 14. 1. 2015

²¹⁵ Prague Castle Revival Project, Kancelář prezidenta ČSFR, Pražský hrad, Praha, 1991, s. 4-5

²¹⁶ Miroslav Masák, Beseda na téma: Pražský hrad za Václava Havla 1990-1992, Knihovna Václava Havla, 14. 1. 2015

při zahraničních cestách prezidenta republiky a všechny výstavy organizovala část kulturní sekce Kanceláře prezidenta republiky. Převážná většina výstav se projektově připravovala přímo na míru výstavním prostorám.²¹⁷

Během období 1990-1992 se podařila realizovat vize otevírání Pražského hradu veřejnosti, úspěšnými výstavami se na Hrad navrátilo umění a Hrad získal mezinárodní renomé.²¹⁸ Ač bylo toto období krátké, podařilo se uskutečnit nevídané množství projektů, které měly Hrad, co nejvíce zpřístupnit celému světu.

5.3 Vznik Správy Pražského hradu jako samostatné příspěvkové organizace

Vzniku Správy Pražského hradu jako samostatné příspěvkové organizace předcházela určitý sled událostí, které s tím bezprostředně souvisely. V závěru prezidentského období Václava Havla v červenci 1992 došlo k reorganizaci Kanceláře prezidenta republiky (dále jen KPR) a po předchozích odkladech byl ke stejnému termínu naplánován i vznik Společnosti pro rozvoj Pražského hradu.²¹⁹ Společnost pro rozvoj Pražského hradu byla založena, ale v praxi pracovat nezačala. Místo ní byl v srpnu téhož roku vytvořen Odbor rozvoje Pražského hradu KPR (dále jen ORPH) a jeho organizační struktura se shodovala se strukturou Společnosti pro rozvoj Pražského hradu.

5.3.1 Organizace a hospodaření Odboru rozvoje Pražského hradu KPR (srpen-listopad 1992)

Organizační struktura nově zřízeného odboru KPR se skládala ze tří divizí, které zahrnovaly tři hlavní směry činností. Jednalo se o Správní divizi, Programovou divizi a Rozvojovou divizi. Správní divize měla na starosti správu majetku, každodenní provoz a servis panu prezidentovi a politické části KPR. Programová divize zabezpečovala vnější činnosti, a to kulturní, společenské a reprezentační akce, dále samotný návštěvníkový provoz a služby a také spolupracovala s dalšími partnery v areálu Hradu. Poslední třetí divizí byla Divize rozvojová, která spravovala technická zařízení, inženýrské sítě, zahrady a skleníky a starala se o stavební činnost na Hradě.

²¹⁷ Ivona Raimanová, Beseda na téma: Pražský hrad za Václava Havla 1990-1992, Knihovna Václava Havla, 14. 1. 2015

²¹⁸ Rozhovor s Ivonou Raimanovou, Kancelář prezidenta republiky, konzultant prezidenta republiky a vedoucí výstavního programu Pražského hradu, Praha, 27. 4. 2017

²¹⁹ Zpráva o stavu společnosti za období srpen-listopad 1992, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 2

Během prvních měsíců své činnosti ORPH odstraňoval nesrovnalosti a upravoval povinnosti všech útvarů. Odbor se snažil hledat a vybírat ty nejlepší zájemce a nové zaměstnance přijímal, až když byl přesvědčen o jejich solidnosti. Koncem září 1992 se počítalo s předložením všech rozpočtů Federálnímu ministerstvu financí a ORPH připravil finanční rozpočet na rok 1993 pro Společnost pro rozvoj Pražského hradu jako samostatnou příspěvkovou organizaci. Nakonec byl rozpočet předkládán ve dvou verzích, a to jednak s oddělenými rozpočty KPR a Společnosti pro rozvoj Pražského hradu, ale také se sloučeným rozpočtem, který se Společností jako příspěvkovou organizací nepočítal. Předložený rozpočet Společnosti, který byl oddělen od rozpočtu KPR, byl nakonec stažen. Z toho vyplývalo, že Společnost pro rozvoj Pražského hradu neměla začít fungovat ani od roku 1993.²²⁰

Pro Společnost nebylo možné udělat obvyklý finanční plán s delším výhledem, jelikož hospodaření Společnosti ovlivňovalo několik faktorů.²²¹ Většina příjmů měla i nadále pocházet ze státního rozpočtu a nikoliv z vlastní činnosti. Stát mohl výši příspěvku ze státního rozpočtu měnit, takže každý rok mohl mít jinou výši a Společnosti by byl znám až na počátku roku, pro který by byl poskytován. Stát zároveň mohl také ovlivňovat limit mzdových prostředků, tudíž i počet zaměstnanců a rozsah činnosti organizace, na který by ten daný počet zaměstnanců stačil.

ORPH měl na starosti hospodaření se všemi nemovitostmi v areálu Pražského hradu, konkrétně s nimi hospodařila Správní divize. Některé nemovitosti areálu Hradu byly dlouhodobě pronajímány různým partnerům, kteří byli dělení na nekomerční a komerční. Mezi nekomerční partnery patřily například Národní galerie, Národní muzeum nebo třeba římsko-katolická církev. Komerčními partnery byly nájemci působící především v oblasti služeb turistického ruchu, a to restaurace, obchody a podobně. Na podzim roku 1992 dokončoval odbor výběrová řízení na nájemce šesti objektů ve Zlaté uličce, prodejny v Kapli sv. Kříže a restaurace Lví dvůr.²²²

Některé z významných objektů Pražského hradu byly již nějakou dobu prázdné a čekaly na rekonstrukci, avšak náklady na rekonstrukci byly vysoké a nešlo zažádat o takovou sumu jako o příspěvek ze státního rozpočtu. Odbor chtěl najít partnery, kteří by přinesli prostředky na pokrytí nákladů na rekonstrukce, po nějakou dobu by se pak podílely na využívání objektů nebo by se jim objekt pronajal. Například

²²⁰ Zpráva o stavu společnosti za období srpen-listopad 1992, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 3-4

²²¹ Tamtéž, s. 3

²²² Tamtéž, s. 5

Richterovu vilu chtěl odbor využít jako místo, kde by návštěvníci načerpali síly a občerstvili se. Vila se nachází na frekventovaném místě mimo hradby Hradu a přístup je k ní po starých zámeckých schodech. Právě tato část Hradu byla na konci nejužívanější návštěvnické trasy. Výběrové řízení na nájemce Richterovy vily mělo být zahájeno na počátku roku 1993, avšak v prosinci 1992 byl vznesen restituční nárok a zahájení výběrového řízení bylo pozastaveno. Dalším takovým objektem byl Salmovský palác, který by mohl sloužit především jako residence, kterou by využívala KPR při státních návštěvách. Jedním z hlavních příjmů z vlastní činnosti byly krátkodobé pronájmy některých hradních prostor ke kulturním a společenským akcím.²²³

V období od srpna do listopadu 1992 probíhala příprava reprezentativní publikace o Korunovačnických klenotech, která měla být nabízena u příležitosti výstavy těchto klenotů. Korunovačnické klenoty měly být vystaveny u příležitosti vzniku České republiky a volby prezidenta. Zároveň byl připravován dětský průvodce Hradem a do tisku bylo již v té době zadáno leporelo s důležitými návštěvnickými informacemi. Vzhledem k nedostatku informací o Pražském hradě turisté strávili na Hradě pouze krátkou dobu, a tak nová publikační činnost materiálů s návštěvnickými informacemi měla prodloužit turistův čas, který chtěl strávit na Hradě.²²⁴

Pravidelné koncerty probíhaly v Bazilice sv. Jiří, ale pořádaly se také různé koncerty v Míčovně a ve Španělském sále.

5.3.2 Organizace a hospodaření Odboru rozvoje Pražského hradu, později Správy Pražského hradu (prosinec 1992 – prosinec 1993)

Zákonem č. 548/1992 Sb. byla ustavena Kancelář prezidenta České republiky v polovině prosince 1992.²²⁵ Před Vánocemi téhož roku byl schválen rozpočet KPR a jeho součástí byl příkaz ke snížení počtu zaměstnanců. Bohužel schválený rozpočet měl negativní dopad na veškeré plány a aktivity na Pražském hradě. V únoru 1993 nastoupil prezident do své funkce a pro Odbor rozvoje Pražského hradu to znamenalo posílení servisu pro prezidenta a Kancelář prezidenta republiky a bohužel na úkor jiných

²²³ Zpráva o stavu společnosti za období srpen-listopad 1992, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 6

²²⁴ Tamtéž, s. 7

²²⁵ Zpráva o činnosti Správy a stavu Pražského hradu za období prosinec 1992 - červen 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 4

činností.²²⁶ Ke konci března 1993 byla Kancelář prezidenta České republiky ustavena novým zákonem o KPR č. 114/1993 Sb. a v novém organizačním řádu KPR byl ORPH přejmenován na Úsek správy a rozvoje Pražského hradu (dále jen ÚSRPH).²²⁷

Novým organizačním řádem KPR byla předána správa a provoz zámku Lány Úseku správy a rozvoje. Úsek správy a rozvoje měl od té doby čtyři divize, a to Správní, Rozvojovou, Programovou a Lány.²²⁸ Od 1. 5. 1993 začala svou činnost Správa Pražského hradu jako příspěvková organizace, a tak rok 1993 znamenal rok velkých změn, například přechod z rozpočtové formy hospodaření ve formu příspěvkovou. Dále bylo zřízeno samostatné finanční a personální oddělení a také právní oddělení, zároveň byl k SPH převeden Hasičský útvar Pražského hradu, který byl dříve podřízen Vojenské kanceláři. Organizační strukturu čtyř divizí doplnila k 1. 6. 1993 ještě pátá, a to Divize zahrad, která vznikla po osamostatnění Oddělení zahrad. V čele SPH stál ředitel, který měl svůj sekretariát, dále finanční a personální oddělení, právní oddělení a oddělení informačních systémů nespádaly pod žádnou divizi a byly od nich samostatně působící. V čele divizí stáli ředitelé, kromě divize Zahrad, neboť tam stál vedoucí. Divize se dále dělily na různá oddělení.²²⁹

Kvůli odmítnutí zvýšení příspěvku ze státního rozpočtu pro KPR a SPH se musela provést určitá opatření pro překlenutí finančních obtíží. Opatření se týkala omezování stavebních i nestavebních investic, údržby a dalších činností, které nejsou tak podstatné pro provoz na Hradě. Finanční prostředky na pořádání výstav a koncertů byly zajišťovány od sponzorů a spolupřátelů. Příjmy plynuly z návštěvníckého provozu, dlouhodobých i krátkodobých pronájmů, ale třeba také z prodeje květin nebo ediční činnosti. Po vzniku nové organizace, kterou se stala Správa Pražského hradu, bylo nutné stabilizovat její ekonomickou situaci a hledat další zdroje příjmů. Vlastní rozpočet SPH byl schválen na počátku září 1993 a pro období od května do prosince 1993 jí byl dán příspěvek na provoz ve výši 52 475 000 korun českých. Dále byla SPH poskytnuta dotace na rekonstrukci památkových objektů a na zabezpečení provozu KPR ve výši 86 843 000 korun českých.

²²⁶ Zpráva o činnosti Správy a stavu Pražského hradu za období prosinec 1992 - červen 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 4

²²⁷ Tamtéž

²²⁸ Výroční zpráva za rok 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 3

²²⁹ Zpráva o činnosti Správy a stavu Pražského hradu za období prosinec 1992 - červen 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 5

Nová forma příspěvkové organizace, však dávala SPH větší možnost rozšířit aktivity, ze kterých by vyplývaly nové příjmy. V roce 1993 se postupně podařilo vyřešit kritickou situaci finančního zabezpečení z počátku téhož roku a příjmy ze zvýšené činnosti Správy Pražského hradu umožnily pokrýt výdaje ve větším rozsahu, než se původně očekávalo.²³⁰ Mezi příjmy dominovaly tržby z prodeje vstupenek do objektů v areálu Pražského hradu, které z celkové výše tržeb za služby (61 153 000 Kč) činily 32 750 000 Kč. Na zvýšení tržeb ze vstupného se projevilo zpřístupnění dalších prostor Hradu (například Císařské konírny nebo Jižních zahrad). Již v průběhu roku 1993 zahájila Správa Pražského hradu prodej vstupenek prostřednictvím počítačového zpracování, došlo tak ke zlepšení technické stránky prodeje a zároveň mohla probíhat určitá analýza prodeje.

Prodej vstupného byl jedním z účelů, ke kterému sloužilo informační středisko. Informační středisko bylo centrem návštěvnického provozu, a vedle zajišťování prodeje vstupného do prohlídkových objektů, organizovalo průvodcovskou službu, prodávalo informační a propagační materiály, nabízelo informace o Hradě, kulturních a společenských aktivitách v Praze a podobně. V této době bylo možno navštívit šest památkových okruhů, z nichž prvním byla hrobka Katedrály sv. Víta, druhým věž Katedrály sv. Víta, třetím Starý královský palác, čtvrtým Basilika sv. Jiří, pátým Prašná věž a posledním šestým Královská zahrada. Královskou zahradu a věž Katedrály sv. Víta nebylo možno navštívit v zimním období.²³¹

Pro rok 1992 a prvních osm měsíců roku 1993 platily následující ceny jednotlivých návštěvnických objektů za dospělého: vstup do Starého královského paláce za 30 Kč, do Královské zahrady (v letní sezóně) za 5 Kč, do hrobky a chóru Katedrály sv. Víta za 20 Kč, do Basiliky sv. Jiří za 10 Kč, na Prašnou věž za 10 Kč a na věž Katedrály sv. Víta za 15 Kč. Děti platily poloviční vstupné. Souhrnná vstupenka, která umožňovala vstup do všech šesti návštěvnických objektů v letní sezóně a do čtyř v zimní sezóně byla základní slevou. Cena souhrnné vstupenky byla o 30 % nižší než součet jednotlivých vstupenek za návštěvnické objekty.²³²

Po slevě činila souhrnná vstupenka za dospělého 60 Kč a 30 Kč za dítě v letní sezóně a 50 Kč za dospělého a 25 Kč za dítě v zimní sezóně. Děti do šesti let, skupiny žáků základních škol včetně jejich průvodců, důchodci nad 70 let (po předložení

²³⁰ Výroční zpráva za rok 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 5

²³¹ Tamtéž, s. 20

²³² Tamtéž, s. 21

průkazu) a invalidé měli možnost vstoupit do objektů Hradu zdarma. Studenti po předložení dokladu, stejně jako skupiny studentů včetně jejich průvodců a vojáci základní služby měli nárok na vstupné s 50% slevou. Za průvodcovskou službu se počítal k ceně vstupného ještě příplatek 10 Kč za osobu za průvodce v českém jazyce a za průvodce v cizím jazyce příplatek činil 40 Kč za osobu.²³³ Průvodcovská služba byla nabízena v šesti jazycích a vedle provázení veřejnosti zajišťovala i prohlídky s výkladem pro hosty KPR, případně SPH. Pro úplnost návštěvnického provozu se nesmí opomenout zmínit kustodní službu, která zajišťovala organizaci návštěvnického provozu a dohled, dále dohled při natáčení na Hradě a také pořadatelskou službu při kulturních a společenských akcích.²³⁴

Na konci srpna 1993 bylo zrušeno vstupné do Královské zahrady a zároveň byly zpřístupněny Jižní zahrady a Tereziánské křídlo Starého královského paláce. Od té doby fungoval návštěvnický provoz sedm dní v týdnu, jelikož se zrušily pondělní zavírací dny. K prvnímu září bylo zvýšeno vstupné do jednotlivých objektů přibližně o 30 %. Souhrnná vstupenka byla zřízena počátkem sezóny a od 1. září činila 70 Kč za dospělého a 30 Kč za dítě v zimním období a 80 Kč za dospělého a 40 Kč za dítě v letním období. Slevy ve výši 50 % a vstup zdarma se nezměnil a byl poskytován stejné škále osob, jak již bylo zmíněno výše.²³⁵ Světový den památek v roce 1993 s sebou přinesl vstup do objektů Pražského hradu zdarma. V květnu a říjnu 1993 se konaly dny otevřených dveří reprezentačních prostor Nového paláce (například Španělský sál). Na počátku hlavní turistické sezóny byly v pokladnách nainstalovány PC stanice pro prodej a tisk vstupenek. V srpnu téhož roku bylo uvedeno do provozu nové informační středisko v Kapli sv. Kříže na II. nádvoří. Veškeré služby spojené s turistickým ruchem zajišťovala Programová divize, konkrétně pak Oddělení informační, průvodcovské a kustodní služby.

Během roku 1993 byla dokončena řada stavebních prací například rekonstrukce Rudolfových koníren, Tereziánského křídla Starého královského paláce nebo Jižních zahrad. Rekonstrukce III. nádvoří nebo například oprava opěrných zdí Dolního Jeleního příkopu stále ještě pokračovala a výhledově měla pokračovat do roku 1994.²³⁶ Správa Pražského hradu postupně pečovala o interiéry a nábytek všech objektů užívaných

²³³ Výroční zpráva za rok 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 21

²³⁴ Tamtéž, s. 42

²³⁵ Tamtéž, s. 41

²³⁶ Tamtéž, s. 27-33

jak KPR, tak SPH. Správa Pražského hradu zajišťovala svoz movitého majetku, který se na Hrad vracel.

Výstavními prostory byly Letohrádek královny Anny,²³⁷ Rudolfovy konírny, Míčovna, Tereziánský trakt, Purkrabství a dále Síň pod Plečnikovým schodištěm. Rudolfovy konírny sloužily jako výstavní prostor od listopadu 1993. Tereziánský trakt byl k dispozici od srpna 1993, nicméně byla předpokládána instalace stálé expozice o historii a vývoji Pražského hradu, a tak jako výstavní prostor pro nestálé výstavy měla sloužit pouze do instalace. Míčovnu se dalo využít pouze omezeně, jelikož byla místem pořádání koncertů a jiných společenských a reprezentačních akcí. Purkrabství bylo k dispozici pouze do doby, než bude přistoupeno k jeho rekonstrukci a Síň pod Plečnikovým schodištěm měla organizovat menší výstavy alternativního a experimentálního typu.²³⁸

Koncepce výstav byla rozdělena do různých tematických a časových oblastí. Pořádaly se historické výstavy českého i světového umění, další zaměření bylo moderní výtvarné umění 20. století a opět jak české, tak světové. Současné výtvarné umění bylo další výstavní řadou, ve které se měli prezentovat vedle českého a světového umění, také významní čeští umělci žijící v zahraničí. Během roku 1993 proběhlo celkově deset výstav, z nichž jedna probíhala již od konce listopadu 1992 a další se protáhla až do konce ledna 1994. Odděleně byly připravovány dva velké projekty výstav, které měly zahrnovat několik expozic a tematicky související doprovodný program. Pro oba projekty byly vytvořeny samostatné realizační týmy a prvním projektem byl „Josip Plečnik – Architektura pro novou demokracii“, který byl plánován na rok 1996 a druhým projektem měl být „Rudolf II. a Praha“ plánovaný na rok 1997.²³⁹

Mezi další kulturní akce pořádané v areálu Pražského hradu spadaly koncerty. V té době se na Hradě nacházelo devatenáct vhodných prostor k pořádání koncertů, avšak některé byly využívány jen v letní sezóně, další pro zcela mimořádné akce a koncerty pořádané pro prezidenta republiky a jeho osobní hosty.²⁴⁰ Katedrála sv. Víta a Kaple všech svatých zahrnovaly koncerty především k provedení duchovních skladeb a varhanní koncerty, a to vše po dohodě s Metropolitní kapitulou sv. Víta a církevním

²³⁷ Nazýván též Belvédér.

²³⁸ Zpráva o činnosti Správy a stavu Pražského hradu za období prosinec 1992 - červen 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 23

²³⁹ Výroční zpráva za rok 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 49

²⁴⁰ Zpráva o činnosti Správy a stavu Pražského hradu za období prosinec 1992 - červen 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 25-26

správce kaple. Hudební program do jisté míry závisel na dostatku finančních prostředků a dostatečném personálním zajištění. Z vhodných prostor pro konání koncertů můžeme uvést například ještě Baziliku sv. Jiří, španělský sál či Letohrádek královny Anny. Hudební program byl postaven na dvou směrech, a to na historickou hudební tvorbu a současnou hudbu a v létě se k této hudební tvorbě měly přidat promenádní koncerty dechové hudby a koncerty hudby Hradní stráže a policie. Během roku 1993 SPH uspořádala sama nebo ve spolupráci s partnery 187 koncertů.²⁴¹

Návštěvníký provoz a další kulturní akce doprovázely různé katalogy, programy a další. Ediční činnost SPH měla dva záměry. Jedním byl záměr osvětový a popularizační, který měl představit Hrad v historickém a kulturním kontextu a seznámit veřejnost s jeho bohatstvím v různých směrech. Informační záměr prostřednictvím propagační publikace měl poskytnout návštěvníkům nutné informace k jejich orientaci v areálu Hradu a měl zároveň sloužit k probuzení zájmu o prohlídkové okruhy a o další kulturní a společenské akce na Pražském hradě. V roce 1993 vyšly v rámci tzv. knižní řady Pražského hradu publikace „České korunovační klenoty“, která byla vydána jako pamětní vydání ke vzniku České republiky, a publikace „Zahrady Pražského hradu“ při příležitosti otevření Jižních zahrad. Přiblížení Pražského hradu školní mládeži měla vzdělávací formou uskutečňovat „Řada ilustrovaných sešitů pro mládež“ a v lednu 1993 vyšel první svazek této řady „České korunovační klenoty“.²⁴²

Ve výhledovém plánu byly připravovány další ilustrované sešity pro děti, například průvodce chrámem sv. Víta, a nebo Starý palác. V témže roce vyšla i informační a komerční publikace „Pražský hrad“, která byla vyhotovena v české, německé a anglické verzi. Další obdobnou publikací byl „Katalog reprezentačních prostor Pražského hradu“, který vyšel ve třech stejných jazykových mutacích jako publikace „Pražský hrad“. V prosinci 1993 vyšly úvodní informace k velkému projektu Rudolf II. a Praha ve čtyřech jazykových provedeních (anglicky, německy, česky a francouzsky).²⁴³ Vycházely také katalogy výstav, plakáty a programy k různým kulturním a společenským akcím.

Teze vlastního programu SPH byly následující (citováno ze Zprávy o činnosti správy a stavu Pražského hradu): „*Hrad je součástí města a je napojen na jeho*

²⁴¹ Výroční zpráva za rok 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 50

²⁴² Tamtéž, s. 56-57

²⁴³ Tamtéž, s. 57

organismus; Hrad žije svým životem. Má své obyvatele, úřady a instituce, obchůdky, restaurace, kavárny; Hrad je jedním z historických a duchovních těžišť města a země a usiluje stát se jím také po kulturní a společenské stránce; Hrad není turistickou atrakcí, která ožívá pouze návštěvnickým zájmem; návštěvou Hradu není absolvování připravené prohlídkové trasy. Je to čas, zážitků, které si návštěvník vybere sám. Návštěvník je na Hradě dobře informován, ne však organizován; stejně, jako celé Praze, je také Hradu vlastní samozřejmý současný život v historickém prostředí. Vědomí kontinuity a souvislostí je prvotním návštěvnickým zážitkem. Kulturní a společenská nabídka tuto atmosféru jen umocňuje; Hrad je, jako ostatně mnohdy v minulosti, křižovatkou evropských kulturních vlivů a jako takový přesahuje svým významem hranice města i země.“²⁴⁴

5.4 Vývoj Správy Pražského hradu a její význam v oblasti turistického ruchu v letech 1994-2003

5.4.1 Organizační struktura, vlastní hospodaření a provoz

Rok 1994 byl prvním uceleným rokem fungování Správy Pražského hradu jako příspěvkové organizace, která byla zřízena k 1. květnu 1993. Do organizační struktury SPH v roce 1994 přibyl samostatné oddělení „Kancelář architekta“, takže se v tomto roce SPH členila na pět divizí a čtyři samostatná oddělení.²⁴⁵ Jednalo se tedy o Správní, Programovou a Rozvojovou divizi, Divizi zahrad a Divizi zámku Lány, dále samostatná oddělení, a to Finanční a personální, Právní, Oddělení informačních systémů a Kancelář architekta. Hasičský útvar Pražského hradu, který byl převeden v roce 1993 pod Správní divizi SPH, byl v roce 1994 přiřazen k Hasičskému sboru města Prahy. Jeho úkolem i nadále byla prevence a represe na Hradě a v jeho oblasti.²⁴⁶

Ministerstvo financí na základě zákona o státním rozpočtu z prosince 1993²⁴⁷ stanovilo SPH rozpočet na rok 1994 a byl jí poskytnut příspěvek na provoz ve výši 103 925 000 korun českých a investiční dotace ve výši 127 300 000 korun českých. Mezitím byly příspěvky SPH několikrát sníženy, takže v konečném výsledku pracovala s příspěvkem na provoz ve výši 98 225 000 Kč a investiční dotace ve výši 123 400 000

²⁴⁴ Ivo Koukol, Teze vlastního programu Správy Pražského hradu, in: Zpráva o činnosti Správy a stavu Pražského hradu z období prosinec 1992 - červen 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 3

²⁴⁵ Rozhovor s Ivo Koukolem, architekt, ředitel Správy Pražského hradu, Praha, 10. 4. 2017

²⁴⁶ Výroční zpráva za rok 1994, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 3

²⁴⁷ Zákon č. 331/1993 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 1994 a o změně a doplnění některých zákonů

Kč. Na konkrétní akce pak dostala SPH příspěvky od různých sponzorů (například na projekt Plečnik, na promenádní koncerty a podobně).

Správa Pražského hradu dosáhla v roce 1994 tržby ve výši 119 174 350 Kč, stejně tak jako v předešlém roce nejvýznamnější část tržeb tvořily tržby z prodeje služeb. Tržby z prodeje vstupenek do historických objektů Hradu, na výstavy a také na koncerty činily 59 050 430 Kč.²⁴⁸ Na zvýšení příjmů z prodeje vstupenek mělo vliv zpřístupnění dalších prostor Hradu, protože se tím docílilo zvýšení návštěvnosti a zároveň rozšíření prostoru pro větší množství akcí. Dalšími faktory pro zvýšení příjmů bylo zavedení souhrnné vstupenky a poskytování různých slev a také instalace nové počítačové sítě pro zlepšení technické stránky prodeje. Dalšími tržbami z prodeje služeb byly tržby z nájmu, jak z dlouhodobých, tak z krátkodobých. Dalšími zdroji příjmů byly tržby za prodej zboží a také prodej přebytků z vlastní produkce (například okrasné květiny, ovoce, zelenina a podobně).²⁴⁹

Pro provoz bylo hlavním úkolem Správy Pražského hradu zajištění potřebného servisu prezidentu České republiky a Kanceláři prezidenta republiky. Dalšími úkoly byly například oprava a údržba movitého i nemovitého majetku, zároveň jejich evidence a správa, dále pak zajišťování přepravy, servisu při státních, kulturních a společenských událostech, vnitřní i venkovní úklid Hradu a další. Správa Pražského hradu si spravovala provoz vlastní počítačové sítě a údržbu počítačových zařízení KPR.²⁵⁰

V roce 1995 byla organizační struktura stejná jako v roce předešlém, a to znamená, že se SPH dělila na 5 divizí a 4 samostatná oddělení. Divize se dále dělily na různá oddělení.²⁵¹ Rozvoj poskytovaných služeb a péče o Pražský hrad čím dál více zvyšoval nároky na profese zajišťující služby spojené s turistickým ruchem, s údržbou a úklidem a tak podobně. Správa Pražského hradu byla tedy nucena výkon některých činností zajistit najímanými pracovníky nebo firmami, což bylo pro nakládání se zdroji méně efektivní, než kdyby to zajišťovala sama SPH. Nízké mzdové tarify a snížení tabulkových míst, které byly málo přijatelné pro kvalitní a vysoce kvalifikované pracovníky, byly v rozporu s rozvojem činnosti SPH.²⁵²

²⁴⁸ Výroční zpráva za rok 1994, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 4

²⁴⁹ Tamtéž, s. 5

²⁵⁰ Tamtéž, s. 45

²⁵¹ Výroční zpráva za rok 1995, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 3

²⁵² Tamtéž, s. 3

Začaly se vypracovávat různé analýzy organizačních možností a forem, které by umožnily rozvíjení činnosti SPH. Nejvhodnější možností se po analýze ukázala reorganizace tří oblastí, a to průvodcovské a kustodní služby, konferenčního servisu a ediční činnosti. Na základě analýz bylo na počátku roku 1995 rozhodnuto o založení samostatného právnické osoby, která by byla zcela ve vlastnictví SPH a jejímž úkolem by bylo zajištění celkového konferenčního servisu. V důsledku nepříznivého přijetí Správa Pražského hradu zrušila subjekt a ustoupila od zřízení dalších.²⁵³

Na základě zákona o státním rozpočtu z konce roku 1994²⁵⁴ byl stanoven ministerstvem financí rozpočet SPH na rok 1995 a příspěvek na provoz SPH činil 89 451 000 Kč a investiční dotace 137 506 000 Kč. Během roku 1995 došlo ještě k dalším osmi rozpočtovým opatřením, ať už negativním či pozitivním vůči SPH. V tržbách za rok 1995 opět dominovaly tržby z návštěvnického provozu ve výši 66,3 milionů Kč. Správa dostala jako v předešlém roce příspěvky od různých sponzorů v nemalé výši.²⁵⁵

V rámci vlastního provozu je nutné zmínit přípravy pro lepší spojení se zámekem Lány, jednalo se o telefonní spojení. Na zámku v Lánech byla nainstalována samostatná ústředna, která umožňovala provoz telefonní sítě. Rozšiřoval se počet pracovišť vybavených počítačovou technikou v rámci KPR i SPH a zřídilo se plné napojení Hradu na Internet.

Struktura Správy Pražského hradu zůstala v roce 1996 stejná jako v předešlých letech. V tomto roce docházelo k dalším zintenzivněním kulturního programu SPH, projevílo se to především zvýšením počtu akcí a dalším zkvalitňováním jejich úrovně. Systémový investiční příspěvek dostala SPH ve výši 146 300 000 Kč, však usnesením vlády České republiky došlo ke snížení prostředků na 138 985 000 Kč. Tyto finanční prostředky byly určeny na stavební investice a na pořízení a technickou obnovu strojů. Příspěvek ze státního rozpočtu na provoz dostala SPH ve výši 94 598 000 Kč, avšak v průběhu roku 1996 došlo k jeho snížení na 92 504 000 Kč. Ministerstvo kultury České republiky však poskytlo ve prospěch SPH účelové dotace na spolupořádané výstavní projekty.²⁵⁶

²⁵³ Výroční zpráva za rok 1995, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 3

²⁵⁴ Zákon č. 268/1994 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 1995

²⁵⁵ Výroční zpráva za rok 1995, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 4-5

²⁵⁶ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 5-6

Za některé provozní činnosti se muselo platit jiným firmám, jelikož nebylo ve vlastních silách SPH je zabezpečit. Jednalo se především o materiální a nemateriální služby. Většinu materiálních služeb tvořily ty, které sama SPH nemohla zabezpečit, a tak musely být zprostředkovány dodavatelem. Jednalo se například o přípravu a tisk plakátů, letáků a publikací k jednotlivým akcím, případně o tisk orientačních plánek areálu pro turisty, kteří přijeli navštívit především historické objekty. Služby k zabezpečení provozu SPH a také ty, které bylo potřeba nakupovat na jednotlivé akce, byly hrazeny ze sponzorských příspěvků či přímo SPH. U kulturních projektů se jednalo především o zajištění propagace a dokumentace akcí, překladů různých doprovodných materiálů (katalogy, publikace a podobně) a odborných služeb (projektová příprava expozic, technické práce a další). Mezi služby k zabezpečení provozu SPH patřily například činnosti spojené s výběrem pracovníků a se zvyšováním jejich kvalifikace, dále například práce spojené s veřejnými výběrovými řízeními a další.²⁵⁷

Dominantní část výnosů tvořilo vstupné, které zahrnovalo prodej ze vstupenek do návštěvnických objektů Pražského hradu, vstupné na koncerty, výstavy a další akce pořádané SPH. Celková výše příjmů ze vstupného činila 69 933 000 Kč. Dalšími příjmy byly samozřejmě tržby z krátkodobých a dlouhodobých nájmu, z prodeje informačních a osvětových publikací a dalšího návštěvnického materiálu, z průvodcovské služby a tak podobně. Ve výčtu příjmů za rok 1996 nesmíme opomenout dary a sponzorské příspěvky na jednotlivé projekty a akce.²⁵⁸

Vlastní provoz Správy Pražského hradu jako již každoročně zařizoval zásobování, materiální servis a vnitřní služby pro samu sebe, Kancelář prezidenta republiky a Vojenskou kancelář. Jednalo se především o servis při různých státních, reprezentačních kulturních a společenských akcích pořádaných na Pražském hradě, autoprovaz a další činnosti. V roce 1996 docházelo k technickému zdokonalování uvnitř KPR i SPH, ať už se jednalo o vlastní radioreleovou trasu Pražský hrad – zámek Lány, rozšiřování počtu počítačů s přístupem na Internet, různé softwarové změny, a nebo třeba zavádění nových aplikací.²⁵⁹

Správa Pražského hradu se v roce 1997 potýkala se třemi problémy. Prvním problémem bylo podstatné snížení příspěvku ze státního rozpočtu na provoz

²⁵⁷ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 8

²⁵⁸ Tamtéž, s. 9-10

²⁵⁹ Tamtéž, s. 63

i na investice. Toto snížení přišlo ke konci prvního pololetí a zastihlo všechny práce a projekty v takové fázi procesu, že nebylo možné zabránit finančním ztrátám. Významný výstavní projekt Rudolf II. a Praha se zdařil jen díky včasné reorganizaci vnitřních finančních toků a všech věcných plánů SPH. V cestě dalšímu rozvoji SPH stál druhý problém dlouhodobého rázu, který spočíval v nízkých platech, které SPH mohla svým zaměstnancům nabídnout. Bylo tedy velice obtížné zajistit pro některé odborné profese kvalitní personál tak, jak by to SPH při péči o Hrad vyžadovala.²⁶⁰

Problémem byl zároveň i limitovaný počet tabulkových míst, který nutil SPH objednávat u dodavatelů standardní činnosti, které by byl markantně levnější, kdyby je vykonávaly vlastní zaměstnanci SPH. Tento limit neumožňoval SPH rozšířit činnosti, které byly zdrojem prostředků pro péči o Hrad (například průvodci). Posledním třetím problémem byly nejasnosti kolem budoucnosti vlastnických vztahů k některým objektům Pražského hradu, což neumožňovalo realizaci některých programů SPH.²⁶¹

Příspěvek ze státního rozpočtu na provoz SPH byl 98 007 000 korun českých, nicméně finanční plán měl v průběhu roku pět úprav a došlo ke snížení příspěvku na částku 86 383 000 korun českých. Investiční dotace byla přidělena v celkové výši 204 100 000 korun českých, avšak v průběhu roku 1997 byl objem prostředků snížen na 136 620 000 korun českých. Nárůst služeb zapříčinil nárůst nákladů, došlo k tomu hlavně díky realizaci projektu Rudolf II. a Praha. Některé odborné služby byly předány do péče specializovaných firem, což se muselo projevit nárůstem nákladů. Hlavním zdrojem příjmů SPH byly tržby ze vstupného do návštěvnických objektů Hradu a také ze vstupného na další kulturní akce. V roce 1997 činily tržby z prodeje vstupenek 101 938 000 korun českých. Nezanedbatelným zdrojem příjmů byly jako každým rokem dary a příspěvky sponzorů a spoluorganizátorů. V roce 1997 byla největší část darů a příspěvků určena na výstavní projekt Rudolf II. a Praha.²⁶²

Organizační struktura Správy Pražského hradu se změnila v rámci samostatných oddělení, která byla reorganizována na samostatné odbory. Spolu s reorganizací na odbory došlo i k přejmenování některých bývalých oddělení. Jednalo se o přejmenování Finančního a personálního oddělení nově na Ekonomický odbor a přejmenování Kanceláře architekta nově na Odbor architekta Hradu.

²⁶⁰ Výroční zpráva za rok 1997, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 5-6

²⁶¹ Tamtéž, s. 6

²⁶² Tamtéž, s. 9,13

Organizační struktura Správy Pražského hradu zůstala v roce 1998 stejná jako v roce 1997. Tato příspěvková organizace se tedy dělila na 5 divizí a 4 samostatné odbory. V průběhu roku byly hledány způsoby jak dále zlepšit úroveň služeb a péči o areál Pražského hradu a zámek v Lánech. Určitým řešením byl přechod od činností zajišťovaných vlastními silami k zajištění dodavatelskými firmami. V roce 1998 dostala Správa Pražského hradu investiční příspěvek v celkové výši 156 679 000 korun českých a příspěvek na provoz činil 83 708 000 korun českých. Tržby ze vstupného byly dominujícím příjmem SPH i v tomto roce a jejich výše činila 83 976 000 Kč.²⁶³

Během roku došlo ke zřizování a obnovování telefonních a datových kabelů a byla zahájena výstavba optických tras uvnitř Pražského hradu. Tato nová strukturovaná kabeláž se realizovala z důsledku zřízení nového informačního střediska. V rámci telefonní sítě byla instalována automatická spojovatelka a v informačním středisku se zřídily telefonní automaty. V rámci počítačové techniky Hrad mimo jiné začal všeobecně přecházet na Windows 95.²⁶⁴

Složení divizí, samostatných odborů dělících se dále na jednotlivá oddělení zůstávalo stále stejné i během roku 1999, nicméně došlo k malé reorganizaci. Právní odbor byl zrušen a podnikový právník podléhal přímo sekretariátu ředitele SPH. Od 1. března 1999 byl nově zřízen Odbor archivní a spisové služby, pod jeho správu byla převedena Oddělení podatelny, registrace a výpravny, dále Oddělení indexu a protokolu a Oddělení Archivu Pražského hradu z Kanceláře prezidenta republiky. V rámci Rozvojové divize došlo také k malé reorganizaci, protože se za účelem zajištění komplexního přístupu k přípravné fázi staveb zřídilo nové Oddělení přípravy staveb.²⁶⁵

Definitivní příspěvek na provoz pro rok 1999 činil 132 394 000 Kč po určitém snižování a navyšování tohoto příspěvku, ať už ze strany vlády, nebo zřizovatele SPH. Správa Pražského hradu obdržela dotaci na investice ve výši 131 200 000 Kč. Za tentýž rok SPH dosáhla příjmů z vlastní činnosti ve výši 271 027 000 Kč a hlavním druhem tržeb SPH byly příjmy ze vstupného do objektů a na kulturní akce, které činily za rok 1999 celkovou výši 95 802 000 Kč.²⁶⁶

²⁶³ Výroční zpráva za rok 1998, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 4-8

²⁶⁴ Tamtéž, s. 36

²⁶⁵ Výroční zpráva za rok 1999, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 6

²⁶⁶ Tamtéž, s. 7-11

Samotný provoz Správy zahrnoval zajištění vnitřního chodu organizace a zajišťování vnitřní služby a další činnosti pro Kancelář prezidenta republiky, jak ostatně vyplývalo ze zřizovací listiny SPH. V roce 1999 byl dokončen přechod na Windows 95 u všech uživatelů počítačů. V rámci aplikací byl zřízen intranetový webový server pro zaměstnance SPH a KPR, na němž byly přístupné například kartotéky knihoven, technické mapy a plány Pražského hradu, sdílené agendy a další. V témže roce se zavedl nový systém evidence uměleckých sbírek. V rámci správy movitého majetku se uskutečnil plný přechod na počítačovou evidenci spojený s označením veškerého mobiliáře čárovým kódem, což mělo umožnit zdokonalení jeho evidence a kontroly pohybu.²⁶⁷

V roce 2000 se událo několik podstatných změn ve fungování Správy Pražského hradu i v její organizační struktuře. V březnu 2000 byl SPH doručen rozsudek, který se týkal výkonu některých činností uvedených ve zřizovací listině, které soud klasifikoval jako živnosti. Zřizovatel tedy rozhodl o rozšíření hospodářské činnosti vykonávané Správou Pražského hradu a od 1. dubna 2000 Správa rozšířila svoji hospodářskou činnost a jako podnikatel začala vykonávat následující činnosti: průvodcovská činnost; organizační zajištění kulturních, společenských a vzdělávacích akcí; zprostředkování a obstaravatelská činnost v oblasti obchodu a služeb; reklamní činnost; koupě zboží za účelem jeho dalšího prodeje a samotný prodej. Opatřením soudu se na jedné straně rozšířily možnosti provozovat služby návštěvníkům či jiným zákazníkům Správy, ale na straně druhé značně vzrostla složitost agend s touto činností spojených.²⁶⁸

Tato nová skutečnost měla dopad na ekonomické podmínky fungování SPH, a to především na účetnictví a daně. Od 1. července 2000 se SPH stala plátcem daně z přidané hodnoty. Rozšíření hospodářské činnosti SPH mělo vliv na samotnou organizační strukturu Správy, takže proběhly podstatné změny útvarů Správy i vlastní organizace práce. Struktura pěti divizí a čtyř odborů zůstala zachována, nicméně se upravila struktura jim podléhajícím oddělením. Uvedu na příkladu Oddělení turistického ruchu, které se rozrostlo o vlastní sekretariát a samostatný úsek

²⁶⁷ Výroční zpráva za rok 1999, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 47-48

²⁶⁸ Výroční zpráva za rok 2000, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 5

průvodcovských služeb vedle dalších dvou úseků (úsek informačních služeb a pokladen a úsek kustodní služby).²⁶⁹

Příspěvek na činnost SPH byl stanoven ve výši 128 517 000 Kč a po určitých změnách v definitivní výši 112 530 000 Kč. Investiční dotace ze státního rozpočtu činila 117 403 000 Kč. Rozhodující položkou tržeb byly tržby ze vstupného, které v roce 2000 činily 108 213 000 Kč.²⁷⁰ Provozní činnosti byly vykonávány zčásti Správní divizí, Rozvojovou divizí a odbory. Servisní oddělení zajišťovalo úklid vnitřních prostorů Pražského hradu, květinové dekorační práce, stěhovací práce a podobně. Na provozních činnostech se dále podílelo Oddělení movitého majetku a zásobování, oddělení autodopravy a v rámci odborů se podílel Odbor archivní a spisové služby a Odbor informačních systémů.²⁷¹

Správa Pražského hradu v roce 2001 obdržela příspěvek na svou činnost ve výši 90 359 000 Kč a prostředky na investice ve výši 123 900 000 Kč. Tržby ze vstupného v tomto roce činily 127 698 258 Kč. Vzhledem k roku 2001 je nutné zmínit tragické zářijové události ve Spojených státech a jejich celosvětový dopad. Tento celosvětový dopad pocítila i Správa Pražského hradu, a to především v rámci bezpečnosti Hradu a všech přítomných osob a také v rámci snížení příjmů SPH z turistického ruchu a z pronájmů sálů. V celkovém měřítku došlo ke snížení příjmů SPH zhruba o 7-9 milionů korun českých. V důsledku této otřesné události bylo třeba ve spolupráci s hradními silovými složkami omezit otevírací dobu Hradu, zrušit různé společenské akce, vypracovat nové evakuační plány, zahájit činnost krizového štábu a podobně.²⁷²

Každoročně Hrad navštívilo něco kolem pěti milionů turistů, z nichž je zhruba jeden milion platících návštěvníků. Správa Pražského hradu si dala do příštích let úkol, že musí zlepšit poměr ve prospěch těch, kteří se rozhodnou pro návštěvu Hradu v placených objektech. Správa by toho chtěla dosáhnout zlepšením komfortu služeb, snížením některých negativních jevů spojených s masovou turistikou a technickými opatřeními a vyšší atraktivností nabídky služeb.²⁷³

Organizační struktura byla v podstatném jádru stejná, což znamená, že byla rozdělena do pěti divizí a čtyř odborů. Od 1. května 2001 bylo zřízeno znovu právní

²⁶⁹ Výroční zpráva za rok 2000, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 5

²⁷⁰ Tamtéž, s. 8-9

²⁷¹ Tamtéž, s. 30-33

²⁷² Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 9

²⁷³ Tamtéž, s. 5

oddělení jako specializovaný útvar SPH, který byl organizačně začleněn do sekretariátu ředitele.²⁷⁴

V roce 2002 končilo druhé funkčního období Václava Havla jako prezidenta České republiky. Končila tak jedna éra v historii Pražského hradu, první etapa budování nové české státnosti. Václav Havel, první prezident České republiky, se zasloužil o otevření Pražského hradu široké veřejnosti a stál u vzniku Správy Pražského hradu v roce 1993.²⁷⁵ Rok 2002 byl významným také z důvodu konání zasedání Severoatlantické aliance v Praze, o které se významně zasloužil právě Václav Havel. Slavnostní část tohoto zasedání probíhala rovněž na Pražském hradě, což zásadně ovlivnilo celoroční činnost Správy Pražského hradu. Servisní oddělení SPH hlavním garantem přípravy, koordinace a provozu služeb při akci.²⁷⁶ Druhou nejrozsáhlejší akcí zajišťovanou servisním oddělením byly oslavy státního svátku České republiky s ceremoniálem předání státních vyznamenání prezidentem republiky ve Vladislavském sále a následné setkání prezidenta s hosty v reprezentačních prostorách Pražského hradu. Tyto důležité společenské akce se uskutečňovaly každoročně i v předešlých letech.

Příspěvek na činnost dostala Správa Pražského hradu ve výši 86 225 000 Kč a prostředky na investice ve výši 128 681 881 Kč. Jedním z nejnáročnějších úkolů SPH patřila organizace návštěvnického provozu a kulturních a společenských akcí. Bylo zaznamenáno kolem 1,3 milionu platících návštěvníků, což byla asi čtvrtina celkového počtu turistů na Hradě. Zvýšení ceny vstupného do historických objektů a jeho zavedení v letním období ve Zlaté uličce přineslo Správě Pražského hradu tolik potřebné finanční prostředky. Negativně ovlivnily příjmy Správy srpnové povodně, avšak jejich přímých důsledků byl Hrad vzhledem ke svému umístění ušetřen. Tržby ze vstupného přinesly v roce 2002 příjmy ve výši 162 424 934 Kč.²⁷⁷

Organizační struktura byla zachována z uplynulých let s jednou malou změnou v rámci struktury oddělení. Na základě ustanovení zákona o finanční kontrole zřídila Správa Pražského hradu nové Oddělení interního auditu, které spadalo přímo pod sekretariát ředitele SPH.²⁷⁸

²⁷⁴ Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 6, 49

²⁷⁵ Výroční zpráva za rok 2002, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 2

²⁷⁶ Tamtéž, s. 4-5

²⁷⁷ Tamtéž, s. 9

²⁷⁸ Zákon č. 320/2001 Sb., o finančním auditu

V roce 2003 se udály změny v rámci organizační struktury, jelikož byl ředitel SPH nově zastupován funkcí zástupce ředitele. Divize zahrad, Divize Lány, Rozvojová divize a Programová divize zůstaly stejné jako v předchozím roce. Dále vznikla nová Divize správní a informačních systémů, která sloučila původní Správní divizi a Odbor informačních systémů. Z odborů zůstal samostatně pouze Ekonomický a byl utvořen nový Odbor obchodní a právní. Činnost Správy Pražského hradu se i v tomto roce držela svých úkolů vyplývajících ze zřizovací listiny. Příspěvek na činnost, poskytnutý ze státního rozpočtu činil 84 750 000 Kč. Dominantní tržby ze vstupného SPH vykazala ve výši 187 065 200 Kč.²⁷⁹

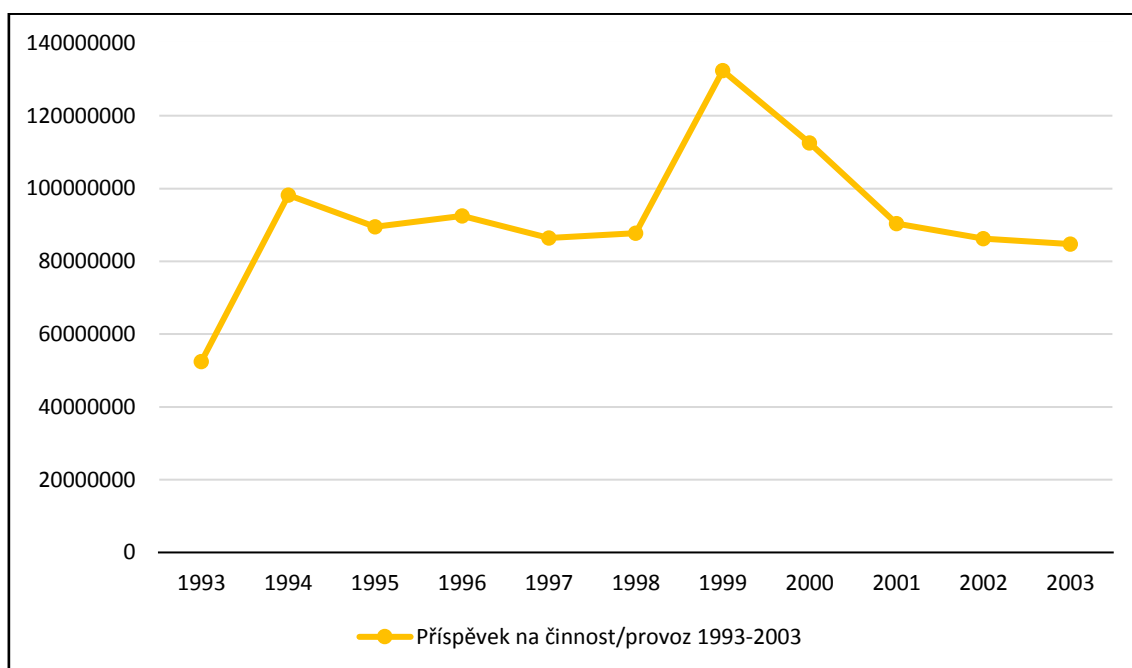
*

Jak je patrné z výše uvedených informací, Správa Pražského hradu přizpůsobovala po celé sledované období organizační strukturu své činnosti. Nijak razantněji se neměnila a v podstatném jádru zůstala pořád stejná, ale bylo nutné, aby byla nastavena tak, jak bylo zapotřebí při praktické organizaci samotné činnosti SPH. V rámci provozních činností je především nutné vyzdvihnout postupnou snahu o rozšiřování a zdokonalování technického zázemí Správy i Kanceláře prezidenta republiky. Pražský hrad se postupně snažil o „připojení se“ k technickému pokroku, který se v průběhu sledovaného období rozvíjel.

Hlavním úkolem Správy Pražského hradu bezesporu bylo zajištění servisu prezidentu České republiky a Kanceláři prezidenta republiky. Dalšími neméně důležitými úkoly SPH byla správa a provoz areálu Pražského hradu a zámku Lány. Pražský hrad nebyl pouze sídlem prezidenta, ale také veřejným prostranstvím a národní kulturní památkou těšící se velkému množství návštěvníků. Bylo nutné, aby Správa Pražského hradu pečovala o interiéry i exteriéry Hradu nejen kvůli turistickému ruchu, ale také kvůli zachování národní kulturní památky. SPH měla za úkol realizaci koncepce o návštěvnickém provozu v co nejlepší možné kvalitě, aby byl návštěvník s prohlídkou Hradu spokojen. Areál Pražského hradu sloužil zároveň jako místo pro pořádání mnoha kulturních akcí, které dotvářely celkové kulturní vyžití v areálu Pražského hradu.

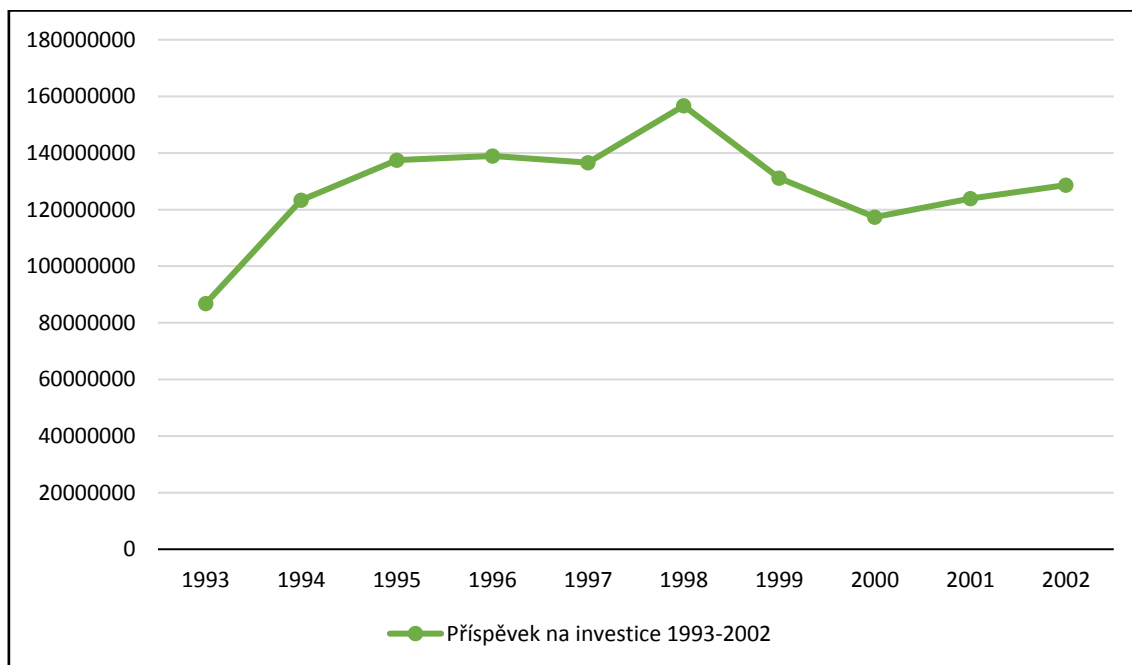
²⁷⁹ Výroční zpráva za rok 2003, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 4, 20-24, 29

Graf 4 - Výše příspěvku na činnost/provoz v letech 1993-2003

Zdroj: Výroční zprávy z let 1993-2003, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, oficiální webové stránky www.hrad.cz

Graf 5 - Výše příspěvku na investice v letech 1993-2002

Zdroj: Výroční zprávy z let 1993-2003, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, oficiální webové stránky www.hrad.cz

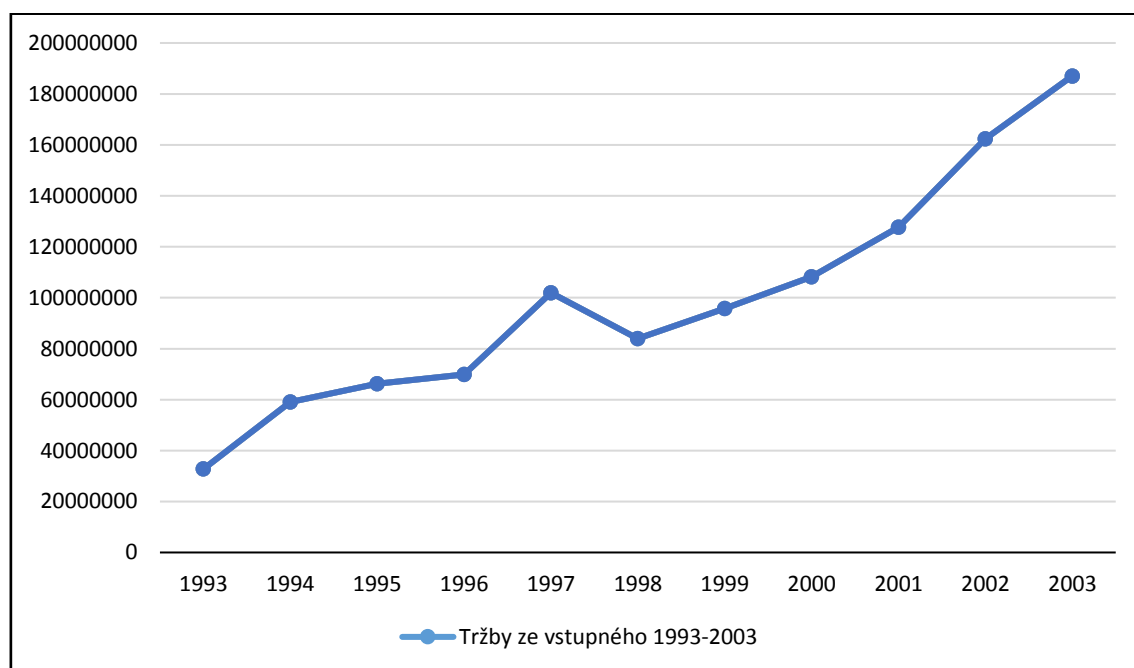
Před vlastní analýzou této oblasti ve sledovaném období je nutné uvést, že všechny uváděné numerické hodnoty jsou pouze nominálními údaji a v posuzovaných letech není zakomponována inflace, která byla ve sledovaném období vyšší a mnohdy překračovala 10 %. Provoz a činnost Správy Pražského hradu musely být financovány z několika zdrojů. Těmito prostředky byly příspěvky na činnost/provoz a investiční dotace (příspěvek na investice) a samozřejmě vlastní výnosy Správy Pražského hradu. Správa Pražského hradu byla samostatnou příspěvkovou organizací od 1. května 1993 a do té doby její činnost vykonával Odbor rozvoje Pražského hradu přímo podřízený Kanceláří prezidenta republiky. Tato skutečnost se odrazila ve výši příspěvků na činnost a na investice v roce 1993, jak lze názorně vidět v Grafech 4 a 5. Příspěvky byly nižší, jelikož v prvních čtyřech měsících pocházely finanční prostředky od Kanceláře prezidenta republiky, která rozdělovala prostředky ze svého rozpočtu mezi jednotlivé útvary.

Pro první čtyři měsíce roku 1993 byl uveden pouze celkový rozpočet Kanceláře prezidenta republiky a není z této informace patrné, jakou výši činily finanční prostředky pro Odbor rozvoje Pražského hradu. Z toho vyplývá, že v Grafu 4 a 5 je u roku 1993 uvedená částka pouze za období květen až prosinec. Prvním uceleným rokem činnosti Správy Pražského hradu jako samostatné příspěvkové organizace byl rok 1994, která si stanovovala rozpočet pro svou činnost a investice sama. Nelze z výroční zprávy zjistit výši příspěvků pro celý rok 1993 z již výše uvedených důvodů, a proto nelze vyčíslit, jak se změnila výše příspěvků pro rok 1994 oproti roku 1993.

Výše příspěvku na činnost/provoz se v letech 1994-1996 nepatrně navyšovala a snižovala a výše příspěvku na investice měla po toto období vzrůstající tendenci. V roce 1997 však došlo u obou typů příspěvků k podstatnému snížení. K tomuto snížení došlo ke konci prvního pololetí a mělo negativní dopad na všechny práce a projekty, které již byly v takové fázi procesu, že se nebylo možné vyhnout finančním ztrátám. Právě v tomto roce se uskutečnil velký výstavní projekt Rudolf II. a Praha, který se zdařil jen díky včasné reorganizaci vnitřních finančních prostředků. Velké stavební práce musely být z tohoto důvodu pozastaveny a stavby zakonzervovány a až výše investičního příspěvku z roku 1998 umožnila jejich obnovu (viz Graf 5). K zásadnímu zvýšení příspěvku na provoz došlo až v roce 1999, nicméně od tohoto roku docházelo k jeho stálému snižování. Ať už se příspěvky v průběhu sledovaného období snižovaly či zvyšovaly, je jasné, že podíl příspěvků státního rozpočtu na celkových výdajích Správy Pražského hradu měl trvale se snižující tendenci.

Graf 4 ukazuje výši příspěvků od vzniku Správy Pražského hradu až do konce sledovaného období. Graf 5 se zaměřuje na stejné období, avšak pouze do roku 2002 v důsledku chybějící informace ve výroční zprávě následujícího roku. Ve výroční zprávě z roku 2003 není uvedena přesná výše příspěvku na investice SPH, respektive není uveden vůbec. V této zprávě jsou uvedeny pouze přímo použité prostředky ze státního rozpočtu v objemu 113,5 milionů Kč na restaurování, rekonstrukce a opravy, to však neznamená, že investiční dotace ze státního rozpočtu nemohla být vyšší než použité množství prostředků na oblast památkové péče. Celkově výroční zpráva z roku 2003 nese méně informací než výroční zprávy předešlé. Ještě jedna chyba se vyskytla ve výročních zprávách Správy Pražského hradu, a to konkrétně ve zprávě z roku 2002. V této zprávě je uvedeno, že příspěvek na investice činil zhruba 28 milionů Kč, nicméně po přepočítání vynaložených prostředků z příspěvku na investice vychází, že by roční příspěvek měl činit o sto milionů korun více.²⁸⁰

Graf 6 - Vývoj tržeb ze vstupného v letech 1993-2003

Zdroj: Výroční zprávy z let 1993-2003, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, oficiální webové stránky www.hrad.cz

²⁸⁰ Domnívám se, že při realizaci výroční zprávy došlo k chybě v textu.

Velkou část výdajů pokrývala Správa Pražského hradu z příjmů ze své vlastní činnosti, a to především z tržeb ze vstupného. Tržby ze vstupného měly trvale stoupající tendenci (Graf 6), v roce 1994 mělo na zvýšení příjmů z prodeje vstupenek vliv zpřístupnění dalších prostor Hradu, čímž se docílilo zvýšení návštěvnosti a došlo i k rozšíření prostoru pro další akce. V roce 1994 se zavedla souhrnná vstupenka, jak již bylo uvedeno výše, což bylo dalším z faktorů, které ovlivnily zvýšení příjmů. Do konce roku 1996 nebyla učiněna žádná opatření, která by zvyšovala cenu vstupného, a tak je patrné, že výši příjmů z prodeje vstupného ovlivňovala především vyšší návštěvnost. V roce 1996 se uskutečnil první velký výstavní projekt „Josip Plečnik“ a z jehož návštěvnosti se mohly navýšit tržby, nicméně z výročních zpráv není patrné, zda tomu tak opravdu bylo či ne.

V roce 1997 došlo k zásadnímu navýšení příjmů ze vstupného, což ovlivnilo především zvýšení vstupného z 80 Kč na 100 Kč od 1. dubna 1997. V témže roce se uskutečnil další významný projekt Rudolf II. a Praha, který vedle mezinárodního renomé a uznání přinesl i vyšší tržby. K dalšímu opatření v rámci navýšení cen vstupného došlo o dva roky později, a to v roce 1999, kdy se vstupné navýšilo o 20 %, které mělo za následek také zvýšení tržeb. K poslednímu opatření u cen vstupného ve sledovaném období došlo v roce 2002, kdy se zavedl sezónní placený provoz ve Zlaté uličce a zároveň se rozšířila nabídka návštěvnických okruhů. Jak již bylo zmíněno, výroční zpráva z roku 2003 je po informační stránce velice stručná a nelze říci, co ovlivnilo nárůst tržeb o zhruba 25 milionů Kč oproti roku 2002.

Zvyšující se tržby ze vstupného jsou důkazem toho, že se Správa Pražského hradu po celé sledované období snažila rozšiřovat, zlepšovat a zvyšovat kvalitu nabízených služeb návštěvnického provozu a kulturních akcí. Otevírání hradních prostor a objektů veřejnosti a pořádání širokého spektra kulturních a společenských akcí mělo pozitivní dopad na zvyšování tržeb z návštěvnického provozu na Pražském hradě. Smyslem vzniku Správy Pražského hradu bylo, aby finanční prostředky, které sama vydělala, dala zpátky do své činnosti a Pražskému hradu.²⁸¹

²⁸¹ Rozhovor se Zdeňkem Lukešem, historik architektury - kulturní sekce KPR později odbor památkové péče KPR, Praha, 24. 2. 2017

5.4.2 Památková péče a využití vybraných objektů a prostor Pražského hradu²⁸²

Využití objektů a prostor se vydávalo čtyřmi směry, prvním bylo plnění hlavního cíle činnosti SPH, ve kterém se jednalo především o využívání objektů a prostor na Hradě pro pestrou škálu společenských, kulturních a vzdělávacích akcí. Druhým bylo zvyšování úrovně návštěvnického provozu a služeb a atraktivnost prohlídkových tras. Dalším směrem bylo zlepšování servisu pro turisty a rozmístění nabízených služeb jako například občerstvovací zařízení, hygienická zařízení a podobně. Posledním čtvrtým směrem bylo efektivní využívání všech prostor Hradu.²⁸³

Během roku 1994 proběhla řada úprav a rekonstrukcí v zahradách Pražského hradu, dále probíhala rekonstrukce dlažby II., III. i IV. nádvoří, Ústavu šlechtičen, Rožmberského paláce, Purkrabství a mnoho dalších částečných rekonstrukcí a oprav. V témže roce se uskutečnila roční etapa opravy pláště Katedrály sv. Víta, oprava fasád ve Zlaté uličce, v Černé věži a dalších pravidelných či nárazových oprav a údržby. Správa Pražského hradu dokončila úpravy depozitáře, který sloužil k uložení sbírek textilu, a postupně vytvářela lokační seznamy sbírkových předmětů.²⁸⁴

Některé hradní objekty byly dlouhodobě pronajaty, jiné byly rekonstruovány a u části se teprve připravovalo výběrové řízení na nájemce. Salmovský palác byl již dříve navrhován jako hotelový objekt a během roku 1994 proběhlo výběrové řízení na nájemce objektu a provozovatele hotelu, se kterým se uzavřela smlouva a rekonstrukce by měla být dokončena podle plánu v polovině roku 1997. Richterova vila a Svatováclavská vinice měla být upravena jako kavárenské zařízení, nicméně tento plán zhatil soudně vznesený restituční nárok v prosinci 1992. Soudní spor nebyl ani v roce 1994 stále uzavřen.²⁸⁵

Rok 1995 měl v rámci využití objektů a prostor stejné cíle jako v roce předešlém, a to, využít objekty a prostory na Hradě především pro kulturní, společenské a vzdělávací akce. Správa Pražského hradu usilovala o zvyšování atraktivnosti úrovně návštěvnického provozu a další. SPH vybírala nájemce nebytových prostor určených

²⁸² Vzhledem k obrovskému množství objektů a prostor Pražského hradu jsou v této podkapitole uvedeny pouze vybrané objekty a prostory, které podstupovaly zásadní či objemově náročné stavební opravy, rekonstrukce i restaurátorské práce pro ten, který rok. Objekty Richterova vila a Salmovský palác byly ve sledovaném období zvučnými tématy, jelikož na ně byly během 90. let vzneseny restituční nároky, které zastavily projektové práce pro jejich rekonstrukci.

²⁸³ Výroční zpráva za rok 1994, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 13

²⁸⁴ Tamtéž, s. 27-32

²⁸⁵ Tamtéž, s. 15

ke službám turistů Hradu, prostřednictvím výběrových řízení a podle předem stanovených podmínek. Snažila se tak docílit, co nejlepší objektivitu při výběru nájemce a zároveň chtěla docílit výběru nájemce v co nejvyšší kvalitě.²⁸⁶ Správa Pražského hradu chtěla zajistit prostřednictvím veřejných výběrových řízení především aktivní strukturování služeb v rámci celého hradního území a chtěla hledat přidané hodnoty pro jednotlivá místa vybraná k pronájmu.²⁸⁷ Výběrová řízení pro vybraná místa určená k pronájmu probíhala na základě vypracované analýzy a pro zadávací dokumentaci veřejného řízení byl pak vymezován specifický úsek a profil poptávaných nájemců.

Během roku 1995 probíhala celá řada dalších rekonstrukcí a oprav objektů Pražského hradu. Byla zahájena rekonstrukce Ústavu šlechticů a Rožmberského paláce a byla rozdělena do 16 etap a byla naplánována až do roku 2000. Jednotlivé domečky ve Zlaté uličce byly pronajaty drobným prodejcům. V části Purkrabství je soukromé Muzeum hraček a v západním křídle je umístěn Museumshop se suvenýry. Projekt Salmovského paláce a jeho rekonstrukce byla pozastavena podáním restituční žaloby, v průběhu roku 1995 soudní jednání prozatím neproběhla. Restituční spor o Richterovu vilu a přilehlou Svatováclavskou vinici probíhal od konce roku 1992 a v roce 1995 restituční žalobu zamítl soud, nicméně žalující strana se odvolala. Bylo nutné přistoupit k rekultivaci Svatováclavské vinice, pro kterou byl dokončen prováděcí projekt. K rekultivaci chtěla Správa Pražského hradu přistoupit bez ohledu na stav soudního sporu v roce 1997.²⁸⁸

Další rekonstrukcí, která se dokončila v roce 1995, byl Lví dvůr a prostřednictvím výběrového řízení SPH vybrala nájemce. Předpokládaný termín zahájení provozu bylo jaro 1996. Došlo také k dokončení rekonstrukce Horního Jeleního příkopu a zpřístupnění veřejnosti bylo plánováno v průběhu roku 1996. Obrazárna prošla celkovou rekonstrukcí, stejně jako Oranžerie. Vedle vyjmenovaných rekonstrukcí samozřejmě probíhalo mnoho dalších stavebních úprav. V interiérech docházelo k restaurování a úpravám nábytku a různých sbírkových uměleckých předmětů, například v roce 1995 se zahájilo restaurování historických plánů Josipa Plečnika a zajišťovala se jejich způsobilost ke skenování a k následnému vystavení.²⁸⁹ Prohlubovala se evidenční činnost – doplňovaly se počítačové databáze, vytvořila se nová evidence a nové uspořádání fondů modelů a návrhů, lapidária

²⁸⁶ Výroční zpráva za rok 1995, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 14

²⁸⁷ Rozhovor s Ivo Koukolem, architekt, ředitel Správy Pražského hradu, Praha, 10. 4. 2017

²⁸⁸ Výroční zpráva za rok 1995, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 15-16

²⁸⁹ Tamtéž, s. 39-40

a architektonických prvků. Docházelo k dokončování rekonstrukce Masarykovy knihovny a dalším restaurátorským počínům.

Cíle programu využití objektů a prostor se nezměnili ani v roce 1996, a jako v předešlých letech probíhalo mnoho rekonstrukcí, oprav a stavební údržby objektů na Pražském hradě. Richterova vila a Svatováclavská vinice byly v roce 1996 stále předmětem restitučního sporu, žalující strana se v předešlém roce odvolala a městský soud vrátil případ k novému rozhodnutí. Proti novému rozhodnutí se žalující strana znovu odvolala k soudu vyššího stupně, a tak restituční spor nebyl ukončen ani v roce 1996.²⁹⁰ Podobný průběh měl také restituční spor o Salmovský palác, u kterého se žalující strana též odvolala k soudu vyšší instance, a tudíž spor zatím nebyl uzavřen.²⁹¹ Na jaře 1996 se otevřela restaurace a kavárna ve Lvím dvoře. Na podzim téhož roku SPH zpřístupnila veřejnosti Horní Jelení příkop, oproti tomu Dolní Jelení příkop začal být připravován na rekultivace komunikací v příkopě a na vybudování tunelu mezi Horním a Dolním Jelením příkopem. Mezi restaurátorské práce za rok 1996 patřila například obnova koberců z reprezentačních prostor Pražského hradu, restaurování mobiliáře a rovněž restaurování oken Katedrály sv. Víta.²⁹²

Nastavené cíle využití objektů a prostor zůstaly v roce 1997 oproti předchozím rokům nezměněny.²⁹³ V témže roce probíhala řada rekonstrukcí, které byly v závěrečné projektové fázi a také SPH připravovala předprojektové a projektové přípravy u stavebních prací, které měly probíhat v roce 1998. Před zahájením výstavy Rudolf II. a Praha byla například dokončena rekonstrukce Obrazárny a po ukončení tohoto významného výstavního projektu se Obrazárna připravovala na trvalou instalaci hradní sbírky. Díky redukci finančního plánu musela být pozastavena rekonstrukce Oranžerie a většina stavebních prací byla o rok odložena. Podobný osud potkal Ústav šlechtičen a Rožmberský palác, stavba byla zakonzervována a její dokončení bylo plánováno na rok 1998.²⁹⁴ Rekonstrukce Salmovského paláce byla stále zablokována neuzavřeným restitučním sporem.

²⁹⁰ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 24

²⁹¹ Tamtéž, s. 24-25

²⁹² Tamtéž, s. 51-52

²⁹³ Výroční zpráva za rok 1997, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 24

²⁹⁴ Tamtéž, s. 5

Restituční spor o Richterovu vilu a Svatováclavskou vinici byl rozhodnut ve prospěch státu, a tedy nic nebránilo do budoucna využívání objektu. V roce 1997 převzala SPH od Obvodního úřadu Prahy 1 park Chotkovy sady do vlastní péče a intenzivně jej udržovala. V interiérech a exteriérech Hradu a zámku v Lánech byla rozmístěna umělecká díla a historicky hodnotné předměty. V depozitářích zůstaly ty součásti sbírek, které čekaly na opravu či zrestaurování, případně vyžadovaly nezbytné klimatické či bezpečnostní zaopatření.²⁹⁵

V roce 1997 byly pozastaveny stavební práce na rekonstrukci Ústavu šlechtičen a Rožmberského paláce a Oranžerie v důsledku obdržení malého investičního příspěvku od Ministerstva financí České republiky. Obnovená stavba v roce 1998 byla objemem jednou z největších stavebních akcí Správy Pražského hradu.²⁹⁶ Ukončení první etapy rekonstrukce bylo plánováno na polovinu února 1999. Rekonstrukce Oranžerie, která byla pozastavena v roce 1997 stejně jako u Ústavu šlechtičen, začala znovu probíhat během roku 1998 a plánované ukončení bylo stanoveno na únor 1999. V roce 1998 byla ukončena projektová příprava na stavební akci Jízdárny Pražského hradu a bylo vydání stavební povolení k realizaci celé akce. Dalšími stavebními pracemi prošel například Jízdárenský dvůr, východní strana střechy u Letohrádku královny Anny, nebo došlo například k odvětrání hrobky českých králů v Katedrále sv. Víta.

Během roku 1998 samozřejmě probíhala restaurátorská činnost, evidence a uložení sbírkových předmětů. SPH pracovala na přípravě podkladů pro nový program evidence sbírek, bylo realizováno 57 zápůjček předmětů ze sbírek Pražského hradu a byla různě doplňována dokumentace uměleckých sbírek. Toto je pouze výčet některých činností z jejich široké škály. V rámci restaurátorských prací došlo k restaurování předmětů, které byly určeny k výzdobě rekonstruované budovy Ústavu šlechtičen a organizačně nejnáročnější byla příprava a průběžné zajišťování restaurování mozaiky Zlaté brány.²⁹⁷

²⁹⁵ Výroční zpráva za rok 1997, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 45

²⁹⁶ Výroční zpráva za rok 1998, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 12

²⁹⁷ Tamtéž, s. 28-30

Využití objektů a prostor Pražského hradu bylo pro rok 1999 následující. Starý královský palác byl hlavním návštěvnickým objektem, jako tomu bylo doposud a v jeho vstupních prostorách se nachází prodejna se suvenýry.²⁹⁸ V budoucnosti by měla být v gotickém a románském podlaží paláce umístěna stálá expozice o historii Hradu. Tereziánské křídlo Starého královského paláce bylo každoročně využíváno k pravidelným výstavám. Nový palác byl především sídlem prezidenta republiky a jeho Kanceláře, nicméně zahrnoval také návštěvnický objekt Obrazárnu Pražského hradu a Císařskou konírnu a Kapli sv. Kříže jako výstavní a koncertní objekty. V sousedství Obrazárny se nacházela kavárna, do které se vstupovalo přes expozici Obrazárny, což se ukázalo jako velmi obtížné na provoz, a proto byla v roce 1999 zahájena příprava reorganizace provozu a zřízení přímého vstupu do kavárny z II. nádvoří.²⁹⁹

Část bloku Ústavu šlechticů a Rožmberského paláce byla nadále v rekonstrukci, ale blok, který byl již zrekonstruován, se předal zpět uživatelům. V následujícím roce by měla být dokončena rekonstrukce prostor Hradní policie, Archeologického ústavu a trezorového depozitáře hradních sbírek. Pro Richterovu vilu a přilehlou Svatováclavskou vinici se začal hledat vhodný investor, který by byl následným provozovatelem objektu. Po rekonstrukci by tento objekt s přilehlou vinicí měl sloužit veřejnosti k občerstvení a odpočinku a horní podlaží vily k ubytování. V témže roce probíhalo obnovené výběrové řízení na investora rekonstrukce a provozovatele Salmovského paláce. Po rekonstrukci by měl objekt sloužit jako exklusivní hotel pro ubytování státních a oficiálních návštěv a zároveň pro klientelu vyhledávající tento charakter ubytování.³⁰⁰ Na počátku sezóny 1999 byl zpřístupněn Dolní Jelení příkop veřejnosti a stále pokračovala projektová příprava k vybudování průchodu mezi horní a dolní částí příkopu.³⁰¹

K nejvýznamnějším připravovaným akcím v roce 2000 patřila rekonstrukce a využití Salmovského paláce, Richterovy vily a Vikárky.³⁰² Stavba k vybudování průchodu valem Prašného mostu měla být plánovaně zahájena v roce 2001. V roce 2000 proběhla projektová příprava na celkovou rekonstrukci Jízdárny Pražského hradu, avšak

²⁹⁸ Výroční zpráva za rok 1999, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 21

²⁹⁹ Tamtéž, s. 22

³⁰⁰ Rozhovor s Ivo Koukolem, architekt, ředitel Správy Pražského hradu, Praha, 10. 4. 2017

³⁰¹ Výroční zpráva za rok 1999, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 25

³⁰² Výroční zpráva za rok 2000, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 6

její realizace byla z finančních důvodů odložena. Jiřský klášter stále sloužil jako expozice Sbírký starého umění Národní galerie. V případě Vikárky skončil nájemní vztah s předchozím nájemcem restaurace a ve výběrovém řízení byl vybrán nový provozovatel. Byla zároveň připravena kompletní obnova tohoto objektu a její realizace by měla být zahájena po získání souhlasu Ministerstva financí České republiky.³⁰³

V případě restaurátorských prací došlo například k restaurování pole mozaiky „Poslední soud“ na Zlaté bráně chrámu sv. Víta, k restaurování varhan v Katedrále sv. Víta, ke zlacení mříže velké věže Katedrály sv. Víta a k dalším významným počínům v této oblasti.³⁰⁴

V roce 2001 se podařilo uzavřít nájemní smlouvy k Salmovskému paláci a Richterově vile. V případě Salmovského paláce měl objekt sloužit jako luxusní pětihvězdičkový hotel, vhodný pro výjimečné ubytování oficiální státních a diplomatických návštěv. Druhá smluvní strana měla do nemovitosti investovat zhruba 400 milionů korun českých. Richterova vila měla být využívána jako luxusní penzion se šesti pokoji, kavárnou a sezónním občerstvením na terasách. Přilehlá Svatováclavská vinice měla být rekultivována a později zpřístupněna jako promenádní prostor pro veřejnost, hosty penzionu a souvisejících občerstvovacích zařízení.³⁰⁵ Pro uzavřenou restauraci Vikárku byl vybrán nejvhodnější nájemce a po uzavření nájemní smlouvy mělo dojít k zahájení nákladné rekonstrukce.

Úprava plochy Jiřského náměstí a Vikářské ulice zásadně omezovala vnitřní provoz i návštěvnícký provoz Pražského hradu. Rozsáhlá stavební činnost probíhala po celý rok v jižní části Královské zahrady, kde vedle dokončovacích prací rekonstrukce suterénu Belvedéru probíhalo i pokládání dlažby v exteriérech a podobně. SPH věnovala zvláštní pozornost výstavbě tunelového průchodu, který by propojil obě části Jeleního příkopu. V roce 2001 se podařilo dokončit vlastní ražbu tunelu a provést hrubou stavbu. Realizovala se řada menších stavebních úprav neméně důležitých (například osvětlení barokní Kohlovy kašny na druhém nádvoří).

³⁰³ Výroční zpráva za rok 2000, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 17

³⁰⁴ Tamtéž, s. 28-29

³⁰⁵ Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 12-13

Vedle různých nárazových stavebních rekonstrukcí a úprav docházelo k pravidelné údržbě objektů a prostor Pražského hradu, a to jak exteriéru, tak interiéru.³⁰⁶

Stavební program se v roce 2002 soustředoval především na dokončení staveb zahájených v předešlých letech a dále na zajištění rekonstrukce zázemí reprezentačních prostor v západním a středním křídle Nového paláce. Rekonstrukce těchto částí byla nejostřeji sledovanou stavbou roku 2002.³⁰⁷ Touto rekonstrukcí došlo k modernizaci zázemí reprezentačních prostor v západním a středním křídle Nového paláce. Tyto reprezentační prostory byly nejvíce využívány pro společenské, reprezentační a protokolární akce. Jedním z požadavků modernizace těchto prostor bylo i zvýšení kapacity šatnového provozu a jeho reorganizace ve spojení s navrženou realizací nového vstupu do středního křídla a navazujícího schodiště do prvního patra. Dalším požadavkem byla modernizace a rozšíření sociálního zázemí pro reprezentační prostory.³⁰⁸

V roce 2002 došlo k dokončení rozsáhlé rekonstrukce Jiřského náměstí a Vikářské ulice. Cílem této rekonstrukce bylo odstranění provizorních asfaltových a betonových povrchů a definitivní upravení plochy náměstí a ulice, aby co nejvhodněji navazovaly na prostor třetího nádvoří. V témže roce byla dokončována řada dílčích úprav jižní části Královské zahrady podél hrany Jeleního příkopu. Další dokončenou stavební prací byla kamenická oprava zdí Letní oranžerie. Koncem uplynulého roku byla rovněž dokončena náročná rekonstrukce střechy Letohrádku královny Anny. Stavební práce na průchodu valem Prašného mostu pro spojení obou částí Jeleního příkopu pokračovala prací na vstupních portálech, provedla se vnitřní obezdívka z ostře pálených červených cihel a došlo k dokončení terénních a sadových úprav.

V průběhu roku 2002 bylo dokončeno celkem pět dílčích etap rekonstrukce Ústavu šlechtičen. Došlo k úpravám prostorů v suterénu a dvou nadzemních podlažích pro administrativní potřeby KPR, SPH a Útvaru ochrany prezidenta. Bylo vybudováno nové pracoviště restaurátorských ateliérů a moderní depozitáře obrazů a textilních sbírek. Do nových prostor se přemístilo detašované pracoviště Archeologického ústavu Akademie věd České republiky.³⁰⁹

³⁰⁶ Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 15-16

³⁰⁷ Výroční zpráva za rok 2002, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 14-16

³⁰⁸ Tamtéž, s. 16

³⁰⁹ Tamtéž, s. 16

Největší akcí roku 2003 v rámci památkové péče byla druhá fáze rekonstrukce a restaurování kaple Neposkvrněného početí Panny Marie v Ústavu šlechticů a koncem téhož roku byl projekt úspěšně dokončen. V létě 2003 proběhl uměleckohistorický, gemmologický a spektografický průzkum Českých korunovačních klenotů za účasti zahraničních odborníků. Z největších stavebních prací proběhly například opravy interiéru Starého královského paláce, oprava jižní věže Baziliky sv. Jiří, rekonstrukce střech Míčovny a také rekonstrukce střechy Richterovy vily.³¹⁰

*

Projekt obnovení a oživení Pražského hradu začal na počátku 90. let a v průběhu sledovaného období se ukázalo, že se postupně dařilo rekonstruovat, opravovat a restaurovat prostory a objekty Pražského hradu podle výše zmíněné hradní vize. Občas bylo těžké pokračovat ve stavebních projektech, které byly pozastaveny v důsledku vznesení restitučních nároků. U některých se restituční spory mohly táhnout i několik let. Některé z projektů byly negativně ovlivněny nedostatkem finančních prostředků. Péče o objekty a prostory areálu Pražského hradu byla a stále je náročnou činností, proto je velikost objemu stavebních úprav úspěšně dokončených ve sledovaném období imponující.

5.4.3 Návštěvnícký provoz a služby, kulturní a společenské akce, ediční program

Návštěvnícký program se skládal ze tří hlavních částí: *„Fáze A: Spočívá v přípravě návštěvníka, vzbuzení jeho zájmu, v organizaci jeho návštěvy a příchodu a v předběžných a vstupních informacích.; Fáze B: Hlavní prohlídková část – oblast Starého a Nového paláce, katedrály, baziliky a kláštera sv. Jiří. Tato fáze je založena na památkových okruzích v hlavních objektech s placeným vstupem a na průvodcovské a kustodní službě.; Fáze C: Vedlejší prohlídková část – oblast Severní parkánové cesty, Zlaté uličky, Jižních zahrad, Purkrabství, oblast Královské zahrady. Těžiště této fáze je v návštěvě drobných objektů Hradu, v návštěvníckých službách / občerstvení, drobných prodej a služby / a odpočinku.“*³¹¹

Fáze A představovala vzbuzení zájmu turistů o Pražský hrad a jeho prohlídkové objekty, probíhala prostřednictvím pravidelného vydávání přehledu kulturních programů SPH, který vycházel v informačních periodikách. Různá periodika přinesla

³¹⁰ Výroční zpráva za rok 2003, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 9-11

³¹¹ Výroční zpráva za rok 1994, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 47

zprávy a recenze o Pražském hradě, ale také rozsáhlejší vstupy psané i obrazové o novinkách na Hradě. Důležitou formou pro fázi A byla i ediční činnost SPH a různé materiály nabízené zdarma (například orientační plánek). V rámci knižní řady vyšla publikace k výročí zahájení stavby katedrály s názvem „Katedrála sv. Víta“ a bylo ji možno zakoupit v českém nebo německém provedení. Informační publikace o Pražském hradě, která vyšla v roce 1993 ve třech jazykových verzích, vyšla v roce 1994 ve čtvrté, a to ve francouzské verzi. V roce 1994 probíhala příprava informačních brožur k objektům, ale nakonec brožury v témže roce vydány nebyly. Jednalo se o brožury - Katedrála sv. Víta, Okna katedrály sv. Víta, Starý královský palác, Jižní zahrady, Reprezentační prostory Pražského hradu. Katalogy k výstavám vyšly čtyři, a to Alfons Mucha, Anatolské koberce, Tereziánské mince a Josef Koudelka.³¹²

Pro fázi A byla důležitým faktorem informační střediska a v roce 1994 bylo dokončeno vybavení Informačního střediska v Kapli sv. Kříže na druhém hradním nádvoří. Informační středisko nabízelo prodej vstupenek, informačních brožur a plánek, vstupenek na další kulturní akce, dále nabízelo průvodcovskou službu a různé informace o Hradě a o akcích pořádaných v areálu Hradu, o dopravě v Praze a další.

Fázi B byla vlastní hlavní prohlídková část, přičemž na Hradě bylo možno navštívit šest objektů s placeným vstupem – hrobku Katedrály sv. Víta, východní část Katedrály sv. Víta, věž Katedrály sv. Víta, Baziliku sv. Jiří, Prašnou věž a Starý královský palác. Západní část Katedrály sv. Víta nebyla zpoplatněna a mohl ji navštívit i turista bez předem zaplacené vstupenky. Celý vnitřní areál Hradu byl volně přístupný mezi pátou ranní a dvanáctou večerní v létě a v zimě se hradní areál uzavíral již o hodinu dříve. Jednotlivé objekty byly otevřeny sedm dní v týdnu v časovém rozmezí od 9:00 do 17:00 hodin v letní sezóně a v zimní sezóně od 9:00 do 16:00 hodin. Po celou dobu zimního období byla však uzavřena věž Katedrály sv. Víta.³¹³

Rok 1994 byl již druhý rok, kdy se prodávala pouze souhrnná vstupenka pro všechny placené objekty, protože byly hlavní objekty Hradu považovány za celek. Souhrnná vstupenka se v roce 1994 prodávala za 80 Kč na dospělého s dobou platnosti na 3 dny. Poloviční vstupné (40 Kč) bylo poskytováno žákům, dětem nad šest let, studentům po předložení dokladu, skupinám studentů včetně jejich průvodců a vojákům základní služby. Dětem do šesti let, skupinám žáků základních škol včetně jejich průvodců, občanům nad 60 let a invalidům byl umožněn vstup zdarma. Od téhož roku

³¹² Výroční zpráva za rok 1994, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 47

³¹³ Tamtéž, s. 48

začala být nabízena rodinná vstupenka v ceně 120 Kč, přičemž rodinu mohli tvořit maximálně dva dospělí a neomezený počet dětí.

Prodejními místy vstupenek byly vstupy do hlavních objektů a Informační středisko, pokladny byly elektronické a umožnily tak rychlý výdej vstupenek pro konkrétní potřeby turistů, skupin turistů a také pro cestovní agentury, které využívaly úvěrového prodeje. Správa Pražského hradu chtěla nově zařadit do souhrnné vstupenky Jiřský klášter, kde měla expozici starého umění Národní galerie. Vyjednávání s Národní galerií se nezdařilo. Hrad patřil do sítě významných pražských objektů a všechny byly přístupné na jednotnou týdenní vstupenku „Matylda“, která zahrnovala také použití městské hromadné dopravy a další služby. Stejně jak tomu bylo v roce 1993, tak i v roce 1994 byl na Světový den památek vstup do objektů Pražského hradu zdarma. Dny otevřených dveří reprezentačních prostor Nového paláce byly uspořádány v květnu a v říjnu 1994. Průvodcovská i kustodní služba fungovala stejně jako v roce 1993.³¹⁴

Fáze C zahrnovala prohlídku zahrad, návštěvu občerstvovacích zařízení a dalších služeb. Zahrady Pražského hradu byly veřejnosti otevřeny bez poplatku od 1. dubna do 31. října v časovém rozmezí mezi 10:00 a 17:00 až 19:00 hodinou podle jednotlivých měsíců. Mezi zahrady Pražského hradu se počítaly Rajská zahrada, zahrada Na valech, Hartigovská a Královská zahrada a také zahrada na terase Jízdárny. Zahrada Na baště situovaná na IV. nádvoří byla otevřena celoročně. V roce 1994 došlo k přebudování šesti veřejných toalet na zařízení s kvalitním vybavením, volným vstupem a celodenním úklidem a toalety na třetím nádvoří byly doplněny o místnost pro vozíčkáře. Do fáze C spadaly i další doprovodné kulturní a společenské akce pořádané na Hradě. Během roku 1994 se uskutečnilo 14 výstav, z nichž některé začaly už v roce 1993. Pro výstavy byly využívány následující objekty Hradu – Císařská konírna, Purkrabství, Tereziánské křídlo Starého královského paláce, Míčovna, Salmovský palác, Slévárenský dvůr, Belvédér a další. Propagačními materiály výstav byly plakáty, pozvánky, letáky a katalogy. V roce 1994 pokračovala dlouhodobá příprava velkých projektů „Josip Plečnik. Architektura pro novou demokracii“ a „Rudolf II. a Praha“.³¹⁵

Koncertní program byl bohatý, na Hradě bylo uspořádáno 192 koncertů a konaly se ve Španělském sálu, Míčovně, Katedrále sv. Víta, Bazilice sv. Jiří, kostelu Všech

³¹⁴ Výroční zpráva za rok 1994, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 48

³¹⁵ Tamtéž, s. 49-50

svatých, Hartigovské zahradě a platu pod Býčím schodištěm. Národní muzeum pořádalo koncerty také v Lobkovickém paláci. SPH organizovala krátkodobé pronájmy reprezentačních prostor, které byly spojené s organizací konferencí, společenských akcí a spoluprací při pořádání velkých koncertů. V roce 1994 se SPH stala členem Pražské asociace kongresové turistiky (dále jen PAKT) a prostřednictvím této asociace také začala spolupracovat s Českou centrálou cestovního ruchu a s Komisí pro cestovní ruch ministerstva hospodářství.³¹⁶

Analýza návštěvnosti z roku 1994 ukázala několik informací o návštěvnících Hradu. Nejvíce turistů pocházelo z České republiky, velké zastoupení v turistickém ruchu na Hradě mělo Německo a na třetí a čtvrté pozici se nacházela Velká Británie a Spojené státy americké. Nejčastější délkou pobytu na Hradě byly dvě hodiny a nejméně frekventovanými dny byla sobota, neděle a úterý.³¹⁷

Všechny prohlídkové objekty byly přístupny po celý rok 1995 po sedm dní v týdnu, kromě krátkodobé uzavírky Starého královského paláce a Katedrály sv. Víta kvůli přípravám protokolárních nebo kulturních akcí. Rok 1995 byl všeobecně znám mírným poklesem turistického ruchu nejen pro Prahu a tím Pražský hrad, ale celkově pro Českou republiku, a to pro výjezdový i příjezdový cestovní ruch. Zájem byl i přesto velký a k velkému zájmu přispěla hlavně značná propagace a organizace návštěvnického provozu a servisních služeb. Informační středisko neprodávalo pouze vstupenky do historických objektů a neposkytovalo informace, ale také prodávalo vstupenky na úvěr vybraným cestovním kancelářím, prodávalo tiskoviny a další vstupenky na různé kulturní akce konané v areálu Hradu.³¹⁸ Průvodcovská služba fungovala jako v předešlých letech, nicméně SPH rozšířila nabídku výkladu ještě o audioprůvodce.³¹⁹

Plánem SPH do dalších let byl zájem Správy o prodloužení průměrné doby návštěvy turisty na Hradě, která doposud činila asi 2 hodiny. Plán na rok 1996 a dál zahrnoval zejména zájem o dokončení interiérů včetně instalací stálých expozic u všech prohlídkových objektů. Vzhledem k tomu, že hlavním důvodem návštěvy Pražského hradu byly především historické objekty přístupné veřejnosti, tak bylo

³¹⁶ Výroční zpráva za rok 1994, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 47, 51-54

³¹⁷ Tamtéž, s. 77-82

³¹⁸ Výroční zpráva za rok 1995, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 46

³¹⁹ Rozhovor s Františkem Kadlecem, vedoucí oddělení informačních a průvodcovských služeb, posléze ředitel odboru turistického ruchu, Praha, 14. 6. 2017

zapotřebí se soustředit na jejich kvalitu. Bohatá nabídka výstav a jiných kulturních akcí měla také velký podíl na návštěvnosti Pražského hradu, protože takový návštěvník často spojil návštěvu kulturní akce či výstavy s prohlídkou návštěvnických objektů.³²⁰

V roce 1995 se uskutečnilo 25 výstav, z toho se v jednom případě jednalo o přesah z roku 1994 a ve dvou případech se jednalo o přesah do roku následujícího. Výstavy se odehrály v osmi hradních objektech, a to v Císařské konírně, Tereziánském traktu, Míčovně, Jízdárně Pražského hradu, Starém královském paláci, Nejvyšším Purkrabství a Kapli sv. Kříže. Dlouhodobě připravovaný výstavní projekt „Josip Plečnik“ byl naplánován na rok 1996 a jednalo se o první velký výstavní projekt SPH.³²¹

Koncertních kulturních akcí se uskutečnilo 190 od jiných pořadatelů a 50 koncertů bylo pořádáno ve vlastních silách či ve spolupráci s partnery. Během letních měsíců (červenec a srpen) se v Hudebním pavilonu v Hartigovské zahradě událo 12 komorních koncertů a v období od května do září uspořádala SPH společně s Domem armády Praha cyklus promenádních koncertů dechových hudeb ozbrojených složek České republiky v Jižních zahradách Pražského hradu pod Býčím schodištěm. Plány hudebního oddělení Programové divize na rok 1996 především zahrnovaly doprovodný hudební program k rozsáhlé výstavě „Josip Plečnik“.³²²

Ediční program byl v roce 1995 zaměřen především na informační funkce, a to především prostřednictvím vlastních tiskovin a zpráv poskytovaných jiným sdělovacím prostředkům především České tiskové kanceláři. V letní sezóně se zdarma rozdávaly čtyřstránkové noviny „Pražský hrad – HN“, které SPH připravila pro redakci Hospodářských novin a které vyšly jako jejich páteční barevné přílohy. V létě využívala SPH spolupráce s Českým rozhlasem například pro přenosy koncertů ze zahrady Na Valech a další. SPH vydala novou brožuru k listopadovému Dni otevřených dveří s názvem „Reprezentační prostory Pražského hradu“.

V Knížnici Pražského hradu vyšly v témže roce dvě publikace, a to německá verze knihy „Katedrála sv. Víta“ a druhou publikací byl „Pražský hrad za T. G. Masaryka“, která byla v témže roce oceněna jako Nejkrásnější česká kniha roku 1995 ve stejnojmenné soutěži. Tuto soutěž organizoval Památník národního písemnictví ve spolupráci s Ministerstvem kultury České republiky. Od července 1995 začal

³²⁰ Výroční zpráva za rok 1995, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 46-47

³²¹ Tamtéž, s. 53

³²² Tamtéž, s. 64

pravidelně vycházet programový čtvrtletník Pražský hrad, který přinášel informace o kulturních programech pořádaných na Hradě a o návštěvnickém provozu. Programový čtvrtletník se prodával a případně byl zdarma distribuován při různých akcích, jelikož se jednalo o nejlevnější a nejefektivnější propagaci akcí a činnosti Správy Pražského hradu.³²³

Správa Pražského hradu následující rok (1996) pokračovala v plnění svých úkolů, které zahrnovaly průběžné úpravy koncepce návštěvnického provozu na Pražském hradě. Správa Pražského hradu poskytovala informační a průvodcovské služby a vytvářela plán pro všestranné kulturní využití Pražského hradu a jeho okolí. SPH pravidelně informovala o jednotlivých akcích a projektech na Hradě prostřednictvím tisku a dalších médií. Pracovníci spolupracovali s vybraným spektrem novinářů, kteří se zabývali kulturním zaměřením a oblastí cestovního ruchu.³²⁴

Informační středisko zajišťovalo návštěvnický provoz sedm dní v týdnu po celý rok.³²⁵ Jejich agenda prodeje zůstávala stejná jako v předchozích letech, ale pracovní podmínky informačního střediska se zhoršily v období od června do září 1996, protože byl stísněn jeho prostor v důsledku instalace části Plečnickovy výstavy v Kapli sv. Kříže. Průvodcovská služba zajišťovala prohlídky pro veřejnost, poskytla bezplatný výklad 189 skupinám a vedle organizace kulturních a společenských akcí ještě průběžně pracovaly na překladech úřední korespondence. Kustodní službě se stále více rozšiřovala náplň její práce, protože bylo nutné, aby zajistila vedle sedmidenního návštěvnického provozu ještě kulturní a společenské události na Hradě.

Cílem pro následující rok 1997 nadále zůstávalo prodloužení pobytu návštěvníka na Hradě, která doposud činila přes dvě hodiny. Zkvalitňování nabídky poskytovaných služeb bylo dlouhodobým cílem SPH. Bylo nutné vytvořit odpovídající zázemí pro pokladny a navazující prodejní činnost, ale také vybudovat informační střediska s dostatečným místem a vybavením pro poskytování celkových služeb včetně nabízení průvodcovské služby. Nejdůležitějším úkolem pro následující rok 1997 bylo vytvoření nového informačního systému v celém areálu Pražského hradu. Tento systém měl zahrnovat vybudování informačních středisek a označení všech objektů a turistických cest. K vybudování informačních středisek, pokladen a prodejních míst mělo dojít

³²³ Výroční zpráva za rok 1995, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 68

³²⁴ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 66

³²⁵ Tamtéž, s. 67

v „klíčových“ místech, kde docházelo ke vstupu do Hradu, a nebo naopak k odchodu z Hradu. Nový informační systém měl také zahrnovat propagační materiály jednotlivých akcí a projektů, které probíhaly na Pražském hradě.

Plánem do budoucna bylo také pořádání kulturně-vzdělávacích programů, konkrétně realizace přednášek a prohlídek se zaměřením na různé skupiny návštěvníků (mládež, důchodci...) či realizace dlouhodobé pravidelné spolupráce se zájemci o Pražský hrad.³²⁶ Prozatím nebylo v silách Programové divize, aby kvalitně realizovala tento plán. Nabízela se možnost vytvoření samostatného právního subjektu, který by provozoval průvodcovskou službu, případně by tato činnost byla „pronajata“ cizí firmě. Tento subjekt by byl buď v plném vlastnictví SPH, případně v partnerském vztahu s jinou firmou působící v oblasti průvodcovské služby s širším zdrojem pracovních sil.³²⁷

Dlouhodobě se Pražský hrad potýkal s nízkou úrovní cizích průvodců, kteří doprovázeli zahraniční návštěvníky při prohlídce Hradu. Problémem cizích průvodců byl neodborný výklad a často zcela zavádějící informace, které mohly u návštěvníků vyvolat rozpačité dojmy a v součtu pak celorepublikovou negativní zkušenost.³²⁸ Správa Pražského hradu vymyslela pro rok 1997 řešení tohoto problému a ve spolupráci s Pražskou informační službou připravily kurzy s následným udělováním oficiálních licencí pro průvodce na Pražském hradě. Průvodce, kterému byla vydána licence, zároveň získal nárok na slevy ze vstupného pro celou jeho skupinu. Znamenalo to zisk přímo pro dotyčného průvodce, ale také pro cestovní kancelář, u které pracoval.³²⁹

V roce 1996 došlo k zintenzivnění kulturní činnosti SPH a projevilo se to na zvýšeném počtu akcí a ve zkvalitňování jejich úrovně. Výstavy uspořádané na Hradě v roce 1996 se uskutečnily výhradně díky sponzorské pomoci. Jednalo se o podporu realizovanou na základě smluv se sponzorskými subjekty, dále některé výstavy byly sponzorovány subjekty, které si spolupořadatelé výstav opatřili sami, ale také se mohlo jednat o sponzorský dar formou přímé finanční spoluúčasti. Výstavy uvedené v roce 1996 byly uvedeny tiskovými konferencemi a ke všem byly vydány pozvánky, k některým katalogy, plakáty, letáky a různé poutače. Předěšlý rok 1995

³²⁶ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 69

³²⁷ Tamtéž, s. 69

³²⁸ Tamtéž, s. 70

³²⁹ Rozhovor s Františkem Kadlecem, vedoucí oddělení informačních a průvodcovských služeb, posléze ředitel odboru turistického ruchu, Praha, 14. 6. 2017

jasně ukázal, že výstavní program Pražského hradu se stal respektovanou položkou kulturního života Prahy a tuto skutečnost rok 1996 potvrdil. Výstavní program roku 1996 byl plně vyvážený a vyrovnaný v rámci všech již dříve uvedených směrů výstavní produkce SPH.³³⁰

V témže roce na Hradě proběhlo 22 výstav, z toho některé měly přesah z roku 1995 a několik jich zasahovalo do roku 1997 a výstavy se uskutečnily v 10 hradních prostorách. Za nejpovedenější výstavy se považovaly „Josip Plečnik – Architektura pro novou demokracii“, „Kabinety umění a kuriozit“, „Růže pro Josefa Sudka“, „Jistoty a hledání v české fotografii 90. let“ a „Ivan Theimer – výběr z díla“. Počet mediálních ohlasů na výstavní aktivity na Pražském hradě se zvyšoval a díky tomu se výstavní program dostal do obecného povědomí široké kulturní veřejnosti. V roce 1996 se uskutečnilo 195 koncertů a řada z nich byla mimořádně kvalitních.³³¹

Největším projektem pro rok 1996 byla dlouhodobě připravovaná výstava „Josip Plečnik – Architektura pro novou demokracii“.³³² Tento projekt zahrnoval více kulturních činností SPH, a to hudební, výstavní, ediční i vědecké aktivity. Samotná výstava a další kulturní doprovodné akce probíhaly čtyři měsíce a ohlas výstavy byl mimořádný. Projekt Plečnik byl všeobecně kladně hodnocen, jak u nás, tak i v zahraničních odborných periodikách. Výstava byla pořádána v celém areálu Hradu a návštěvníci dostali příležitost podívat se do prostor, které byly veřejnosti běžně nepřístupné. Pro tento projekt byl vymyšlen informační systém, který měl návštěvníka navigovat od místa k místu celým areálem. Informační systém se zakládal na charakteristických sloupcích, na nichž byly česky a anglicky uvedeny stručné informace.³³³

Stručný obsah výstavního projektu „Josip Plečnik“ uvedený ve Zprávě o činnosti Správy z roku 1996: *„Hlavním vstupem na výstavu byla Plečnikova síň a navazující Šatna, které byly věnovány především osobnosti T. G. Masaryka a J. Plečnika. Osobní dokumenty a předměty, které zde byly představeny v originálech, budily velký zájem návštěvníků. Rothmayerův sál přinesl především možnost částečného seznámení s fragmenty Masarykova bytu a velkou řadou zejména sedacího nábytku z Pražského hradu a z Lublaně. Klínová chodba dala možnost vystavit 16 modelů unikátních*

³³⁰ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 72

³³¹ Tamtéž, s. 89

³³² Rozhovor se Zdeňkem Lukešem, historik architektury - kulturní sekce KPR později odbor památkové péče KPR, Praha, Praha, 24. 2. 2017

³³³ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 84-85

Plečnickových hlavic, které dokumentují jeho obdiv a úctu k antice. Císařská konírna byla věnována návrhům všech nádvoří a zahrad s doplňujícími architektonickými prvky a vrcholila urbanistickými studii širšího okolí Hradu. Kaple sv. Kříže byla věnována kostelu Nejsvětějšího Srdce Páně na Vinohradech. Od soutěže, které se zúčastnili přední čeští architekti, a prvních Plečnickových námětů, zde bylo možno sledovat celý vývoj tohoto významného architektonického díla, kterému Plečnik věnoval mimořádné úsilí. Přes III. nádvoří sestoupil návštěvník Býčím schodištěm do jižních zahrad, kterými Plečnikovo dílo na Pražském hradě vrcholí. V Tereziánském křídle se představili nejlepší Plečnickovi žáci z Čech a Slovinska, kterým vévodil Otto Rothmayer, Plečnikův nástupce v dokončování všech myšlenek a záměrů. Románské podlaží Starého paláce nabídlo expozici slovinských kalichů, která byla návštěvníky hodnocena jako nejkrásnější a nejpůsobivější část celé výstavy. Z jižních zahrad byla dána možnost nahlédnout i do prostoru Vázového schodiště, do Lví síně se semperovskou tematikou a do výstavní síně pod Plečnickovým monumentálním schodištěm, kde byla připomenuta historie obelisku a monolitu, včetně doprovodného archivního filmu.³³⁴ Doprovodným programem byly různé koncerty, další doprovodné výstavy v dalších objektech v Praze.

K tomuto výstavnímu projektu byla ještě v roce 1996 připravena obsáhlá publikace „Josip Plečnik – architekt Pražského hradu“.³³⁵ Tato publikace mapovala dílo prvního hradního architekta v sídle prvního prezidenta samostatné Československé republiky. Publikace však nestihla vyjít v roce tohoto velkého výstavního projektu. K zahájení sezóny 1996 vyšel informační leták Pražský hrad se základními údaji o objektech a prostorách Pražského hradu a s mapkou. Na začátku každého čtvrtletí vycházel leták Kulturní programy, který informoval o probíhajících výstavách, koncertech a dalších kulturních akcích na Pražském hradě. Oba letáky se rozdávaly zdarma, informační leták dostal návštěvník při zakoupení vstupenky.³³⁶

Programový čtvrtletník Pražský hrad, který vyšel poprvé v létě 1995, plnil v průběhu roku 1996 svou základní funkci. Základním posláním čtvrtletníku bylo informovat o aktuálním dění na Hradě a doplňovat je o historické souvislosti, informace o vývoji Pražského hradu a další. Programový čtvrtletník se prodával v areálu Pražského hradu a zbývající výtisky se využívaly k propagaci Pražského hradu při různých akcích. V roce 1996 vyšlo speciální číslo časopisu Srdce Evropy o Pražském hradě a sloužilo

³³⁴ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 84-85

³³⁵ Tamtéž, s. 104

³³⁶ Tamtéž, s. 103

jako pozvání na Pražský hrad. Časopis vyšel ve čtyřech jazykových provedeních k zahájení sezóny roku 1996. V rámci malé řady Knižnice Pražského hradu se začala připravovat brožura „Rezidence Lány“, která byla dalším svazkem stejné edice jako brožura „Reprezentační prostory Pražského hradu“ z roku 1995. V závěru roku 1996 došlo k založení domovské stránky Pražského hradu na Internetu, která byla dalším zdrojem aktuálního dění na Pražském hradě.³³⁷

Informační středisko ke konci roku 1997 dostalo nové prostory ve Středním křídle. Tyto prostory lépe odpovídaly potřebám návštěvnického provozu a základním podmínkám, které by mělo informační středisko mít (větší prostor, dostatečné vybavení a podobně).³³⁸ Další vzdělávání průvodců prostřednictvím cyklu přednášek a školení se v roce 1997 nesl v duchu rudolfínské tematiky a s ní souvisejícího výstavního projektu. Vedle interních přednášejících přednášeli externí odborníci, kteří připravovali jednotlivé expozice připravovaného výstavního projektu Rudolf II. a Praha. V roce 1997 bylo zahájeno školení cizích průvodců, kteří nepracovali za SPH. Průvodci museli absolvovat 20 dvouhodinových přednášek a praktických instruktáží v pěti skupinách zájemců o získání oficiální licence. Cestovní kanceláře dávaly přednost takto vyškoleným průvodcům, a tím pádem se zlepšila kvalita poskytovaných služeb návštěvníkům Hradu.³³⁹

Nárůst příjmů ze vstupného ovlivňovalo zvýšení cen vstupného, od 1. dubna 1997 se zvýšilo vstupné z 80 Kč na 100 Kč. Od roku 1994 se prodávala pouze souhrnná vstupenka do historických objektů, jelikož se tyto objekty Pražského hradu považovaly za celek. Vstup do zahrady byl sezónní a zdarma. V roce 1997 zůstávala organizace vstupenek, různé slevy i úvěrový prodej cestovním kancelářím beze změn.³⁴⁰

Bylo nutné se do budoucna zamyslet nad cíli, k nimž měla organizace návštěvnického provozu na Pražském hradě směřovat. Na základě získaných zkušeností z předešlých let chtěla SPH doplnit či upravit dané cíle. Nejvíce neúnosná byla často návštěvnost centrální části Hradu v turistické sezóně v čase od 10 do 15 hodin. V ostatních hodinách otevírací doby a mimo ni, ale také v měsících mimo hlavní sezónu návštěvnost výrazně klesala. Jednoznačným zamýšleným cílem SPH by do budoucích let mělo být prodloužení návštěvy turistů na Hradě jako ostatně prozatím každý rok.

³³⁷ Výroční zpráva za rok 1996, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 107

³³⁸ Výroční zpráva za rok 1997, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 56

³³⁹ Tamtéž, s. 56

³⁴⁰ Tamtéž, s. 56

Během posledních let se turistův strávený čas na Hradě průměrně zvýšil na více než tři hodiny.

Bylo důležité hledat způsoby, jak zvýšit návštěvnost placeného prohlídkového okruhu, jelikož v době roku 1997 prošlo na tento okruh zhruba 25 – 35 % turistů. Jedním ze způsobů mělo být zkvalitnění ostatních poskytovaných služeb (občerstvovací zařízení, kulturní program, možnost odpočinku a tak dále). Úzce s tímto souviselo vybavení interiérů, kde měla být dokončena instalace stálých expozic v Obrazárně, Prašné věži a Starém královském paláci, dále s tím souviselo dobudování informačních středisek a další činnosti pro prohloubení a zkvalitnění služeb. Měl být postupně rozvíjen informační systém pro návštěvníky založený na omezeném množství nainstalovaných prvků s různými druhy informací a také na vydávaných tiskovinách, které sloužily k nastartování turistova zájmu a také k rozšíření informací o Pražském hradě. Docházelo k postupné obměně informačních tabulí v exteriérech, informačního systému v Katedrále sv. Víta a dalších.³⁴¹

Informace měl návštěvník dostat před návštěvou Hradu, při příchodu na Hrad a při samotné návštěvě Hradu. Co to znamenalo? K poskytování informací o Hradě před návštěvou měly sloužit programové čtvrtletníky, knižní publikace, informace na internetové stránce, plakáty a různé další formy informací a tiskovin. Při příchodu na Hrad měl návštěvník možnost dostat bezplatný leták s hlavními informacemi a programem a dále se mohl informovat na informačních střediscích. Při samotné návštěvě pak byly k dispozici informační tabule nebo transparenty k jednotlivým akcím, průvodcovská služba, audioprůvodce označení objektů a prostorů a jednotlivých vstupů do nich a další doprovodné materiály a opatření.³⁴²

V roce 1997 proběhlo v areálu Pražského hradu 20 výstav, kterým dominoval výstavní projekt Rudolf II. a Praha, a některé z nich zasahovaly do roku 1998. Osm výstav doprovázely katalogy, některé jiné zase doplňovaly převzaté cizojazyčné publikace. Výstavy se konaly v 11 prostorách Pražského hradu, a to například v Románském podlaží Starého královského paláce, Tereziánském křídle Starého královského paláce, Královské zahradě, Nejvyšším purkrabství, Starém královském paláci, Císařské konírně, nebo Jízdárně Pražského hradu. Josip Plečnik – Architektura pro novou demokracii byl prvním významným projektem na Pražském hradě svého druhu. Předvedení tohoto velkého projektu z roku 1996 pokračovalo v roce 1997

³⁴¹ Výroční zpráva za rok 1997, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 57-58

³⁴² Tamtéž, s. 57-58

v omezeném rozsahu mimo Českou republiku. Jednalo se o předvedení v těchto městech - Varšava, Budapešť, Lublaň a New York.³⁴³

Nejvýznamnějším výstavním projektem roku 1997 byl Rudolf II. a Praha – císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy. Tento významný projekt inicioval řadu dalších událostí mimo Hrad ve městě a na mnoha dalších místech republiky. Výstava byla pořádána Správou Pražského hradu spolu s Kanceláří prezidenta republiky, Ministerstvem kultury České republiky a Hlavním městem Prahou. Správa Pražského hradu měla na starosti celkové pojetí a přípravu, realizaci ústřední expozice „Císařský dvůr“, která se uskutečnila v Obrazárně, Císařské konírně, Míčovně a Královském letohrádku. Ministerstvo kultury zajistilo některé finanční prostředky, například na pojištění exponátů. Hlavní město Praha zajistilo finanční příspěvek na restaurování zapůjčovaných předmětů a další. Výstava trvala zhruba 3 měsíce a představila 2270 exponátů.³⁴⁴

V rámci vstupného na výstavu byla velká škála slev a úlev z plné vstupenky. Jednalo se především o slevy pro studenty, důchodce, invalidní občany a odborné pracovníky muzeí. Dalším typem byla rodinná vstupenka a bezplatný vstup byl nabídnut třikrát v průběhu výstavy důchodcům a kdykoli po dohodě termínu i třídám základních škol. Jednorázový bezplatný vstup byl nabídnut několika tisícům zaměstnanců pořádajících institucí a sponzorujících firem. V průběhu výstavy měli také volný vstup novináři, členové ICOM (International council of museums) a členové Asociace českých a moravskoslezských muzeí a galerií.³⁴⁵

Během konání výstavy se uskutečnila i celá řada doprovodných projektů, například koncerty, divadelní představení, rudolfinský průvod Prahou, byly nově zpřístupněny vybrané objekty spjaté s epochou Rudolfa II. a další opraveny. Uskutečnilo se mnoho přednášek, byly uvedeny dva filmové dokumenty, proběhlo několik konferencí k tématu rudolfinské doby a k výstavě se připojila další města (Nelahozeves, Pardubice a další), která připravila své vlastní projekty k tématu. Rudolf II. a Praha představoval připomenutí postavení českých zemí v Evropě a byl mimořádnou atrakcí pro české i zahraniční turisty. Projektu udělil záštitu prezident republiky a také Rada Evropy, v případě Rady Evropy to bylo její první udělení záštity českému projektu. Výstava vzbudila ohlas médií, ať už českých nebo zahraničních

³⁴³ Výroční zpráva za rok 1997, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 62

³⁴⁴ Tamtéž, s. 69

³⁴⁵ Tamtéž

(například prestižní periodika – The New York Times, Oxford Magazine a další). Schopnost organizace kulturního projektu evropského měřítka znamenala pro SPH získání určitého mezinárodního renomé mezi kulturními institucemi.³⁴⁶

Správa Pražského hradu chtěla postupně směřovat k realizaci menšího počtu kvalitních výstav, které především v letní sezóně by trvaly delší dobu, protože na Hradě v hlavní sezóně převažovali turisté nemající možnost opakované návštěvy. Do budoucna měly být připravovány další velké projekty typu Josip Plečnik a Rudolf II. a Praha. Výstavní prostory na Pražském hradě měly různých charakter a odlišné provozní a technické vlastnosti, které musela témata výstav a jejich instalace respektovat. Jízdárna Pražského hradu byla místem pro pořádání rozsáhlých a reprezentativních výstav. Míčovna sloužila především jako prostor pro společenské a kulturní akce a ač byla výborným výstavním prostorem, tak se v ní pořádala výstava jednou ročně v průběhu letní sezóny. Belvédér byl vhodný pro výstavy sochařské tvorby a Císařská konírna působila vhodně pro výtvarného a užitého umění. Tereziánský trakt zase sloužil k expozicím architektury a grafiky. Přístupovalo se ke každému výstavnímu prostoru jednotlivě podle jeho potřeb a podmínek.³⁴⁷

Příspěvková organizace SPH v roce 1997 opět uspořádala celou řadu koncertů a podařilo se jí pro účinkování na koncertech Pražského hradu získat špičkové zahraniční a domácí interprety. Významnými koncerty tohoto roku byl například koncert Izraelské filharmonie pod taktovkou Zubina Mehty, nebo třeba setkání Isaaca Sterna se studenty hudebních škol. Budoucí pojetí hudebního programu mělo vycházet z charakteru místa a prezentovat výjimečná díla a umělce a široké spektrum hudebních forem a stylů. Široká škála koncertů měla být od koncertů tzv. vážné hudby až po koncerty z oblastí jazz, rock, new age a podobně. Do budoucna bylo zapotřebí doplnit posouzení jednotlivých prostor Pražského hradu z hlediska prostorové kapacity, vhodné akustiky a podobně. Správa Pražského hradu chtěla do budoucna zlepšovat provozní a technické zázemí koncertů.³⁴⁸

S kulturními událostmi a návštěvnickým provozem úzce souvisí vydávání informačních letáků a publikací a webová stránka. V roce 1997 dostala celá domovská internetová stránka Pražského hradu profesionální grafickou úpravu. Domovská stránka byla dvojjazyčná – v anglickém či českém jazyce. Stránka poskytovala všestranné

³⁴⁶ Výroční zpráva za rok 1997, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 70-71

³⁴⁷ Tamtéž, s. 63

³⁴⁸ Tamtéž, s. 77

informace a údaje o programech a podmínkách turistického ruchu na Hradě a byla pravidelně aktualizována. Programový čtvrtletník vycházel již třetím rokem a informoval o probíhajících kulturních akcích, o stavebních úpravách a další a připomínal významná výročí a události. V ročníku 1997 vycházel cyklus článků o historii hudby na Pražském hradě. Programový čtvrtletník začal být od jeho letního čísla distribuován zdarma, buď to byl rozeslán průvodcům, cestovním kancelářím, časopisům a tak podobně, a nebo se přidával k zakoupené vstupence jednotlivým zájemcům na Hradě.³⁴⁹

Pravidelně na začátku každého čtvrtletí v roce 1997 vycházel leták s kulturním programem jako příloha programového čtvrtletníku a byl také k dispozici samostatně. Bylo možné jej dostat v anglickém nebo českém jazyce. Leták Pražský hrad byl určený návštěvníkům Hradu a vyšel počátkem roku 1997 jako základní informace s orientační mapkou a s různými návštěvníckými údaji o otevíracích dobách a tak podobně. SPH poskytovala tento leták ke každé vstupence zdarma. Do malé řady Knihovny Pražského hradu přibyla publikace *Prague Castle – The State Rooms*, která byla anglickým provedením publikace *Reprezentační prostory Pražského hradu* z roku 1996. Další novou publikací z této řady byla v roce 1997 *Rezidence Lány*. V témže roce SPH zahájila přípravu dalších brožur pro vydání v následujícím roce, jednalo se o tyto publikace – *Obrazárna Pražského hradu*, *Zlatá ulička* a *Kaple sv. Václava Svatovítské katedrály*.³⁵⁰

Začátkem roku 1997 vyšla k výstavnímu projektu z roku 1996 kniha s názvem *Josip Plečnik – architekt Pražského hradu*. Publikace měla českou a anglickou jazykovou mutaci. Vyšel také dvoudílný katalog k druhému významnému výstavnímu projektu tentokrát z roku 1997 s názvem *Rudolf II. a Praha*. Tato publikace byla dostupná v české, anglické a německé verzi (v německé verzi byly pouze eseje).³⁵¹

V roce 1998 bylo dokončeno nové informační středisko, které bylo dovybaveno sedacím nábytkem a byl osazen panel s plánem Prahy a turistickou mapou České republiky. Interiér střediska byl opatřen informačním stojanem s dopravními informacemi (různé dopravní řády – Pražská městská hromadná doprava, letový řád ČSA, vlakové jízdní řády a podobně) a informacemi o dění na Hradě (také odkaz

³⁴⁹ Výroční zpráva za rok 1997, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 82-83

³⁵⁰ Tamtéž, s. 85

³⁵¹ Tamtéž, s. 83

na internetové stránky).³⁵² V oblasti servisu počítačových pokladen byly postupně vyměněny dosluhující počítače v nejvytíženějších pokladnách a také byl upraven software tak, aby co nejvíce usnadnil práci pokladním. Informační středisko fungovalo sedm dní v týdnu po celý rok a náplň jejich práce a rozsah nabízených služeb zůstal stejný jako v letech předešlých. SPH se zúčastnila veletrhu cestovního ruchu a služeb v Brně a Praze, kde navázala nové kontakty, především s Českou centrálou cestovního ruchu a Českou inspirací.³⁵³

Průvodcovská služba se podílela v podstatě na stejných činnostech, jako tomu bylo v předešlých letech, tudíž organizovala kulturní a společenské akce pořádané SPH a KPR, prováděla návštěvníky hradních prohlídkových objektů a průběžně zajišťovali překlady úřední korespondence a odborných textů Archivu. Vedle těchto činností se podíleli na organizaci Dnů otevřených dveří a výstavě Českých korunovačních klenotů a jejich informační činnost se setkala s velmi pozitivním ohlasem turistů. Další vzdělávání průvodců SPH probíhalo v duchu nově otevřené Obrazárny, které se týkal cyklus přednášek a školení. Další tematické přednášky pro průvodce se týkaly přípravy na výstavu Českých korunovačních klenotů. Vedle přednášek průvodci obdrželi čtyřsvazkový soubor Všeobecné encyklopedie pro zkvalitnění vlastní studijní činnosti.³⁵⁴

Proběhl další kurz k získání oficiální licence pro Pražský hrad, byla zajištěna řada přednášek a praktických instruktáží pro skupinu zájemců a účastníci kurzu úroveň přednášek hodnotili velmi kladně. V důsledku otevření Obrazárny v červnu 1998 došlo ke krizové situaci v početním stavu pracovníků, která byla po dobu prvních tří měsíců řešena výpomocí dodavatelské firmy. Ke konci roku došlo k posílení řad pracovníků kustosní služby a opět se jejich počet dostal na optimální stav.³⁵⁵

Pro rok 1999 byly vytyčeny nové plány, SPH chtěla rozšířit spektrum nabízených služeb na Informačním středisku, a to především instalací bankomatu umožňujícího prodej vstupenek na kreditní karty a instalací systému umožňujícího prodej libovolného množství vstupenek z vlastního terminálu přes internetovou síť. V mimosezónním období v roce 1999 chtěla SPH vytvořit speciální nabídku služeb pro základní, střední a umělecké školy a také chtěla připravit akce pro rodiny s dětmi. V rámci průvodcovské služby by měla SPH pokračovat v přednáškové činnosti

³⁵² Výroční zpráva za rok 1998, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 38

³⁵³ Tamtéž, s. 39

³⁵⁴ Tamtéž, s. 38

³⁵⁵ Tamtéž, s. 39

pro školy a odborné instituce, ve školení průvodců cestovních kanceláří k získání oficiální licence pro Pražský hrad, v instruktážích začínajícím průvodcům Pražské informační služby, nastupujícím kustodům Pražského hradu a nováčkům Hradní stráže. V přípravách byl i návrh nové cenové politiky se širší nabídkou vstupenek.³⁵⁶

Výstavní program roku 1998 byl různorodější než ten předchozí, jelikož rok 1997 byl do jisté míry limitován velkým výstavním projektem Rudolf II. a Praha. Na Pražském hradě proběhlo v roce 1998 celkem 29 výstav, z nichž šest přesahovalo z roku 1997 a čtyři do roku 1999. Výstavy probíhaly v obvyklých výstavních prostorách v areálu Pražského hradu jako každý rok s novinkou v podobě Richterovy vily. Pět výstav se věnovalo starému umění a zbývající zasahovaly do problematiky současnosti. Výstavy byly věnovány volnému umění a uměleckému řemeslu, architektuře, fotografii, dětskému výtvarnému projevu, lidovému umění a ekologii.³⁵⁷

V průběhu roku 1999 došlo k doplnění vybavení interiéru Informačního střediska, pracovníci střediska nabízeli stejné služby jako v předešlých letech. Hlavní prohlídkový okruh zahrnoval následující objekty – Starý královský palác, chór Katedrály sv. Víta, Baziliku sv. Jiří, věž Katedrály sv. Víta a Prašná věž, což bylo stejné složení objektů jako v roce předešlém.³⁵⁸ V roce 1999 došlo ke dvěma Dnům otevřených dveří reprezentačních prostor Nového paláce, na kterých se podíleli průvodci Pražského hradu. Průvodcovská služba rozšířila nabídku svých služeb o výklad ve španělštině, tudíž od roku 1999 nabízela výklad v sedmi jazycích. Jednalo se o již zmíněnou španělštinu, dále angličtinu, němčinu, francouzštinu, ruštinu, italštinu a samozřejmě češtinu. Mimo sezónu Správa Pražského hradu uspořádala deset tematických vycházek pro veřejnost a také cyklus přednášek a praktických instruktáží pro zájemce o kurz k získání oficiální licence pro provádění turistů na Pražském hradě. V průběhu roku proběhl sběr dat pro průzkum turistického ruchu na Pražském hradě.³⁵⁹

Na Pražském hradě v roce 1999 proběhlo celkem 27 výstav a uskutečnily se v devíti hradních prostorách. Jednalo se o Starý královský palác, Tereziánské křídlo Starého královského paláce, Jízdárnu Pražského hradu, Císařskou konírnu, Nejvyšší purkrabství, Míčovnu, Letohrádek královny Anny, Salmovský palác a Kapli sv. Kříže.

³⁵⁶ Výroční zpráva za rok 1998, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 40

³⁵⁷ Tamtéž, s. 41

³⁵⁸ Prašná věž byla také nazývána jako Mihulka.

³⁵⁹ Výroční zpráva za rok 1999, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 49

Výstavy se v roce 1999 orientovaly na malířství, sochařství, kresbu, a grafiku, dále na fotografie, užité umění, archeologii a na výstavy dětskému návštěvníkovi. Tři z výstav měly přesah do roku 2000 a čtyři pokračovaly z roku 1998. Všechny výstavy zahajovala tisková konference a v průběhu roku se vysílaly rozhlasové rozhovory k jednotlivým výstavám. Významnější výstavy se propagovaly prostřednictvím plakátů pro venkovní vylepení či prostřednictvím plakátů instalovaných v městské hromadné dopravě.³⁶⁰ Koncertní program roku 1999 se odvíjel od snahy navázat na předešlé hudební sezóny na Pražském hradě a hlavním cílem hudebního oddělení bylo učinění dalšího kroku v prezentaci SPH jako významného a originálního koncertního pořadatele.³⁶¹

V roce 1999 byl vydán pátý ročník Programového čtvrtletníku Pražského hradu a redakční rada doporučila další dílčí témata v duchu současné koncepce. Programový čtvrtletník informoval o aktuálním dění na Pražském hradě, a to o kulturních akcích, stavebních pracích, restaurátorských pracích a dalších. Čtvrtletník připomenul některá historická výročí, jako například tisíc let od smrti Boleslava II. nebo 450 let od ulití zvonu Zikmund. K výstavnímu projektu Stavitelé katedrály byla vydána příležitostná publikace Petr Parlář a v soutěži Ministerstva kultury České republiky a Památníku národního písemnictví byla oceněna mezi pěti nejvýše hodnocenými knihami roku 1999. Publikace byla vydána v českém a anglickém jazyce.³⁶²

V malé řadě Knižnice Pražského hradu se objevily čtyři nové publikace, a to brožura Josef Mocker, Okna Svatovítské katedrály, Kaple sv. Václava a Zlatá ulička. První tři brožury výše zmíněné byly vydány pouze v českém jazyce a v případě brožury Okna Svatovítské katedrály započala práce na anglické a německé mutaci. Brožura Zlatá ulička byla vydána nejen česky, ale i anglicky a německy. V publikacích pro děti se objevuje v roce 1999 sešit s názvem Pražský hrad románský, který zaznamenával stavební vývoj Pražského hradu. Tento sešit je prvním sešitem v plánované sérii, a tak v roce 1999 začaly přípravné práce pro sešit Pražský hrad gotický. Hrad pro dětského návštěvníka nabízel omalovánky Z dějin Pražského hradu, jejichž záměrem bylo přiblížit dětem nejvýznamnější české panovníky, kteří zanechali

³⁶⁰ Výroční zpráva za rok 1999, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 51

³⁶¹ Tamtéž, s. 56

³⁶² Tamtéž, s. 64

na Hradě svou stopu a také představit nejvýznamnější budovy, které lze na Hradě vidět a navštívit.³⁶³

Informační úlohu plnily informační leták s mapkou Hradu a leták Kulturní programy. Informační leták s mapkou Hradu sloužil k základní orientaci v areálu Pražského hradu a v roce 1999 byl doplněn informací o Obrazárně Pražského hradu. Tento leták se zdarma poskytoval návštěvníkům k zakoupené vstupence. Leták Kulturní programy byl česko-anglický a nesl informace o všech kulturních akcích SPH v daném čtvrtletí. Byl k dispozici ve výstavních prostorách, na Informačním středisku i jako součást Programového čtvrtletníku. Kvalitní informovanost návštěvníků Hradu o akcích pořádaných Správou Pražského hradu byla zajištěna prostřednictvím spolupráce s některými periodiky (například Kultura v Praze, ročenka Kam v Praze a podobně). Příležitostná bezplatná inzerce byla dále zadávána například do týdeníku Pražský Kudykam, do čtrnáctideníku Čtrnáctka a do dalších.

Ve spolupráci s redakcemi novin, časopisů, rozhlasu a televize byly zajišťovány informace i rozsáhlejší propagační materiály k návštěvnickému provozu a kulturní činnosti Správy. V roce 1999 se věnovala pozornost tematickým vycházkám, výstavnímu projektu Stavitelé katedrály a novým publikacím SPH, jako byly například Petr Parlář a Josef Mocker. Osloveným médiím se dávala vybraná témata pro publikaci přímo podle jejich zaměření. Internetová webová stránka Hradu poskytovala aktuální informace o návštěvnickém provozu a o kulturních akcích na Pražském hradě.³⁶⁴ Z nového čísla čtvrtletníku Pražský hrad se čtvrtletně vyvěšovaly vybrané kapitoly na webové stránky. Přehled plánovaných výstav na celý rok byl uváděn v nové rubrice „Co připravujeme“ a byl doplňován program a termíny tematických vycházek.³⁶⁵

U Programové divize SPH, která zajišťovala návštěvnický program, došlo k určitým změnám v důsledku zařazení jejich aktivit do hospodářské činnosti.³⁶⁶ Všechna oddělení divize, kromě části oddělení turistického ruchu (úsek informační služby a pokladen a úsek kustodní služby), byla zařazena do hospodářské činnosti. Od počátku letní sezóny byla zavedena elektronická hlasová služba, jejímž prostřednictvím se dostávalo zájemcům o prohlídku mimo provozní dobu informací o provozní době a kulturním dění. Novinkou v návštěvnickém provozu bylo

³⁶³ Výroční zpráva za rok 1999, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 65

³⁶⁴ Tamtéž, s. 67

³⁶⁵ Tamtéž, s. 66

³⁶⁶ Výroční zpráva za rok 2000, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 5, 36

konání dvou Dnů otevřených dveří v Lánech, na kterých se podílela průvodcovská služba. V mimosezónním období se pořádaly tematické vycházky, které se setkaly se značným zájmem veřejnosti. V roce 2000 bylo realizováno celkem patnáct vycházek a průměrná účast jednotlivých přednášek byla 30 osob.³⁶⁷

V rámci dalšího vzdělávání průvodců byla uspořádána exkurze s přednáškou do Lánského zámku, byla zorganizována prohlídka archeologických vykopávek pod III. hradním nádvořím a prohlídka krytu pod Královskou zahradou. Cyklus přednášek a školení v rámci dalšího vzdělávání průvodců byl v roce 2000 zaměřen na kulturní a historické oblasti související s Pražským hradem. V rámci vlastního vzdělávání průvodců se uskutečnily dva výlety, a to na Karlštejn a Křivoklát.³⁶⁸ Jazyková úroveň průvodců byla velmi dobrá, nicméně se stále průběžně vzdělávaly v jazykových kurzech.³⁶⁹

Kustodní služba byla v prázdninových měsících posílena o studenty-brigádníky a z hlediska organizačního se zavedla funkce hlavního kustoda. Funkcí hlavního kustoda se upevnily pravomoci vedoucích směny a zúžila odpovědnost za úkoly související s provozem. V rámci kustodní služby stál před Správou Pražského hradu důležitý úkol do budoucna v souvislosti s vytvořením lepších pracovních podmínek pro kustody, zejména v nevytápěných a návštěvnický exponovaných prostorách. Upgrade vstupenkového programu umožnil pokladním zpětné vyhledávání veškerých prodaných vstupenek, které dotyčný pokladník vyprodukoval na své jméno. V souvislosti s přechodem na hospodářskou činnost byla částka za výklad průvodců doplněna o daň z přidané hodnoty a stejně tak byl upraven program pro tisk vstupenek na výstavy.

Výstavní oddělení uspořádalo v roce 2000 celkem 26 výstav, z nichž tři výstavy měly přesah z roku 1999 a čtyři výstavy pokračovaly ještě v roce 2001.³⁷⁰ Výstavy se konaly ve dvanácti prostorách Pražského hradu, například v Síni Staré registratury, v Síni Starých zemských desek, v Císařské konírně, v Míčovně, a nebo třeba v Jízdárně Pražského hradu. Z hlediska zaměření se osm výstav věnovalo malířství, sochařství, kresbě a grafice, tři výstavy se věnovaly užitému umění a uměleckému řemeslu, další tři výstavy fotografické tvorbě a dvě výstavy architektuře. Osm výstav mělo zaměření

³⁶⁷ Výroční zpráva za rok 2000, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 37

³⁶⁸ Tamtéž

³⁶⁹ Rozhovor s Františkem Kadlecem, vedoucí oddělení informačních a průvodcovských služeb, posléze ředitel odboru turistického ruchu, Praha, 14. 6. 2017

³⁷⁰ Výroční zpráva za rok 2000, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 38

na dětskou výtvarnou tvořivost, dětského návštěvníka, některé měly určitý politický podtext, jiné zase charitativní či podporující zájem veřejnosti o výtvarnou činnost. Rok 2000 byl v oblasti výstav velmi zdařilým rokem.³⁷¹

Hudební sezóna 2000 byla co do počtu koncertů a rozsahu jednotlivých projektů nejnáročnější od roku 1995. V roce 2000 se ediční program začal orientovat na zvýšení prodeje publikací vydaných Programovou divizí SPH. Uzavřelo se několik smluv s distributory knížek mimo hradní areál a rovněž byl zřízen prodej knih přes Internet. Zlepšila se spolupráce s prodejny přímo na Hradě a začaly práce na přípravě nabídkového katalogu. Na počátku turistické sezóny vyšla německá a anglická mutace brožury Okna katedrály a byl u nich doplněn text o podrobnější informace u několika příliš stručně popsaných vitraží. Tato obsahová úprava se měla dotknout i české verze, pokud by byl připravován její dotisk. Programový čtvrtletník byl vydán ve čtyřech číslech stejně jako v předchozích letech.

V roce 2000 se snížila zásoba brožur Reprezentační prostory a bylo nutno se rozhodnout, zda se udělá dotisk brožury či úplně nové vydání. Rozhodnutím v této záležitosti bylo ponechání základních textů a pořízení nových fotografických snímků prostor. V květnu 2000 byla publikace Petr Parlář oceněna mezi pěti nejvýše hodnocenými knihami své kategorie v soutěži o titul Nejkrásnější česká kniha za rok 1999. Tato publikace byla zařazena do reprezentační kolekce knih zasílaných Ministerstvem kultury České republiky na mezinárodní knižní veletrhy.³⁷²

V následujícím roce došlo k realizaci dalšího významného výstavního projektu, kterým bylo Deset století architektury. V důsledku realizace této výstavy byla zřízena pobočka Informačního střediska v Kapli sv. Kříže na druhém nádvoří, která poskytovala kromě informací i prodej vstupenek a s ním související objednávkovou agendu.³⁷³ Stejně jako v roce předešlém bylo Informační středisko doplněno o elektronickou hlasovou službu. V roce 2001 došlo ke zprovoznění prvního internetového kiosku ve spolupráci se společností Český Telecom, což přispělo k rozšíření služeb návštěvníkům Informačního střediska. Oddělení turistického ruchu opět organizovalo přednášky a praktické instruktáže pro skupiny zájemců o kurz k získání licence k provázení na Pražském hradě. Přednášky a praktické instruktáže se organizovaly

³⁷¹ Výroční zpráva za rok 2000, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 40

³⁷² Tamtéž, s. 51

³⁷³ Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 23

ve spolupráci s Archeologickým ústavem Akademie věd České republiky a Památkovou péčí KPR.³⁷⁴

Oddělení v roce 2001 pokračovalo s pořádáním tematických vycházek, které byly uspořádány v období prosinec-březen. Témata byla určena jak rodičům s dětmi, tak odborné veřejnosti. Kustodní služba vykonávala svou standardní činnost v prázdninovém čase posílena o brigádníky z řad studentů. Za účelem ochrany návštěvníků před kapesními zloději a zesílení pořádkového dozoru byla navázána spolupráce s bezpečností agenturou na počátku letní sezóny.

Průvodci oddělení turistického ruchu zajistili v roce 2001 odborný výklad na Dni otevřených dveří. V tomto roce se konal pouze jeden Den otevřených dveří reprezentačních prostor na jaře, a to z důvodu závažných mezinárodních událostí. Další vzdělávání průvodců bylo v tomto roce zaměřeno na výstavní projekt Deset století architektury. Průvodci absolvovali přednášky autorů jednotlivých částí výstavy a také interní školení o vývoji stavebních slohů a jejich zákonitostech. Vědomosti získané v rámci cyklu přednášek a školení využili průvodci při provázení na samotné výstavě Deset století architektury.³⁷⁵

Hlavním výstavním projektem pro rok 2001 byla již uvedená výstava Deset století architektury.³⁷⁶ Zbylé výstavní akce roku 20017 pouze plnily funkci doprovodného programu, a to až do ukončení výstavy Deset století architektury. Jednalo se především o výstavy fotografií s humanitární a dokumentární tematikou, které se konaly v Nejvyšším purkrabství, v Kapli sv. Kříže a v Tereziánském křídle Starého královského paláce. Výstavní oddělení pracovalo zároveň na přípravě projektu Praha – koruna Království českého, na jejíž realizaci bylo podepsáno Prohlášení o společné vůli výstavu uspořádat ředitelem SPH a ředitelem Metropolitního muzea v New Yorku.³⁷⁷

Deset století architektury byl doposud nejrozsáhlejší výstavní projekt ve své historii a přípravné práce trvaly tři roky. Výstavní projekt se skládal z šesti expozic a jako součást projektu byla vydána šestisvazková publikace o nejvýznamnějších architektonických památkách Pražského hradu, Prahy a Čech v českém a anglickém provedení. Vedle této publikace bylo na zakázku zhotoveno šest dokumentárních filmů představující daný sloh a jeho významné stavby a tyto filmy

³⁷⁴ Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 23

³⁷⁵ Tamtéž

³⁷⁶ Tamtéž, s. 24

³⁷⁷ Tamtéž

se pak promítaly v jednotlivých expozicích. V rámci projektu byl připraven i speciální dětský program a další doprovodné akce. Šest expozic bylo rozděleno podle slohů a konaly se v těch prostorách Hradu, které slohu odpovídaly. Pro každou expozici byl vybrán vlastní architekt i realizátor projektu.³⁷⁸

Expozice Románského období proběhla v románském podlaží Starého královského paláce, expozice Gotiky byla instalována v gotickém podlaží Starého královského paláce, expozice Renesance byla v Letohrádku královny Anny, Jízdárna sloužila jako objekt pro expozici Baroka, pro expozici 19. století byla vhodná Císařská konírna a pro expozici 20. století byla vybrána Sloupová síň a Rothmayerův sál. K celému projektu proběhla tisková konference v Rudolfově galerii a vlastní zahajovací ceremoniál se konal ve Vladislavském sále za účasti prezidenta republiky. Projekt byl ukončen rozezvučením největšího ze svatovítských zvonů (zvon Zikmund) 31. října ve 20 hodin.³⁷⁹

Hudební program čerpal z koncepce minulých let a byl zaměřen na tři projekty – Dubnový recitál, Struny podzimu a projekt reprezentovaný festivalem Respect 2001 a cyklem Deset století gregoriánského chorálu. Koncertní doprovodný program projektu Deset století architektury vycházel z rozhlasového seriálu Liturgický rok v gregoriánském chorálu.³⁸⁰ Struny podzimu probíhaly pravidelně každým rokem od roku 1996 a festival Respect byl pořádán každoročně od roku 1998 v Jelením příkopě a Bažantnici.³⁸¹

Ediční činnost spadala do působnosti Oddělení marketingu a prodeje Programové divize. Oddělení věnovalo v roce 2001 zvýšenou pozornost prodeji uvnitř areálu Pražského hradu. Byla zřízena prodejní místa u vstupu do jednotlivých expozic výstavy Deset století architektury. Oddělení také zřídilo prodejnu v Kapli sv. Kříže na druhém nádvoří. Historické i aktuální zajímavosti přinášely čtyři čísla Programového čtvrtletníku Pražský hrad. Nového vydání s aktuálními fotografiemi se dočkal připravovaný dotisk brožury Reprezentační prostory.³⁸² Novou podobu dostal plánec areálu Pražského hradu, který byl bezplatně dostupný na Informačním středisku. Vydáním svazků Pražský hrad barokní a Pražský hrad novodobý byla dokončena pětidílná edice ilustrovaných sešitů. V průběhu roku 2001 pokračovaly přípravy

³⁷⁸ Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 26-27

³⁷⁹ Tamtéž, s. 27

³⁸⁰ Tamtéž, s. 29

³⁸¹ Rozhovor s Ivo Koukolem, architekt, ředitel Správy Pražského hradu, Praha, 10. 4. 2017

³⁸² Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 35

na rozsáhlém CD-ROMu o Pražském hradě, který měl být zdrojem podrobných informací o historii a vývoji Hradu.³⁸³

V oblasti turistického ruchu na Pražském hradě došlo v roce 2002 k několika úpravám. V rámci zlepšování služeb byla rozšířena síť pokladen, což urychlilo prodej vstupenek do prohlídkových okruhů. Poklady byly postupně vybavovány novými tiskárnami, které umožňovaly zrychlený tisk vstupenek (asi jedna vteřina) a jejich snadné a rychlé oddělování, aby se minimalizoval čas strávený nákupem vstupenek. Od poloviny března 2002 fungoval software pro centrální shromažďování a vyhodnocování dat v návštěvnických objektech a ve výstavních prostorách. Mohla být tak průběžně sledována návštěvnost a výše tržeb na jednotlivých pokladnách.³⁸⁴

Informační středisko fungovala sedm dní v týdnu po celý rok a poskytovalo řadu služeb, které se od předchozích let nezměnily. Informační středisko bylo nově vybaveno, aby mohlo akceptovat úhrady platebními kartami. Návštěvníci hojně využívali možnost zapůjčení audioprůvodce a k dispozici jim stále byl internetový kiosk. Nabídka vstupenek byla rozšířena o tři návštěvnické okruhy A, B a C a také došlo ke zpoplatnění Zlaté uličky včetně Daliborky. V roce 2002 se uskutečnily dva Dny otevřených dveří, při kterých odborný výklad podávali hradní průvodci. Průvodci SPH organizovali přednášky a praktické instruktáže pro účastníky kurzu k získání licence k provázení na Pražském hradě. Průvodci také připravili a realizovali tematické vycházky v mimosezonním období, které byly tak oblíbené českou veřejností.³⁸⁵

V roce 2002 proběhlo 17 výstav v areálu Pražského hradu. Mimořádnou výstavní událostí roku se stalo otevření expozice Afrického umění v Letohrádku královny Anny.³⁸⁶ Velkorysý dar soukromého sběratele Rainera Kreissla umožnil vznik této výstavy. Jeho rozsáhlá sběratelská činnost byla završena několika velkými dary České republice. Otevření výstavy Africké umění se zúčastnil prezident republiky Václav Havel, aby osobně tak významnému mecenáši poděkoval. V jarních měsících roku 2002 proběhla v Tereziánském křídle Pražského hradu výstava angažovaného současného umění Politik-um/New engagement. Po roce 1989 byla tato výstava,

³⁸³ Výroční zpráva za rok 2001, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 35

³⁸⁴ Výroční zpráva za rok 2002, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 23

³⁸⁵ Tamtéž

³⁸⁶ Tamtéž, s. 24-25

na které představilo své práce 28 umělců z osmi zemí celého světa, první svého druhu v České republice. Byla uspořádána ve spolupráci s Nadací pro současné umění Praha.

Velkým projektem, který se začal v roce 2002 připravovat, byla trvalá výstava přibližující Pražský hrad a jeho historii českým a zahraničním návštěvníkům s názvem „Příběh Pražského hradu“.³⁸⁷ Podobná trvalá výstava Hradu prozatím chyběla a na základě zkušeností z předešlých velkých výstavních projektů chtěla realizovat tento projekt stále výstavy. Základní expozice projektu se měla zabývat vývojem areálu od prehistorie až po současnost. Tato základní expozice měla být doplněna o čtyři tematické odbočky – Příběh církve, Příběh českých patronů, Příběh vzdělanosti a Příběh katastrof. Výstavní projekt měl být doplněn o doprovodné interaktivní programy, prostorové počítačové modely, zvukový doprovod a videoprogramy.³⁸⁸ K výstavnímu projektu měl být natočen hodinový filmový dokument o proměnách Pražského hradu a měl být vydán na CD-ROMu.³⁸⁹

Návštěvníkový provoz roku 2003 jako takový není patrný z výroční zprávy, která uvádí pouze výstavní, koncertní a ediční činnost a to žel poskrovnu. Vzhledem k výši tržeb ze vstupného lze pouze odhadovat, že turistický ruch na Hradě byl hojný. Výstavní činnost SPH se v roce 2003 zaměřila především na výtvarné a užité umění 20. století.³⁹⁰ Ediční činnost i nadále fungovala a v roce 2003 vznikl například netradiční průvodce Hradem „Dveře, Okna, Zdi“, a nebo průvodce po zahradách a parcích v areálu Pražského hradu „Zahrady a parky“.³⁹¹ V témže roce se dokončovaly přípravy nové stálé expozice „Příběh Pražského hradu“, která měla být otevřena v dubnu 2004.

*

Návštěvnost, kulturní a společenské akce sloužily k oživení Pražského hradu a splňovaly vizi, která se objevila hned na počátku 90. let. Vize otevření Hradu veřejnosti se neuskutečnila naráz, ale probíhala v průběhu celých devadesátých let. Bylo nutné zajistit, co nejlepší kvalitu nabízených služeb českým i zahraničním turistům.

³⁸⁷ Výroční zpráva za rok 2002, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 26-27

³⁸⁸ Rozhovor se Zdeňkem Lukešem, historik architektury - kulturní sekce KPR později odbor památkové péče KPR, Praha, Praha, 24. 2. 2017

³⁸⁹ Výroční zpráva za rok 2002, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 27

³⁹⁰ Výroční zpráva za rok 2003, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu, s. 13

³⁹¹ Tamtéž, s. 17

Správa Pražského hradu se snažila stále zvyšovat úroveň servisu a rozšiřovat jeho spektrum. Důležité bylo zajištění, co nejlepších podmínek pro pracovníky návštěvnického provozu. Jednalo se o průběžné vzdělávání hradních průvodců, o zvyšování kvality Informačního střediska a hledání nových prostor, které by byly pro Informační středisko a jeho pracovníky vhodnější a o zlepšování kvality pracovníků kustodní služby.

Zvyšování kvality Informačního střediska bylo spojené se zlepšováním technické základny střediska a s rozšířením nabízených služeb. V roce 1995 Správa Pražského hradu zavedla audioprůvodce, který byl další možností výkladu informací o Pražském hradě. S tímto souvisí i ediční činnost v oblasti osvětové a informační, jelikož se Správa Pražského hradu chtěla zaměřit nejen na návštěvníka, ale i na turistu, který teprve přemýšlel o návštěvě této památky. V rámci propagace Správa Pražského hradu pracovala nejenom s různými periodiky, která publikovala hradní inzeráty, ale zároveň Správa tiskla různé propagační informační materiály, které měly zaujmout turistu natolik, aby chtěl navštívit Pražský hrad. Informační materiály a průvodcovské publikace byly v nabídce pro návštěvníka samozřejmostí, protože turista měl mít představu o tom, kde se nachází a co je to za místo.

Nutno podotknout, že se SPH snažila o všestranné pohodlí návštěvníka Hradu, a tak se zaměřovala i na veškeré služby, které bezprostředně souvisely s návštěvnickým provozem. Na Hradě se tedy začala utvářet kavárenská a restaurační zařízení, která nabízela místo k odpočinku a občerstvení. Pokud měl turista možnost zrelaxovat a najíst se přímo v areálu, tak tam také déle setrval, a to bylo jedním z hlavních záměrů SPH v devadesátých letech.

V roce 2001 došlo k zásadnímu zlomu ve vnímání návštěvnického provozu, v tomto roce se Správa Pražského hradu odklonila od dosavadní hradní vize otevírání Pražského hradu, ve které bylo nahlíženo na Hrad jako součást města a jako na mnohvrstevnatou strukturu významů a v důsledku toho i aktivit.³⁹² Nové pojetí turistické organizace prohlídky mělo za cíl směřování turistů do placených okruhů a z Pražského hradu se stala spíše turistická atrakce s placeným vstupem.

Koncertní program byl od roku 1996 sestavený z dvou kmenových projektů, kterými byli Dubnový recitál (1995) a Struny podzimu, v roce 1998 k nim přibyl ještě festival Respect. V roce 2003 byly hudební události Struny podzimu a Respect z Hradu

³⁹² Rozhovor s Ivo Koukolem, architekt, ředitel Správy Pražského hradu, Praha, 10. 4. 2017

vykázány, dodnes se pořádají v Praze, ale již na jiných místech. Vedle těchto každoročně se opakujících akcí probíhaly různé další koncerty. Jednalo se o vážnou hudbu, ale i jazz, pop, rock, jelikož se Hrad chtěl, co nejvíce otevírat světu se širokým a kvalitním repertoárem. Koncerty nepořádala vždy Správa Pražského hradu, některé byly pořádány ve spolupráci, a nebo SPH jen pronajímala prostory firmám. Hlavním cílem pořádání koncertů bylo oživení Hradu uměním a otevření se novým směrům.

U výstavních programů je nutno vyzdvihnout ty největší projekty sledovaného období. Jedná se o úplně první takový projekt „Josip Plečnik“, dále o rok později na něho navazující „Rudolf II. a Praha“, v roce 2001 se k nim přidalo „Deset století architektury“ a od roku 2002 se začal připravovat projekt „Příběh Pražského hradu“, který byl realizován v roce 2004.

Výstavní projekt „Josip Plečnik“ byl v roce 1996 prvním výstavním projektem svého druhu, který na Pražském hradě proběhl. Během této akce dostali návštěvníci příležitost se podívat do jinak nepřístupných hradních prostor. Výstava měla mimořádný ohlas nejen u nás, ale i v mezinárodním měřítku. Úspěch této výstavy se promítl v jejím pokračování, jelikož předvedení výstavy v menším rozsahu proběhlo v následujícím roce mimo Českou republiku.

Další velký projekt na sebe nenechal dlouho čekat a byl zrealizován po dlouhých přípravách v roce 1997. Schopnost organizace výstavního projektu „Rudolf II. a Praha“ získala pro Správu Pražského hradu a obecně Pražský hrad mezinárodní renomé mezi kulturními institucemi. Tento projekt byl doprovázen řadou kulturních akcí na Pražském hradě, ale i v Praze a dalších městech. Některá jiná města na českém území si v té době vytvořili k tomuto projektu své vlastní menší projekty s rudolfínskou tematikou. Úspěch těchto dvou velkých projektů vytvořil Správě Pražského hradu nový cíl do dalších let, že chtěla v podobném duchu pořádat další výstavní projekty obdobného formátu. Stejně velkým projektem bylo v roce 2001 „Deset století architektury“, který rovněž přilákal zahraniční turisty.

Na rozdíl od těchto tří projektů byl připravovaný projekt „Příběh Pražského hradu“ stálou expozicí, která existuje do dnešních dnů. Tato výstava je velkým zdrojem sbírkových uměleckých předmětů, které jsou půjčovány pro instalaci jiných krátkodobých výstav na Hradě a mimo něj. Dnes již zrušené ediční oddělení vyprodukovalo během sledovaného období pozoruhodné množství publikací, letáků, výstavních katalogů a různých dalších knih a brožur. Ediční činnost dotvářela návštěvnický provoz a kulturní akce a zvyšovala zájem o Pražský hrad.

6 Závěr

Období první Československé republiky bylo prvním vrcholem ve funkci Pražského hradu jako sídla prezidenta republiky, a tudíž i v činnosti Kanceláře prezidenta republiky. Během meziválečného období se Hrad postupně otevíral veřejnosti a v podstatě až do konce druhé světové války byly přístupné pouze některé vybrané objekty, paradoxně ty, které jsou stále brány jako objekty reprezentační. Protektorát Čechy a Morava a posléze období komunistického režimu bylo dobou útlumu cestovního ruchu v tuzemsku, nicméně Pražský hrad zůstal i nadále symbolem české státnosti a naděje.

Demokratické změny na přelomu 80. a 90. let přinesly celkové uvolnění v oblasti cestovního ruchu. Otevření československých hranic světu bylo podstatným a žádoucím procesem po téměř padesáti letech nesvobody a omezování cestování. Devadesátá léta se stala důležitým obdobím pro rozmach cestovního ruchu i na českém území. Česká republika byla novou, neotřelou destinací, které se dostalo pozornosti především díky Praze. Praha se v devadesátých letech stala fenoménem cestovního ruchu střední Evropy a byla nejnavštěvovanějším městem Česko-Slovenské později České republiky. Dominantní kulturní památkou Prahy je jednoznačně Pražský hrad, který se tyčí nad řekou Vltavou a byl a stále je sídlem československých a posléze českých prezidentů.

Po obnově demokratického státu nastoupil nově zvolený prezident Václav Havel, který potřeboval zázemí pro výkon své funkce. Toto zázemí měla zajistit Kancelář prezidenta republiky, jež musela být personálně obměněna. Kancelář prezidenta republiky měla na starosti postupné otevření Pražského hradu veřejnosti. Rozvoj cestovního ruchu v 90. letech se samozřejmě dotkl i Pražského hradu, který byl turistickou dominantou Prahy a především prvořadou národní kulturní památkou České republiky.

Rozdělení Česko-Slovenské federativní republiky znamenalo přijetí nového zákona o Kanceláři prezidenta republiky a Václav Havel se stal prvním českým prezidentem. Po dobu svého působení na Pražském hradě chtěl, aby Hrad žil kulturními a společenskými událostmi. Od května 1993 byla zřízena nová příspěvková organizace Správa Pražského hradu, která se starala právě o jeho oživení a otevření návštěvníkům. Správa Pražského hradu si svými činy především v oblasti výstavní a kulturní získala mezinárodní kredit.

Výstavní projekt Rudolf II. a Praha v roce 1997 měl vliv na kulturní dění celé Prahy a zároveň celorepublikově na různé projekty dalších měst. Tento projekt měl vysokou návštěvnost a Pražský hrad se zařadil schopností zorganizovat tak velkou akci mezi významné kulturní instituce a získal mezinárodní renomé.

V průběhu 90. let nicméně došlo k poklesu návštěvnosti, který byl spojen s celkovým poklesem intenzity turistického ruchu v České republice. K dalšímu poklesu došlo v souvislosti s negativními vlivy na mezinárodní cestovní ruch na počátku 21. století. Jednalo se především o teroristické útoky ve Spojených státech amerických v roce 2001. Na území České republiky se mezi negativní vlivy zařadily záplavy. Pražský hrad jen díky své poloze na hřebenu nad řekou Vltavou byl ušetřen majetkových ztrát a škod.

Význam turistického ruchu pro činnost Správy Pražského hradu byl značný, neboť si návštěvnickým provozem a kulturními událostmi vydělávala na své aktivity. Příjmy, které se z pronájmu hradních prostor a turistického ruchu utržily, putovaly zpět do památkové péče na renovaci hradních prostor, objektů a do zvelebování zahrad. V devadesátých letech byl Pražský hrad brán jako specifická součást města a rovněž jako středisko širokého spektra činností, které byly navzájem propojené. V roce 2001 však dochází v tomto pojetí Hradu k významnému zlomu, kdy se Pražský hrad stává pouze turistickou atrakcí s placeným vstupem za účelem zisku.

Poslední decennium minulého století bylo významným vrcholem v reprezentačním a nyní i komerčním poslání Pražského hradu. Česko-slovenská později Česká republika se snažila dohnat mezeru v zahraničním cestovním ruchu. Praha se těšila velkému zájmu ze stran zahraničních návštěvníků a stala se hlavní destinací zahraničního turistického ruchu České republiky. Jednou z nejnavštěvovanějších památek Prahy byl právě Pražský hrad, kterému Odbor pro rozvoj Pražského hradu Kanceláře prezidenta republiky a posléze Správa Pražského hradu navrátily jeho dřívější lesk a reprezentativnost.

Vize Václava Havla a jeho spolupracovníků se zdařila a jeho pobyt na Pražském hradě ve funkci prezidenta republiky přinesl rozkvět a mezinárodní prestiž nejenom Pražskému hradu, ale i celé České republice.

Seznam pramenů a literatury

Prameny archivní

Archiv Pražského hradu

Fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948

Fond Stavební správa Pražského hradu z let 1919-1948

Sbírka plakátů (1908) 1945-2010

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

Fond KPR – protokol 400 000 (nezpracováno)

Prameny tištěné

Příruční knihovna Archivu Pražského hradu

Programový čtvrtletník Pražský hrad, 1995-2003, Správa Pražského hradu, Praha

Výroční zprávy z let 1993-1999, Správa Pražského hradu, Praha

Zpráva o stavu společnosti srpen-listopad 1992, Praha

Zpráva o činnosti Správy a stavu Pražského hradu prosinec 1992 – červen 1993, Správa Pražského hradu, Praha

Prameny normativní povahy

Opatření NBČS uveřejněné vyhláškou ministra financí pod č. 41/1932 Sb., kterou se uveřejňuje opatření Národní banky Československé podle § 13, odst. 2, § 19, odst. 1, § 20, odst. 1 a 2, a § 21, odst. 1 až 3, vládního nařízení ze dne 29. února 1924, č. 46 Sb. z. a n., obnoveného vládním nařízením ze dne 2. října 1931, č. 152 Sb. z. a n., kterým se provádějí některá ustanovení zákona ze dne 14. prosince 1923, č. 7 Sb. z. a n. z r. 1924, o ochraně československé měny a oběhu zákonných platidel

Opatření NBČS uveřejněné vyhláškou ministra financí pod č. 57/1932 Sb., o snížení dosud volné hranice pro vývoz hodnot do ciziny se 3000 Kč na 1000 Kč měsíčně

Opatření NBČS uveřejněné vyhláškou ministra financí pod č. 97/1937 Sb., o cestovním styku

Opatření NBČS uveřejněné vyhláškou ministra financí pod č. 94/1946 Sb.,
o vývozu, dovozu a průvozu platidel v cestovním styku

Nařízení ministra průmyslu, obchodu a živností č. 386/1940 Sb. zákonů a nařízení

Vládní nařízení č. 215/1921 Sb.

Vládní nařízení č. 46/1924 Sb., kterým se provádějí některá ustanovení zákona ze dne
14. prosince 1923, čís. 7 Sb. z. a n. z r. 1924, o ochraně československé měny a oběhu
zákonných platidel.

Vládní nařízení č. 194/1938 Sb. zákonů a nařízení, o omezení cestování do ciziny

Vládní nařízení č. 23/1939 Sb. zákonů a nařízení, o opatřeních v oboru hostinských
a výčepnických živností, zejména na podporu cestovního a sportovního ruchu

Vládní nařízení č. 23/1945 Sb., o placené dovolené pro zaměstnance

Vládní nařízení č. 110/1946 Sb. zákonů a nařízení, o zrušení nebo změně rozhodnutí
správních úřadů z doby nesvobody a o úřadech zřízených v době nesvobody

Vládní nařízení č. 125/1951 Sb., kterým se působnost ve věcech cestovních pasů přenáší
na ministerstvo zahraničních věcí

Vládní nařízení č. 66/1963 Sb., o úpravě působnosti ve věcech cestovních pasů

Vládní nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání
cestovního dokladu odepřeno

Vládní usnesení č. 1076/1963 Sb.

Vládní usnesení č. 271/1972 Sb.

Vyhláška ministra financí č. 191/1958 úřední list

Vyhláška ministerstva financí a ministerstva zahraničního obchodu č. 6/1963 Sb.,
k zákonu o devizovém hospodářství

Vyhláška ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí č. 64/1965 Sb.,
kterou se vydávají prováděcí předpisy k zákonu o cestovních dokladech

Vyhláška ministerstva vnitra č. 69/1965 Sb., kterou se vydávají podrobnější předpisy
o pobytu cizinců na území Československé socialistické republiky

Vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí č. 63/1968 Sb., o zásadách zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem

Vyhláška federálního ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí č. 115/1969 Sb., kterou se upravuje platnost výjezdních doložek

Vyhláška ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí č. 44/1970 Sb., kterou se provádí zákon o cestovních dokladech

Zákon č. 91/1918 Sb. zákonů a nařízení, o osmihodinové pracovní době

Zákon č. 7/1924 Sb. zákonů a nařízení, o ochraně československé měny a oběhu zákonných platidel

Zákon č. 67/1925 Sb. zákonů a nařízení, kterým se zavádí placená dovolená pro zaměstnance

Zákon č. 55/1928 Sb. zákonů a nařízení, o cestovních pasech

Zákon č. 92/1946, o vázaném devizovém hospodářství (devizový zákon)

Zákon č. 82/1947 Sb., o přechodné úpravě placené dovolené na zotavenou

Zákon č. 122/1948 Sb., o organizaci a znárodnění cestovních kanceláří

Zákon č. 124/1948 Sb., o znárodnění některých hostinských a výčepnických podniků a ubytovacích zařízení

Zákon č. 213/1948 Sb. zákonů a nařízení, o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů

Zákon č. 53/1949 Sb., o cestovních pasech

Zákon č. 107/1953 Sb., o devizovém hospodářství (devizový zákon)

Zákon č. 45/1956 Sb., o zkrácení pracovní doby

Zákon č. 64/1958 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 107/1953 Sb., o devizovém hospodářství

Zákon č. 104/1963 Sb. o zřízení a pravomoci Vládního výboru pro cestovní ruch

Zákon č. 63/1965 Sb., o cestovních dokladech

Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce

Zákon č. 68/1965 Sb., o pobytu cizinců na území Československé socialistické republiky

Zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech

Zákon č. 142/1970 Sb., o devizovém hospodářství (devizový zákon)

Zákon č. 127/1981 Sb., zákon České národní rady o vnitřním obchodě

Zákon č. 111/1984 Sb., o prodloužení základní výměry dovolené na zotavenou a o doplnění § 5 zákoníku práce

Devizový zákon č. 162/1989 Sb.

Zákon č. 216/1991 Sb., o cestovních dokladech

Zákon č. 548/1992 Sb., zákon České národní rady o některých dalších opatřeních v soustavě ústředních orgánů státní správy České republiky a o zřízení Kanceláře prezidenta České republiky

Zákon č. 114/1993 Sb., o Kanceláři prezidenta republiky

Zákon č. 331/1993 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 1994 a o změně a doplnění některých zákonů

Zákon č. 268/1994 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 1995

Zákon č. 320/2001 Sb., o finančním auditu

Oral history

Rozhovor s Ivo Koukolem, Praha, 10. 4. 2017

Rozhovor s Ivonou Raimanovou, Praha, 28. 4. 2017

Rozhovor s Františkem Kadlecem, Praha, 14. 6. 2017

Rozhovor se Zdeňkem Lukešem, Praha, 24. 2. 2017

Seznam použité literatury

30 let rozvoje československého cestovního ruchu, Vládní výbor pro cestovní ruch ČSR, Praha, 1978

Cestování včera a dnes, ročník 1-4, Praha, 2004-2007

ČERNÝ, Bořivoj Václav, Základy poznání cestovního ruchu, Knižnice Ústředního svazu pro cizinecký ruch, Praha, 1945

ČORNEJOVÁ, Alžběta, *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948-1968*, Academia, Praha, 2014

DĚDIČ, Jan, ŠVARC, Zbyněk a SOUŠKOVÁ, Milena, Právo ve službách a cestovním ruchu, SNTL - Nakladatelství technické literatury, Praha, 1989

DOHNAL, Václav, ed. aj., Rajonizace cestovního ruchu ČSR, Merkur, Praha, 1985

FRANC, Martin a KNAPÍK, Jiří, Volný čas v českých zemích 1957-1967, Academia, Praha, 2013

FRANKE, Antonín a kol., Rukověť cestovního ruchu, Merkur, Praha, 1984

HÁLEK, Jan, ed., Ve znamení "bdělosti a ostražitosti": zahraniční styky a emigrace pracovníků ČSAV v dobových dokumentech (1953-1971), Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha, 2011

CHARVÁT, Josef, Politika cestovního ruchu, Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Praha, 1945

KNAPÍK, Jiří a kol., Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967, svazek 1, Praha, Academia, 2011

KNAPÍK, Jiří a kol., Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967, svazek 2, Praha, Academia, 2011

KOSE, Jaroslav, Hospodářský význam cestovního ruchu, Sbírnka přednášek pořádaných Českou společností národohospodářskou, Česká společnost národohospodářská, Praha, 1941

NOVÁK, Miloš, Zahraniční cestovní ruch - forma mezinárodních ekonomických vztahů ve společenství RVHP, Academia, Praha, 1983

Prague Castle Revival Project, Kancelář prezidenta republiky ČSFR, Pražský hrad, Praha, 1991

Pražský hrad ve fotografii /1939-1989, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2007

Pražský hrad ve fotografii /1900-1939, Správa Pražského hradu a Nakladatelství KANT, Praha, 2007

PRŮCHA, Václav a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, svazek 1, Doplněk, Brno, 2004-2009

PRŮCHA, Václav a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, svazek 2, Doplněk, Brno, 2004-2009

RYCHLÍK, Jan, Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalcká politika 1848-1989, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Česká společnost po roce 1945, Praha, 2007

RYCHLÍK, Jan, Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Česká společnost po roce 1945, Praha, 2012

ŠTEMBERK, Jan, Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Nová tiskárna ve spolupráci s Vysokou školou obchodní v Praze, Praha, 2009

ŠTEMBERK, Jan a kol., Historie a cestovní ruch – perspektivní a podnětné spojení: pocta profesoru Vratislavu Čapkovi k 85. narozeninám, Vysoká škola obchodní v Praze, Praha, 2008

ŠTEMBERK, Jan a kol., Kapitoly z dějin cestovního ruchu, Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, Pelhřimov, 2012

ŠTEMBERK, Jan, Prameny a literatura k dějinám cestování a cestovního ruchu v českých zemích a Československu a v první polovině 20. století, Vysoká škola obchodní v Praze, Praha, 2008

Internetové zdroje

<https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/sprava-prazskeho-hradu/vyrocní-zpravy> Výroční zprávy 2000-2003, Správa Pražského hradu, Praha, Staženo: 15. 10. 2016

https://www.youtube.com/watch?v=mins_2nrD4c Beseda na téma: Pražský hrad za Václava Havla 1990-1992, Knihovna Václava Havla, 14. 1. 2015, Staženo: 11. 8. 2017

Seznam zkratek

AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky
APh	Archiv Pražského hradu
AV ČR	Akademie věd České republiky
cca	circa
CK	cestovní kancelář
č.	číslo
č. i.	číslo inventární
č. j.	číslo jednací
Čedok	Československá dopravní a cestovní kancelář
ČEDOK	Československá dopravní a cestovní kancelář
ČNR	Česká národní rada
ČSA	Československé aerolinie
ČSAV	Československá akademie věd
ČSD	Československé dráhy
ČSR	Československá republiky
ČSFR	Česko-slovenská federativní republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČR	Česká republika
ENIT	Ente Nazionale per le Industrie Turistiche
hl. m. Praha	hlavní město Praha
ICOM	International council of museums
kart.	karton
Kč	koruna česká
Kčs	koruna československá
kol.	kolektiv

KPR	Kancelář prezidenta republiky
MV	ministerstvo vnitra
MZO	ministerstvo zahraničního obchodu
NBČS	Národní banka Československá
ORPH	Odbor rozvoje Pražského hradu
př. č.	přírůstkové číslo
RČS	Republika československá
ROH	Revoluční odborové hnutí
s.	strana
Sb.	Sbírka zákonů
SBČS	Státní banka československá
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
sg.	signatura
SPH	Správa Pražského hradu
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
sv.	svatý
tj.	to je
tzv.	takzvaně
ú. l.	úřední list
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ÚSCR	Ústřední svaz pro cizinecký ruch
ÚSRPH	Úsek správy a rozvoje Pražského hradu
ÚV ČSM	Ústřední výbor Československého svazu mládeže

Seznam grafů a tabulek v textu

Graf 1 - Přehled tržeb ze vstupného a prodeje knižních průvodců v letech 1923-1959	56
Graf 2 - Výše tržeb ze vstupného v první polovině 80. let a v roce 1989	61
Graf 3 - Návštěvnost v letech 1980-1987 na základě platících návštěvníků	62
Graf 4 - Výše příspěvku na činnost/provoz v letech 1993-2003	84
Graf 5 - Výše příspěvku na investice v letech 1993-2002	84
Graf 6 - Vývoj tržeb ze vstupného v letech 1993-2003	86
Tabulka 1 - Výše vstupného v letech 1923-1959 (čtyři období)	58

Seznam příloh

Obr. 1

Vstupenky do Staré části Hradu (první Československá republika), Zdroj: APh, fond Stavební správa Pražského hradu z let 1919-1948, č. i. 604, sg. IX/29, kart. 52

Obr. 2

Vstupenka do Nové části Hradu (první Československá republika), Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 389-394, sg. XII/1 – XII/6, kart. 49

Obr. 3

Tištěný průvodce o Pražském hradě a Letohrádku královny Anny v anglickém jazyce z období první Československé republiky (titulní strana), Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 395-397, sg. XII/7 – XII/9, kart. 50

Obr. 4

Tištěný průvodce o Pražském hradě a Letohrádku královny Anny v anglickém jazyce z období první Československé republiky (první strana textu), Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 395-397, sg. XII/7 – XII/9, kart. 50

Obr. 5

Potvrzení o udělení koncese průvodčího cizinců Josefu Svádovi, Magistrát hlavního města Prahy, 1922, Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 389-394, sg. XII/1 – XII/6, kart. 49

Obr. 6

Žádost Obchodní a živnostenské komory v Praze o prohlídku Pražského hradu u příležitosti oslavy jejího 75letého jubilea (část 1), 1925, Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 389-394, sg. XII/1 – XII/6, kart. 49

Obr. 7

Žádost Obchodní a živnostenské komory v Praze o prohlídku Pražského hradu u příležitosti oslavy jejího 75letého jubilea (část 2), 1925, Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 389-394, sg. XII/1 – XII/6, kart. 49

Obr. 8

Pražský hrad o Vánocích 1936, článek v novinách (periodikum neuvedeno), Zdroj: APh, fond Stavební správa Pražského hradu z let 1919-1948, č. i. 558, sg. IX/5, kart. 49

Obr. 9

Poděkování „Českého srdce“ za dobročinný dar Pražského hradu, 1933, Zdroj: APh, fond Hospodářská správa Pražského hradu z let 1918-1948, č. i. 395-397, sg. XII/7 – XII/9, kart. 50

Obr. 10

Plakát k výstavě „Rudolf II. a Praha, 1997, Pražský hrad a Valdštejnský palác, Zdroj: APh, Sbírká plakátů (1908) 1945-2010, př. č. 360

Obr. 11

Jože Plečnik in Praški grad – trhací vstupenky s plánem výstavy, 1997, Ljubljana – Hrad, Zdroj: APh, Sbírká plakátů (1908) 1945-2010, př. č. 362

Obr. 12

Plakát „Promenádní koncerty na Pražském hradě“, Zahrada Na Valech, 8. 5. 1993, Zdroj: APh, Sbírká plakátů (1908) 1945-2010, př. č. 293

Obr. 13

Plakát k výstavě „Italské Toskánsko na mapách a plánech“, Belveder, 1992, Zdroj: APh, Sbírká plakátů (1908) 1945-2010, př. č. 263

Obr. 14

Plakát „Promenádní nedělní koncerty“, Zahrady Pražského hradu, 1963, Zdroj: APh, Sbírká plakátů (1908) 1945-2010, př. č. 33

Obr. 15

Plakát k výstavě „Pražský hrad v obrazech“, Belveder, 1948, Zdroj: APh, Sbirka plakátů (1908) 1945-2010, př. č. 12

Obr. 16

Plakát k výstavě „Antoni Tapiez – pocta Československu, Míčovna Pražského hradu, 1991, Zdroj: APh, Sbirka plakátů (1908) 1945-2010, př. č. 226

Obr. 17

Plán (mapa) Pražského hradu, Zdroj: Výroční zpráva Správy Pražského hradu za rok 1993, Příruční knihovna Archivu Pražského hradu

Přílohy

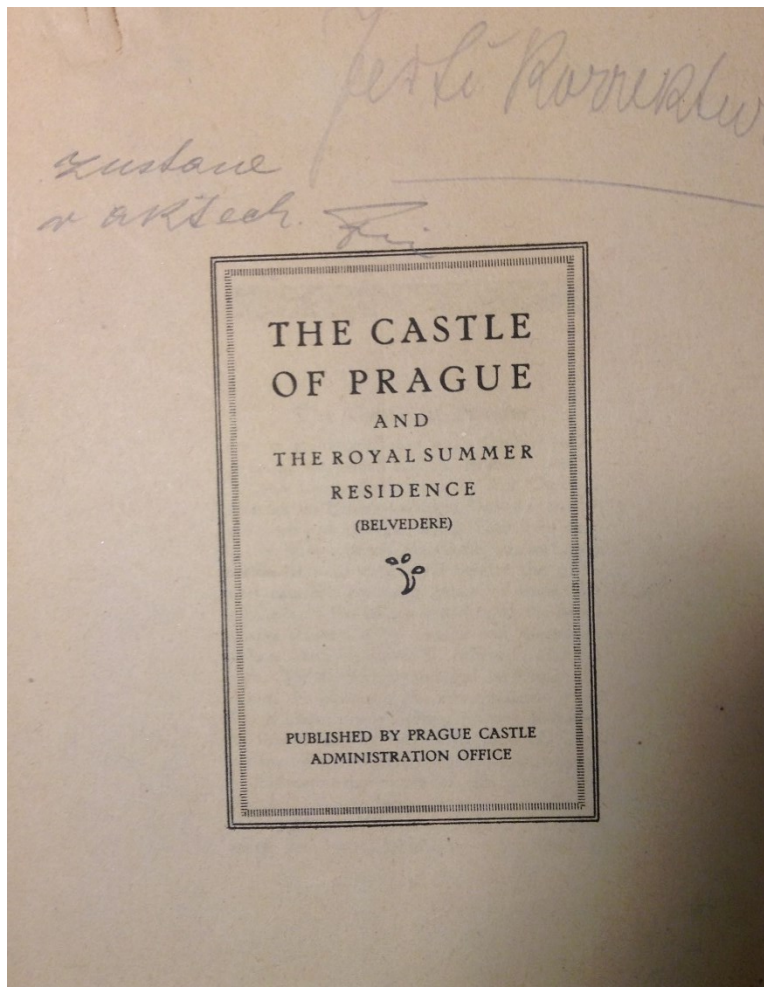
Obr. 1

Obr. 2

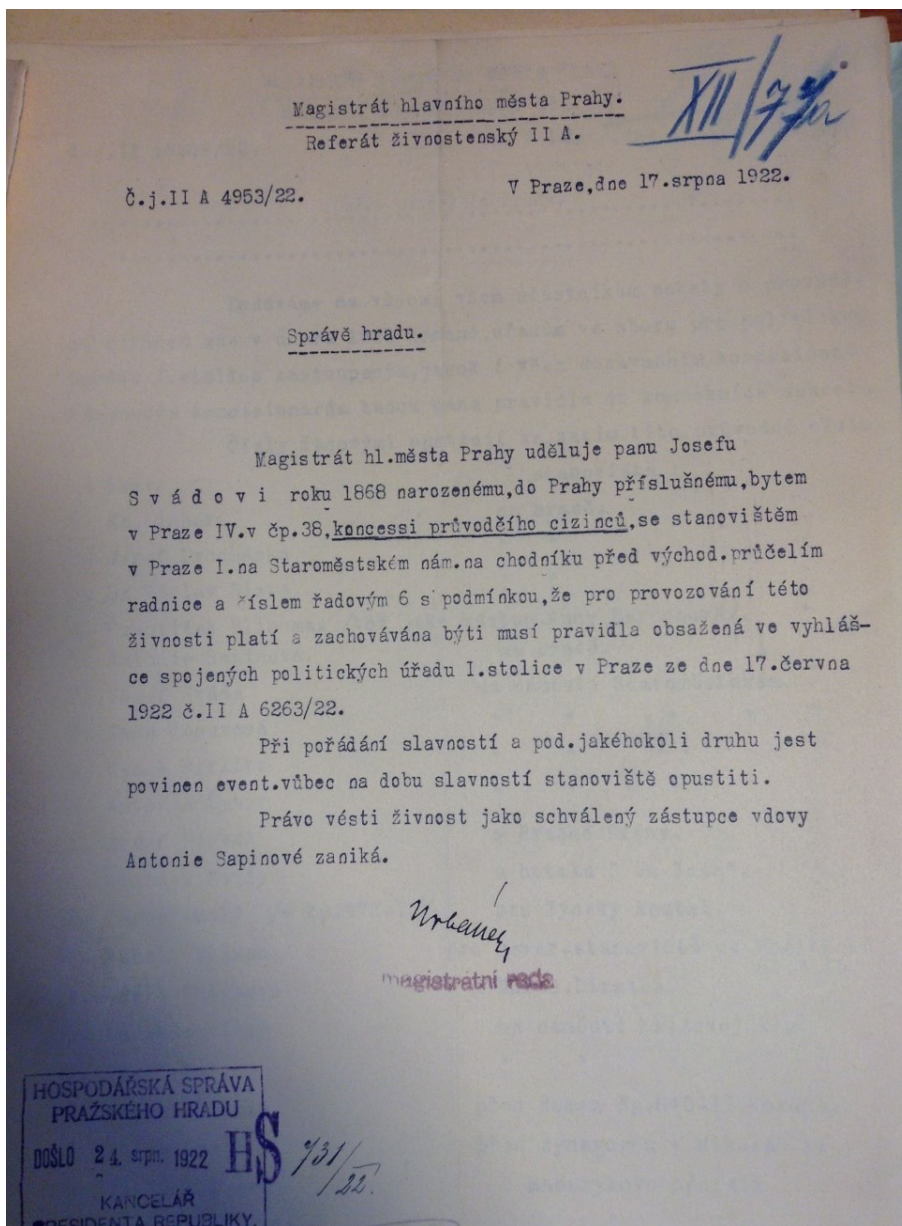
Obr. 3

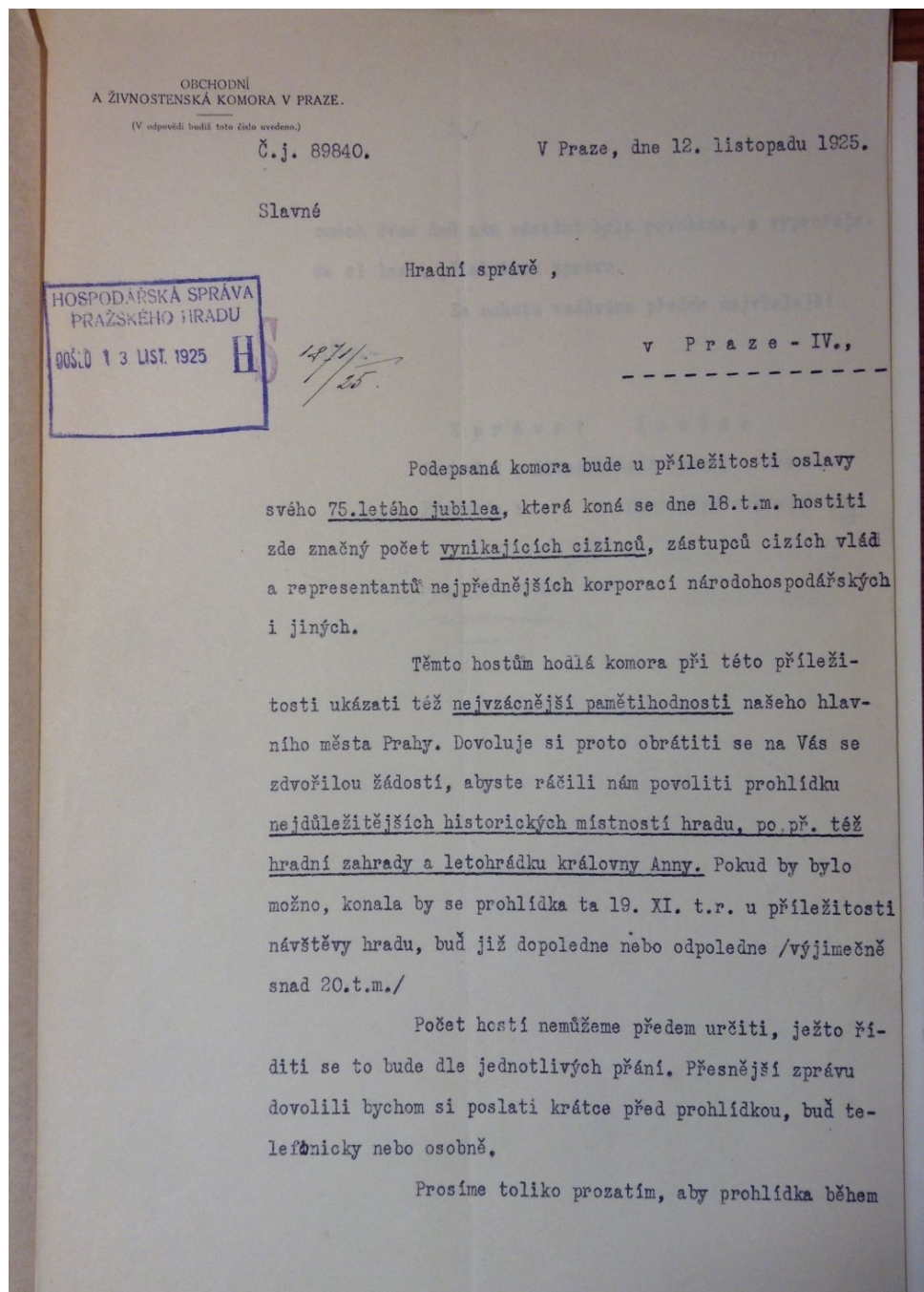

The Castle of Prague

even in prehistoric times was a fortified settlement; an old legend imputes its foundation to Princess Libuša. Here arose the first Christian churches in Bohemia (Virgin Mary's — to-day unknown — St. George's and St. Vitus'). As early as the Roman period the Castle was fortified; within its walls there stood besides the aforesaid churches a princely palace of stone, the residence of the bishop and chapter, the Benedictine convent of St. George and Burgrave's Palace. Přemysl Otakar II. enlarged, after the year 1253, the fortifications and built upon the site of the old palace the new residence of the Czech kings in early Gothic; this was destroyed by fire in 1303 and practically deserted. During the reign of the above-named king, a chapel — afterwards the church of All Saints — was founded. A new palace in a maturer Gothic style was built as late as the reign of Charles IV, when also a great rebuilding of St. Vitus' in

2./

oněch dvou dnů nám zásadně byla povolena, a vyprošujeme si lask. příslušnou zprávu.

Za ochotu vzdáváme předem nejvřelejší díky.-

S p r á v n í k o m i s e
Obchodní a živnostenské komory v Praze.-

Předseda :

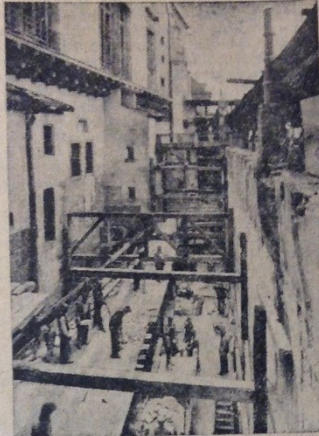
Generální sekretář : *vj*

J. K. St. ...

Thal ...
přednosta sekce

PRAŽSKÝ HRAD O VÁNOCÍCH 1936

Posledních šestnáct či skoro sedmáct let práce na pražském hradě značí novou a velmi výraznou stavební a uměleckou periodu v tisíciletém vývoji hradního ostrohu. Na rozdíl od minulých dob, kdy každá významná stavba na hradě zničila starší památky, tentokrát byl se stavebními změnami spojen soustavný výzkum, jehož plodem je nejen velmi hluboké poznání dějin pražského hradu, ale i trvalá záchrana každého zbytku zdiva i každého drobného detailu, jenž se při stavbách našel. Mnoho z těchto archeologických poznatků — tak zejména zbytky Spytihněvovy basiliky pod katedrálou — je nyní již veřejným majetkem, ještě více však se teprve zajišťuje, měří a konservuje. Na území tak zvaného Starého hradu je nyní výzkumná práce nejintenzivnější. Ve stavebním údobí 1936 se tu přikročilo k významné práci na vnější straně Vladislavského sálu. Vznosná vnější architektura z přelomu nejpozdější gotiky a renesance byla při pohledu z města zakryta vysokým, úzkým a ne právě vzhledným křídlem z tereziánské doby. Jednotraktová stavba tvořila spojení mezi barokním hradním palácem na třetím nádvoří a někdejší ústavem šlechticů a oddělovala hradní prostory od zahrady na Na valech. Pohled na její šedavou střechu se již vžil do hradního panoramatu, takže jámi rozhodnutí hradní stavební správy strhnout nejvyšší patra přijali leckterí milovníci staré Prahy s obavami o celistvost Vladislavského sálu. Mohutný blok Vladislavského sálu v nebyvalé mohutnosti a pohled na hradní frontu získal na rozmanitosti. Při tom zbytek spojovacího tereziánského křídla, jež až dosud nenašlo užiti, získává významnou funkci: na jeho temeni vznikne již o příštím jaru krásná terasa, jež poskytne nový pohled na zahradu Na valech i nový krásný pohled na městské panorama. Jeho spodní misinosti pak budou vítaným rozmnožením síní pro hradní sbírky a svým bohatým

Neznámá část pražského hradu: prostora mezi frontou s okny Vladislavského sálu (vlevo) a spojovací chodbou, která dosud zakrývala velkou část Vladislavského průčelí

světlem poskytnou možnost vystavit některé dosud skryté památky. Úprava tereziánského křídla však kromě prospěchu estetického, kromě rozmnožení hradních krás, poskytlá některé velmi cenné poznatky zejména o podobě hradu v době lucemburské. Odkrylo se tu a zpřístupnilo několik významných zbytků hradního opěvnění z doby Karlovy, jež jsou o to cennější, že máme sice z doby Karlovy na hradě znamenitý památník stavitelství církevního v katedrále, ale světských stavb z hradu té doby se nám zachovalo nepoměrně méně. Zanikly totiž za bohaté stavitelské činnosti Jagelonců i Habsburků, kdy se měnila funkce hradu a s ní i umělecké pojetí i nároky na královský komfort.

Je velmi zajímavé na poměrně velmi úzké prostě Vladislavského křídla a jeho bezprostředního okolí sledovat proměny pojetí královského hradu. Románské základy ukazují hrad v prvních dvou vývojových etapách, z nichž jen z doby pozdně románské se zachovaly podstatnější zbytky. Ty již ukazují hrad velký a pevný, vybudovaný z krásného řádkového zdiva, se značnou rozlohou síní a s ušlechtilými proporcemi. Hrad Přemysla Otakara II. ukazuje ve svých zbytcích krásně pevné a bohaté umělecké duch se snahou po stavbě především nedobytné. Je neromantický ve své účelné skladbě. Nyní však náleží z úpravy Karlovy ukazují již hrad romantický, s množstvím detailů, jež přímo chtěly působit malebně. Panovník XIV. století na rozdíl od svých předchůdců buduje sice také sídlo pevné a vojensky obhajitelné, zároveň však projevuje i umělecké záměry: vedle strogých požadavků válečnické pevnosti plní se stavba vízkami a arkýři, oblouky a přechody, cimbuřími a pavlány, jež jen druhotně mají obranný význam a především jsou určeny k tomu, aby působily co nejmalebněji. Po tomto

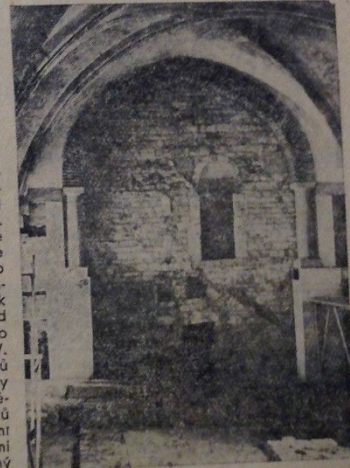
romantickým údobí gotiky však renaissance na konci XV. století rozrušuje předstihu opěvněného hradu docela a na jeho místě buduje zámek, jemuž opěvnění je spíše kulisou než potřebou. Renaissance stavba svou touhou po prostotu prolomuje i na pražském hradě do šíře i do výšky stavební obrys a buduje tu s velkolepostí a netušeným rozletem své Vladislavské křídlo a po něm v obvodu pražského hradu i stavby Wollmutovy a Da Šteliovy.

Poslední práce při rekonstrukci tereziánského křídla zpřístupnilo hradní stavby. Jsou to především zbytky krásných věží, z nichž u jedné se zachovala profilace konsoly, jež ukazuje, že tato nikoliv malá věž visela na hradním zdivu, opřena ve výši a vystupující z lince zdi velmi ušlechtilou modelací. Z jiné věže se zachovaly zbytky kleneb, jež jí ve třech polích propustovaly napříč k ose hradního ostrohu. Zbytky zdiva jsou tu opět očistěny a budou co nejdříve konservovány moderními metodami.

Nové nálezy potvrzují starší poznání stavitel Karla Fialy, jež množství nálezů a jejich spletnost vedly k myšlence vytvořit přehledné modely, na nichž by se plasticky zachytily všechny nalezené pozůstatky z různých údobí. Architekt Fiala, současník a starší druh Hilbertův a spolupracovník biskupa Podlahy, byl brzy po převratu pověřen vedením restauračních prací. Málokdo z mladších pracovníků dovedl projeviti tolik neúnavné píle, tolik zájmu o detail jako on. Na samém počátku let dvacátých se usadil se svou kancelář v hradním podzemí a více než pánáček let zůstal tu uzavřen do dobrovolné klauzury, že téměř nevycházal z bohatství plánu, nákrese i záznamů, z nichž nyní na sklonku své životní dráhy teprve vydává ovoce v modelech, na nichž pracuje se stejnou neúnavností, s jakou se po léta proplétal mezi lešením po úzkých lávkách mezi kameny a zdi, jimž zasvětil svůj život. Architekt Fiala chce vytvořit plastické modely, z nichž každý zachytí naše znalosti o jedné z významných stavebních period pražského hradu. Bude to shrnutí jeho životní lásky a práce, ale zároveň nejnovější obraz, jak v které době vyřadala stavba, k níž se upínalo vždy tolik lásky a hrdosti. p n

Pohled z Přemyslovského hradu ke katedrále

Gotická síň s románskou podlahou ve Starém hradě

V PRAZE, dne 29. prosince 1933.

Číslo 3787.

„ČESKÉ SRDCE“
národní sdružení pomocné,
PRAHA-II,
Jungmannovo nám. 753.
Číslo telefonu 278-3-5.
P. T.

HOSPODÁŘSKÁ SPRÁVA
PRAŽSKÉHO HRADU.

DOŠLO 3 - 1. 1. 1934

Přílohy: *1*

Hospodářská správa Pražského hradu

v Praze IV.

"České srdce", národní pomocné sdružení v Praze, potvrzuje Vám tímto vděčně příjem poštovní spořitelnou dne 12. prosince 1933 poukázané hotovosti Kč. 1.000--- t.j. jedentisíc Korun čsl., jakožto Vašeho šlechetného daru věnovaného ve prospěch účelů "Českého srdce" z rozhodnutí kanceláře presidenta republiky čj. S 1927/33 ze dne 4./XII. 1933 a vzdává Vám své nejuctivější a nejvřelejší díky za tento vítaný a vzácný dar.

Ujišťující Vás svojí skutečnou vděčností za Vaší nevšední přízeň "Českému srdci" tolikráté již projevenou, prosíme o její zachování i v budoucnosti a znamenáme s výrazem skutečné úcty za:

"Č e s k é s r d c e"

A. L. Palouš
za jednatele.

R. Tyšková
za předsedu.

Obr. 10

V Ý S T A V A

RUDOLF II. A PRAHA

CÍSAŘSKÝ DVŮR A REZIDENČNÍ MĚSTO JAKO KULTURNÍ A DUCHOVNÍ
CENTRUM STŘEDNÍ EVROPY

30. KVĚTEN - 7. ZÁŘÍ 1997

Výstava se koná pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla a Rady Evropy

POŘADÁJÍ

◆ SPRÁVA PRAŽSKÉHO HRADU ◆ KANCELÁŘ PREZIDENTA REPUBLIKY ◆
MINISTERSTVO KULTURY ČESKÉ REPUBLIKY ◆ HLAVNÍ MĚSTO PRAHA

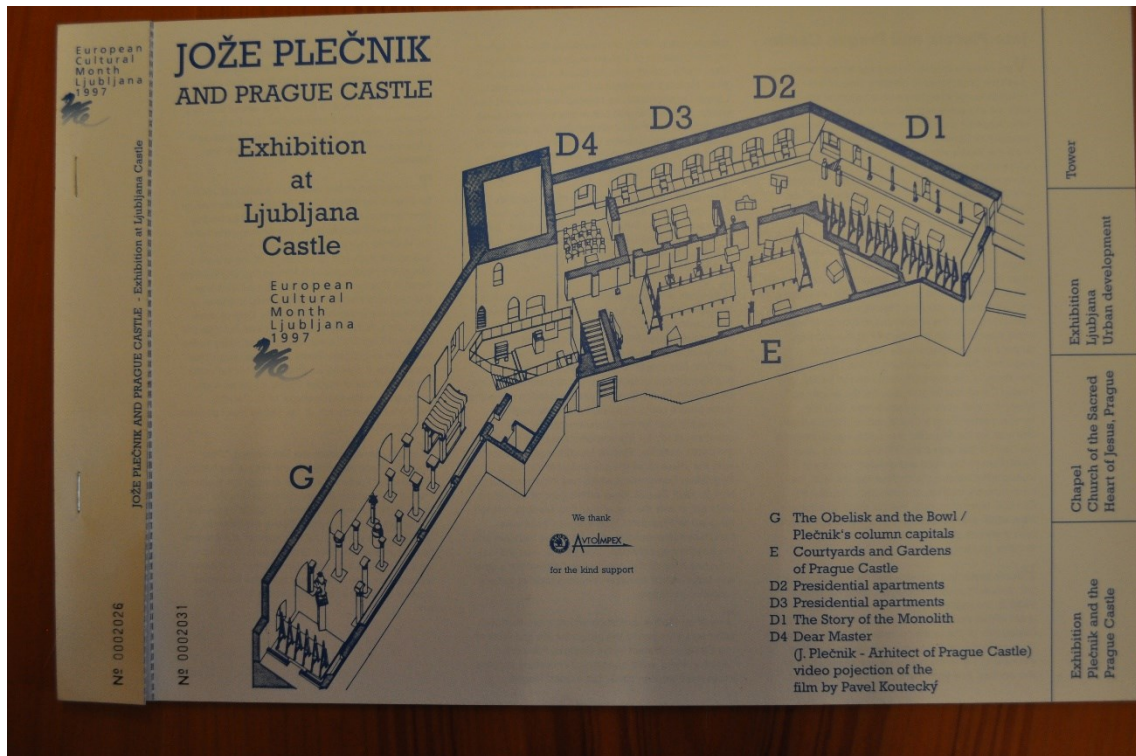
PRAŽSKÝ HRAD ◆ VALDŠTEJNSKÝ PALÁC

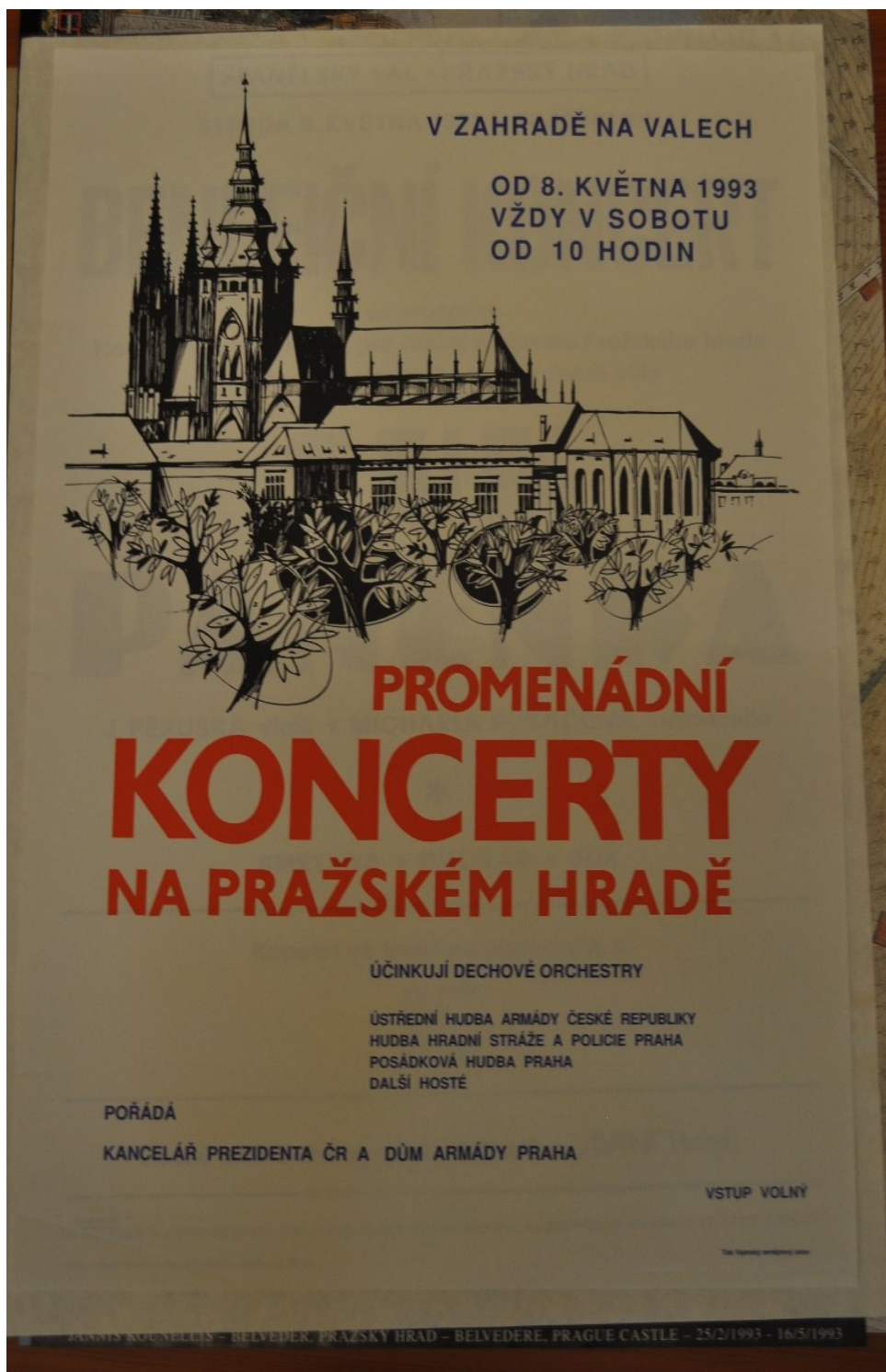
HLAVNÍ SPONZOR

Kontaktní adresa: PROJEKT RUDOLF II. ◆ 110 08 Praha - Hrad ◆ telefon 02/44372355-24372356 ◆ fax 02/44372357

Design - Pevni, Inc., Studio Nighet & Lee

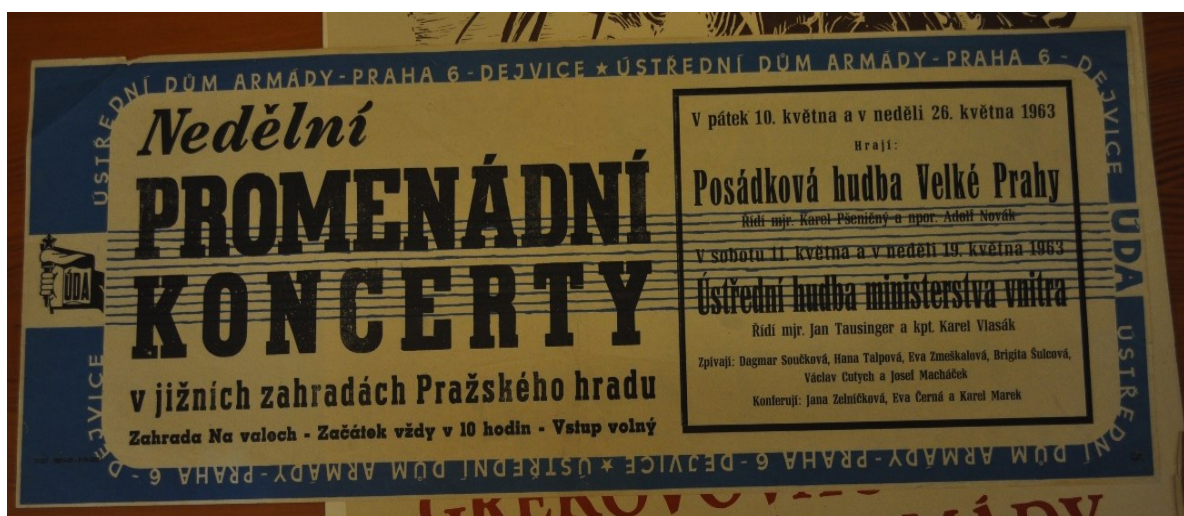
Obr. 12

Obr. 13

Obr. 14

KULT
ILU

PRAŽSKÝ HRAD V OBRÁZKĚ

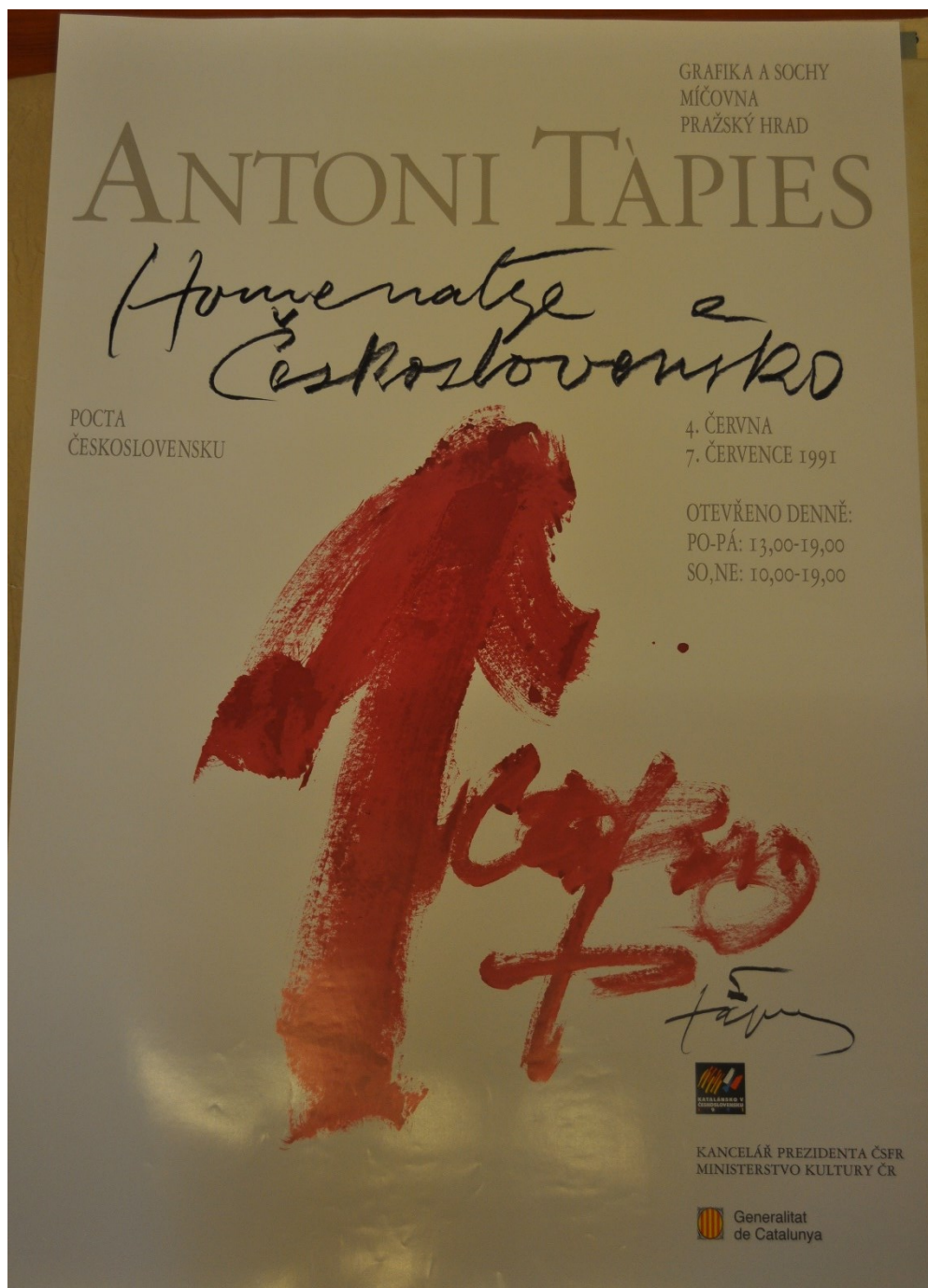

ANTONÍN MÁNEK 1788-1849

VÝSTAVA V LETOHRÁDKU
V KRÁLOVSKÉ ZAHRADĚ OD 15. KVĚTNA
DO 30. ZÁŘÍ 1948 DENNĚ OD 9-18 HODIN
VSTUPNÉ KČS 5 A 3.

© MENHART-ŠTÁTNÍ TISKÁRNA PRAHA 1.

Obr. 16

PRAŽSKÝ HRAD 1:1000

